

4

Türkiye’de Bireysel Bağışlar ve Vakıf Uygulamalarında Eğilimler

Ali Çarkođlu

SABANCI ÜNİVERSİTESİ, İSTANBUL

I. Bireysel Bağışlar

A. ÇALIŞMANIN AMAÇLARI

Elinizdeki çalışma, An-Na'im ve Halim'in (2002, s. 1) "Müslüman ülkelerde sosyal adalet girişimlerini destekleyen hayırseverlik (filantropi)¹ faaliyetlerinin harekete geçirilmesi, örgütlenmesi, kolaylaştırılması ve böylece sürdürülebilir maddi ve insani kaynağın oluşturulması, kalkınma çabalarına daha geniş bir kitlenin katılımının sağlanması ve içeriden gelen sosyal değişim girişimlerinin güçlendirilmesi"ne yönelik model ve yöntemleri irdeleyen kavramsal çerçevesinden çıkan bazı sorulara, Türkiye tecrübesi temelinde yanıtlar sunulmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada hayırseverliğin harekete geçirilmesinin ana kaynaklarından dinsel ve sivil saikler birbirlerinden bağımsız olarak ele alınmış ve bu iki kaynağın olabildiğince açık ve net bir şekilde birbirinden ayrılmasına çalışılmıştır. Sonuç olarak dinsel özelliklerden ayrı olan tutum ve tercih özelliklerinin yanı sıra görüşülen kişilerin dini inanç özelliklerinin de belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın iki ayrı hedef kitlesi vardır. Bunlardan biri (bundan böyle genel kamuoyu ya da hane halkı örneklemleri olarak işaret edilecek olan), kırsal ve kentsel yerleşim bölgelerinde oy verme yaşındaki nüfus iken (Bölüm I) diğeri vakıf yöneticileridir (Bölüm II).

Bu ilk bölümde genel kamuoyu araştırmasının iki ana bileşeninden elde edilen bulgular sunulmaktadır: birinci bileşen hayırseverliğe ve vakıflara yönelik algıyı, bağışların yapıma biçimlerini ve miktarlarını açıklamaktadır. İkinci

bileşen ise sosyal adalet, sosyal sermaye ve dindarlık bağlamındaki eğilimlerin bir resmini çizmektedir. Son olarak, hayırseverliğin (filantropi) sosyal adalet düşüncesiyle nasıl bir ilişki içinde olabileceğini anlamak amacıyla bu iki bileşen birlikte irdelenmektedir.

B. ÇALIŞMADA İZLENEN YÖNTEM, ÖRNEKLEM SEÇİMİ VE ÖRNEKLEMİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Elinizdeki çalışma, ülkedeki oy verme yaşındaki nüfus ve vakıf yöneticileri olmak üzere iki hedef kitleden veri elde etmeyi amaçlamaktadır: Böylece hayırseverlik ve hayır kavramlarının sadece halk genelinde ve popüler tabanlardan değil, aynı zamanda ülkede hayırseverliğin zaten harekete geçirildiği kesimleri temsil eden vakıf yöneticilerinden de veri toplanması amaçlanmıştır. Böylesine karşılaştırmalı bir araştırma madalyonunun - Türkiye'de hayırseverlik (filantropi) sektörünün - her iki yüzünü de, kesişen ve ayırışan yönleri ile ele alma fırsatı tanımıştır. Bu doğrultuda, *Frekans Araştırma Şirketi* oy verme yaşındaki nüfusla yapılan görüşmeler ve vakıf yöneticileriyle yapılan görüşmeler olmak üzere iki ayrı yüz-yüze görüşme serisi gerçekleştirmiştir. Görüşmelerin ilk serisinde Türkiye'nin kentsel ve kırsal kesimlerinden oy verme yaşındaki nüfusunu hedeflenmiştir. Hane halkı tabanında yapılan bu çalışmada 2004 yılı Şubat ortasından Mart ayına kadar olan sürede, toplam 1.536 görüşme gerçekleştirildi. Toplam 452 görüşmelik ikinci seri ise vakıf yöneticileriyle gerçekleştirildi.² Çalışmada izlenen yöntem ve örneklem seçimi hakkında daha fazla bilgi için lütfen Ek 1: Yöntem bölümüne bakınız.

¹ Bu çalışmada karşılaşılan temel sorunlardan biri, İngilizce'de 'philanthropy' olarak adlandırılan terimin Türkçe'deki karşılığını bulmak olmuştur. Çözüm olarak İngilizce'deki anlamını tam karşılama da 'hayırseverlik' teriminin kullanılması kararlaştırılmıştır. Filantropi teriminin Türkçe'deki tam karşılığını zaman içinde, kullanımı yaygınlaştıkça bulacağı düşünülmektedir. Benzer bir engel İngilizce'deki 'charity' teriminin Türkçe'ye çevrilmesinde yaşanmıştır. Çözüm olarak çalışmada her kullanımında parantezle belirtilmesine karar verilmiştir.

² Her iki çalışmanın anketleri, Üstün Ergüder, Ersin Kalaycıoğlu, Eric Uslaner and Timur Kuran'dan oluşan bir danışma komitesinin yönlendirmesiyle araştırma ekibi tarafından düzenlendi ve test edildi.

Örneklemin Temel Demografik Özellikleri

Örneklemin temel demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir. Görüşülen kişilerin, yaklaşık yarısı (%50,2) erkektir ve dörtte üçe yakını (%73) evlidir. Görüşme yapılan evlerde ortalama 4,3 kişi bulunmaktadır. Yaşları 18–39 arasındaki görüşülen kişiler, toplamın % 55,2’sini, 55 ve üstü yaşta olanlar ise % 17,6’sını oluşturmaktadır. Üniversite mezunu olanların oranı % 7,5 iken, %13,9’u ilkokulu bitirmediğini söylemektedir. İlkokulu bitirmeyenlerin, toplam olarak, %8,8’i okuma yazma bilmediğini belirtmiştir.

TABLO 1. TEMEL DEMOGRAFİK GÖSTERGELER (%)

YAŞ GRUPLARI	
18-24 yaşları arası	18,3
25-39 yaşları arası	36,9
40-54 yaşları arası	27,3
55+ yaşlarında	17,6
Ortalama Yaş	39,4
EĞİTİM	
Okur yazar değil	8,8
Okur yazar fakat okula gitmemiş	5,1
İlkokul	46,1
Orta okul	10,9
Lise	21,5
Üniversite +	7,5
MEDENİ DURUM	
Bekar	19,3
Nişanlı	1,7
Evli	72,6
Dul	5,6
Boşanmış	0,8
Çocuk Sayısı	
Çocuğu yok	8,7
1	14,5
2	29,9
3	20,7
4	11,7
5+	14,5

Uygulanan anketle, araştırmanın yapıldığı döneme ait tüm ücretler, maaşlar, emeklilik gelirleri, faizler, kiralar ve diğer her türlü gelir dâhil olmak üzere hane halkının son altı ay için toplam aylık gelirine ait bilgiler derlenmiştir. Bu doğrultuda, örnekleme görüşülen kişi sayısının %43,6’sının yaklaşık 340 ABD\$ ya da daha az aylık geliri olduğu ve ortalama toplam aylık aile gelirinin yaklaşık 512 ABD\$ olduğu bildirilmiştir. Aynı evde yaşayan insan sayısı dikkate alınarak, bu verilerden hareketle ailedeki fert başına gelir hesaplandığında bu rakamın yaklaşık 166 ABD\$ olduğu görülmektedir. Yıllık bazda da bu kişi başına 1.992 ABD\$ değerini vermektedir. Bu rakamlar kabaca hesaplanmış ve büyük olasılıkla gerçek rakamların altında olmalarına rağmen hayırseverlik (filantropi) alanında bildirilen bağış miktarlarıyla beraber ele alındıklarında bir referans noktası oluşturmaktadır. Bu örneklem hakkında daha fazla bilgi için lütfen Ek 2: Örneklemin Diğer Özellikleri bölümüne bakınız.

C. TÜRKİYE’DE BİREYSEL BAĞIŞLAR

Bu çalışma, bireyler tarafından verilen bağışların miktarını araştırmaktan çok, çeşitli bireysel yaklaşımlardan yola çıkarak ülkede hayırseverlik (filantropi) olgusuna genel bir anlayış geliştirmeyi amaçlamaktadır. Geleneklerin hayırseverlik bağlamında taşıdığı önemin algılanması ve hem *zekât* ve *fitre* gibi dinsel, hem de dinsel olmayan bağışları inceleme olanağı vermesi için hayırseverlik kavramı tanımı olabildiğince geniş tutulmuştur. Çalışma aynı zamanda, Türkiye coğrafyasının kendine özgü özelliklerini göz önünde bulundurarak, bağışların hem kurumsal hem de kurumsal olmayan biçimlerde olabileceğini de dikkate alarak tasarlamıştır. Örneğin, Türk toplumunda bireyler arası yardım yaygın bir uygulamadır, ancak bu durum

sivil toplum kuruluşlarına (STK) yapılan daha organize bağış biçimleriyle nasıl karşılaştırılabilir? Bu sebeple çalışma, aynı zamanda kişilerin bağışlarını hangi güdüyle, hangi koşullar altında ve hangi amaç doğrultusunda yaptıklarını belirlemeyi de amaçlamış ve aşağıdaki tema ve konulara yönelik biçimde düzenlenmiştir:

- Yoksullara yardım

- İhtiyaç sahibi kimselere yardımda öncelikler
- Doğrudan ve kurumsal yardımların özellikleri ve yapılaş şekilleri

- Vakıf kavramının algılanma biçimi

- Türkiye’deki önde gelen vakıflar
- Mali amaçlar ve kaynaklar
- Vakıflara yardımı artırma koşulları

- Hayırseverlik (filantropi) ve hayır (charity) kavramlarının algılanma biçimi

- Hayırseverlik kavramının anlaşılması
- Önemli hayırseverlik etkinlik alanları
- Bağışları yönlendiren etkenler

- Bağışların yapılma biçimleri ve miktarları

- Dini bağışlar
- Örgütlü bağışlar
- Doğrudan bağışlar
- Diğer (zorunlu, sokak dilencilerine)

i. Yoksullara yardım

Yoksullara yardım etmek kimin görevidir?

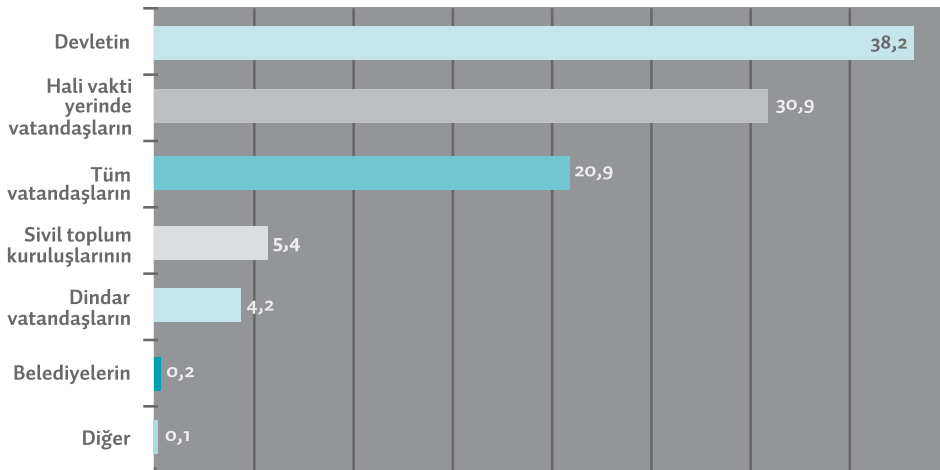
Yoksullara yardım etmek öncelikli olarak kimin görevidir sorusuyla karşılaştıklarında, görüştüğümüz kişiler iki seçeneği diğerlerinden daha çok tercih etmiştir.

Görüldüğü gibi görüşülen kişilerin büyük çoğunluğu yoksullara yardım sorumluluğunun devlete veya halkın küçük bir varlıklı kesimine ait olduğunu düşünmektedir. Bu gözlem sıradan yurttaşların, kendilerini ait oldukları toplumdaki yoksul ve ihtiyaç sahibi kişilere yardım etmekle pek sorumlu tutmadıklarına ve bu görevi daha çok devlete ve varlıklı bireylere yüklediklerine işaret etmektedir.

Soruya verilen yanıtlar arasında, “sivil toplum kuruluşları” ve “dindar vatandaşlar” seçeneklerinin, sırasıyla %5,4 ve %4,2 oranlarında pay almış olmaları ilginçtir. Hayırseverlik ve yoksullukla mücadelenin karmaşık doğaları gereği yalnızca bu soruya dayanarak yorum yapmanın zor olduğu açıktır. Yine de, **sadece çok küçük bir grubun sivil toplumu yoksullara yardımıyla yükümlü öncelikli bir aktör olarak gördüğü** gerçeği, kişilerin

NOT: BİRİNCİ VE İKİNCİ TERCİHLERİN TOPLAM CEVAPLAR İÇERİSİNDE DAĞILIMI

ŞEKİL 1. YOKSULLARA YARDIM KİMİN GÖREVIDİR? (%)

bağışlarını yönlendirme konusunda bu tür kurumları kullanmayı tercih etmediklerinin bir göstergesi olarak alınabilir. Verilen cevaplar ayrıca kişilerin sivil toplum kuruluşları gibi araçlar yoluyla yoksullara yardım ederek aktif rol üstlenmektense, bu sorumluluğu devlete yüklediklerine işaret etmektedir. Yine de bu kişilerin cevaplarından sivil toplum kuruluşlarına karşı olumsuz bir ön yargı taşıyıp taşımadıkları sorusuna açık bir cevap bulunamamaktadır. Ayrıca, görüşülen kişiler nezdinde, yoksullara yardımda dinsel yönelimli kurumlara sınırlı bir yer verilmiş olması ilginçtir. Bu bulgu bireyler nezdinde dinsel sorumluluğu hayırseverlikten ayıran modern bir bağışçılık anlayışının varolabileceği ihtimaline işaret etmektedir.

Bu noktada, Osmanlı döneminde yoksullara yardımın en büyük kurumsal oyuncusunun, varlıklı bireylerle ihtiyaç sahipleri arasında bir köprü oluşturan vakıflar olduğunu hatırlamak gerekmektedir. Bireyler, bugün hâlâ varlıklı bireyleri yoksullara yardım etmekle sorumlu tutmalarına karşın, varlıklı bireylerle vakıf kurumları arasında bağlantı kurmamakta ve çözüm için temel olarak devlete yönelmektedirler. Bununla birlikte, kapalı uçlu seçeneklerin kullanıldığı bu soruda vakıfların oldukça muğlâk bir kategori olan “sivil toplum kuruluşu” kapsamında kaldığının altı çizilmelidir. Zira sivil toplum kapsamında vakıfların ilk anda akla gelmemesi olasıdır. Bununla birlikte bireylerin vakıflar kendilerine anımsatıldığında, hemen hemen tarihsel vakıf geleneğine uygun biçimde tepki verdikleri ileriki bölümlerde görülecektir. .

Bağışları yönlendiren öncelikler nelerdir?

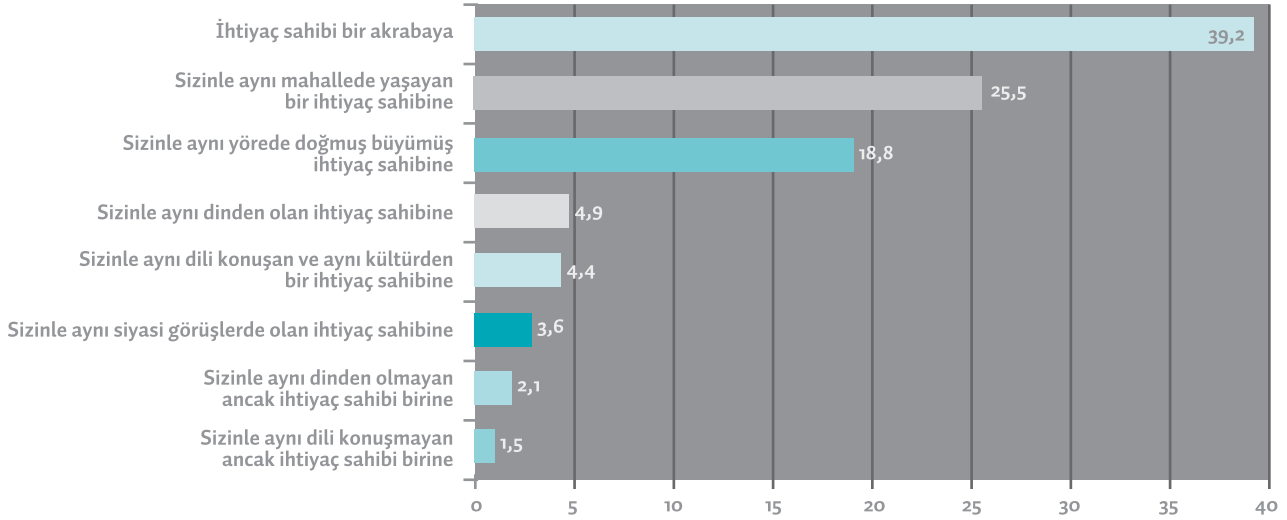
Bağış öncelikleri oluşturmak için, görüşülen kişilere “Elinizde başkalarına yardım amacıyla biriktirdiğiniz önemli bir miktar para olsa... öncelikle kime

yardım ederdiniz?” sorusu yöneltildi. Yanıtlar, bağışlarda ‘parokyal’ terimi ile ifade edilebilecek bir yaklaşıma işaret etmektedir. En çok verilen yanıt “gereksinim içindeki bir akraba” (%39,2) iken bunu “yoksul bir komşu”(%25,5) izlemektedir (Şekil 2). Görüşülen kişilerin %18,8’i kendileriyle aynı bölgede büyüyen herhangi birine yardım edeceklerini belirtmektedirler. Bu üç seçenek, bu soruya verilen tüm yanıtların %83,5’ini oluşturmaktadır. Aynı dili konuşmak ya da aynı politik görüşleri paylaşmak olarak dile getirilen dinsel ve etnik tabanlı yardımlar bağlamındaki örtülü çekicilik ancak % 3,5–5 oranında destek görmektedir. Bu bulgular ışığında görüşülen kişilerle aynı dini ya da dili paylaşmayanlara yardım seçeneğinin sadece küçük bir grup tarafından seçilmiş olması hiç şaşırtıcı değildir.

Bu aşamada dar bir yerel cemaatle sınırlılık ya da “parokyalizm” teriminin kullanımına açıklık getirmek gerekmektedir. Başkalarına yardımda insanın kendi sosyal çevresine öncelik verme eğilimi, yardım paralarına ulaşmak ve onları kullanmak bağlamında dar bir hareket alanını ifade ediyor olabilir. Bu yaklaşım, aynı zamanda, insanın öncelikli olarak kendi yakın çevresindeki kişilere yardım etme eğilimiyle de örtüşmektedir. Bu terim, rapor boyunca daha ayrıntılı olarak irdelenecektir, ancak şimdilik, İslami gelenekler doğrultusunda, hayırseverlik yollarının akrabalara destek olmak amacıyla kullanılma eğiliminin yalnızca son derece normal sayılmakla kalmadığına, aynı zamanda bağışlara yön veren dinsel kuralların özünü oluşturduğuna dikkati çekmek önem taşımaktadır.

Bağışların parokyal doğası, bağışların bu biçimiyle sosyal değişimi ne ölçüde tetikleyebileceğine dair sorular doğurmaktadır. Bu bulguların, aynı zamanda, hayırseverlik (filantropi) sektörünün Türkiye’deki mevcut

ŞEKİL 2. ELİNİZDE BAŞKALARINA YARDIM AMACIYLA BİRİKTİRDİĞİNİZ ÖNEMLİ BİR MİKTAR PARAYLA KİME YARDIM EDERDİNİZ? (%)

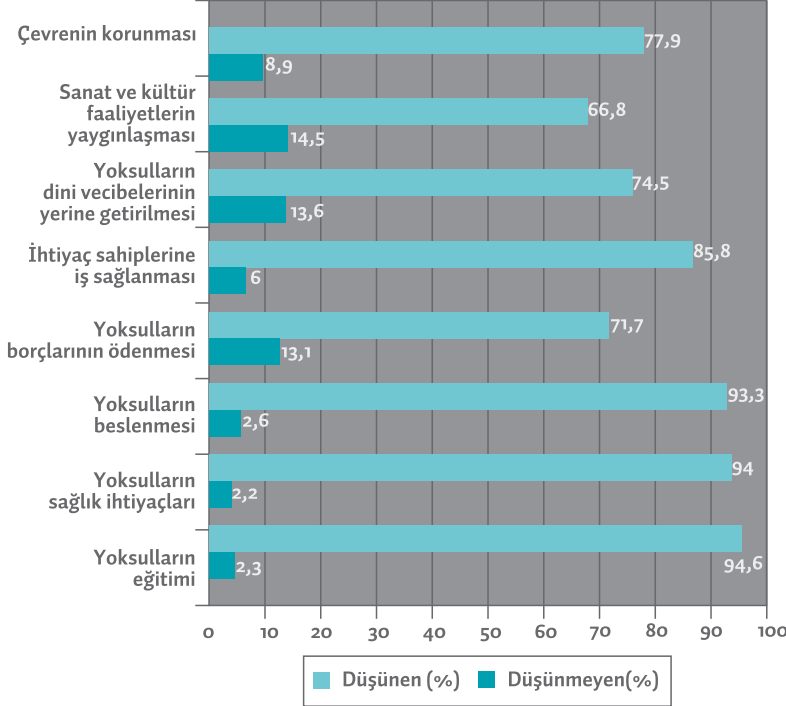
örgütsel yapısına bağlı olduğunun da vurgulanması gereklidir. Bu bağlamda, aracı kurumları kullanmadaki çekinceli tavrın arkasında karmaşık bir tarihsel nedenler kümesi vardır. Vakıflar, büyük bir bireyler grubundan bağış toplamaktan çok, bir kişinin ya da bir ailenin varlığını yönlendirme amacı taşımaktadır. Bu nedenle, vakıflar özelinde kaynakların kitlesel olarak harekete geçirilmesi, son yıllarda vakıflar bu tür uygulamaları benimseye başlamış olsalar bile, yaygın bir uygulama değildir. Devletin varlığı da vakıf ve derneklerin geleneksel olarak çalıştıkları sosyal hizmetler sektöründeki etkinliklerini sınırlandırmıştır. Devlet kurumlarının hiyerarşik, verimsiz yapısı ve genele yayılmış bağışları toplayacak özel kurumların yaygın olmayışı göz önüne alınırsa, her türlü hayırseverlik kökenli bağışın kurumsal bir aracı ile değil de bireyselleştirilmiş bir şekilde yapılması hiç şaşırtıcı değildir.

Dikkate alınması gereken bir başka etken Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Anadolu'nun büyük bir bölümündeki yetersiz finansal birikimdir. Spekülatif olsa da, uzun bir süredir, Türkiye'de ciddi bir kurumsal hayırseverlik hareketinin oluşabilmesi için yeterli bir kaynak birikimi olmadığını söylemek mantıksız olmayacaktır.

Geçtiğimiz son birkaç on yıl içinde, göreceli de olsa artış gösteren özel sektördeki varlık birikiminin, bazı bireylere insani nedenlerle kurumsal yardım bağlamında bir vizyon kazandırmış olduğu görülmektedir. Bu bireyler devletin yoksulluğu azaltma düzeneğindeki yetersizliğin farkına varmış ve böylece, bu mekanizmanın eksikliğini tamamen olmasa da bir derece telafi için, harekete geçmiştir. Eğer en korunmasız sosyoekonomik grupları hedefleyen kurumsallaştırılmış bağış ancak yakın geçmişte yaygın bir uygulama olarak ortaya çıkmaya başlamışsa, o zaman akılcı düşünen kişiler hayırseverlik kurumlarına atfedilebilecek bu rolü değiştirme ve yerine, kendilerine en yakın korunmasız kimselere bağışta bulunma eğiliminde olacaklardır. Bu da, doğrudan doğruya, aşağıda daha ayrıntılı olarak irdelenen aracı kurumların kullanımı tartışması ile ilişkilidir.

İhtiyaç sahibi kişilere yardım bağlamında farklı alanlara ilgi gösterenler arasındaki tercihleri kavramak için görüşülen kişilere aşağıdaki soru soruldu: "Elinizde başkalarına yardım amacıyla biriktirdiğiniz önemli bir miktar para olsa, bu parayı aşağıdaki amaçlar için ne ölçüde kullanırdınız?" Önerilen

ŞEKİL 3. ELİNİZDE BAŞKALARINA YARDIM AMACIYLA BİRİKTİRDİĞİNİZ ÖNEMLİ BİR MİKTAR PARA OLSA AŞAĞIDAKİ AMAÇLARDAN HER BİRİNE BAĞIŞTA BULUNARAK YARDIM ETMEYİ NE DERECE DÜŞÜNECEĞİNİZİ SÖYLER MİSİNİZ? (%)

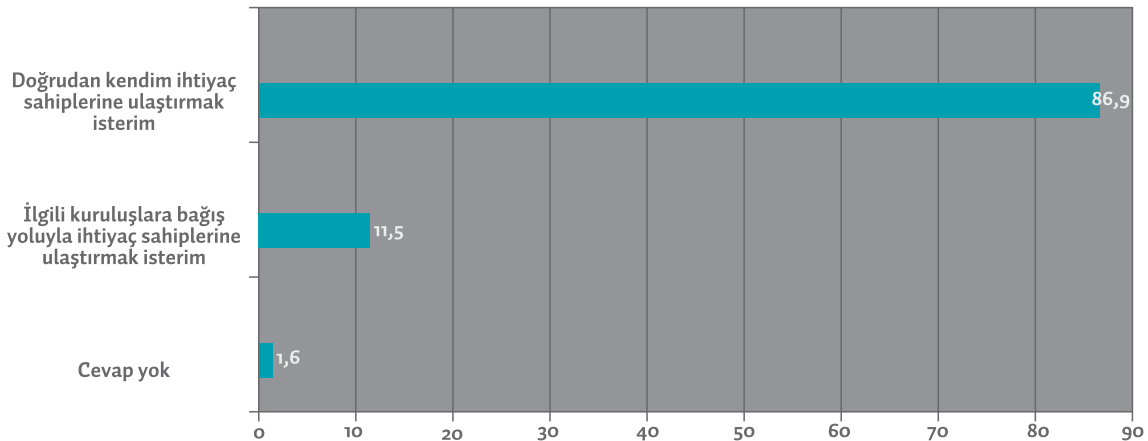

değişik amaçların dikkate alınma yoğunluğunu ölçmek için beşli bir ölçek kullanılmıştır. Beklendiği gibi, önerilen tüm maddeler katılanların en az %65'i tarafından dikkate alınmaktadır (Şekil 3) ki, bu durum tüm seçeneklerin kişilerin bağış yapmayı düşünecekleri alanları

kapsadığını göstermektedir. Bununla birlikte yoksulların eğitim, sağlık ve beslenme gereksinimleri, belirli bir ivedilik derecesini yansıtarak, listenin başında yer almaktadır. Oldukça genç bir nüfusa sahip olan Türkiye'de eğitimin, sağlık ve beslenme gibi ertelenemeyecek sorunların yanında yer alması şaşırtıcı değildir. Öyle görünüyor ki, bireyler yoksulluğun yarattığı acil problemlerin çözülmesi üzerine yoğunlaşırken, uzun soluklu sürdürülebilir düzenekler üzerinde odaklanmamaktadır. **Türkiye'de toplumsal sorunlara etkili çözümler getiren sivil toplum kuruluşlarının ancak son dönemlerde ortaya çıktıkları dikkate alınırca, hedefe doğrudan ve gecikmesiz ulaşacak bağışların tercih edilmesi hiç şaşırtıcı değildir.**

Paralarını yoksullara doğrudan veya ihtiyaç sahiplerine yardım eden bir kurum aracılığıyla mı vermeyi tercih ettikleri sorulduğunda, görüşülen kişilerin %86,9'u parayı herhangi bir aracı kurum olmadan doğrudan vermeyi tercih ettiğini belirtmiştir (Şekil 4). Yukarıda tartışılan bulgulara paralel olarak bireyler, kurumsal bir aracı kullanmaya karşı olumsuz bir yaklaşım içindedir. Bireyler paralarını doğrudan ve kişisel olarak kendilerine yakın olan kişilere, çoğunlukla da akraba ve komşularına vermekte, öncelikli olarak eğitim,

ŞEKİL 4. ELİNİZDEKİ BU PARAYI DOĞRUDAN KENDİNİZ Mİ YOKSA İLGİLİ BİR KURULUŞA BAĞIŞ YAPARAK MI İHTİYAÇ SAHİPLERİNE ULAŞTIRMAYI TERCİH EDERDİNİZ? (%)

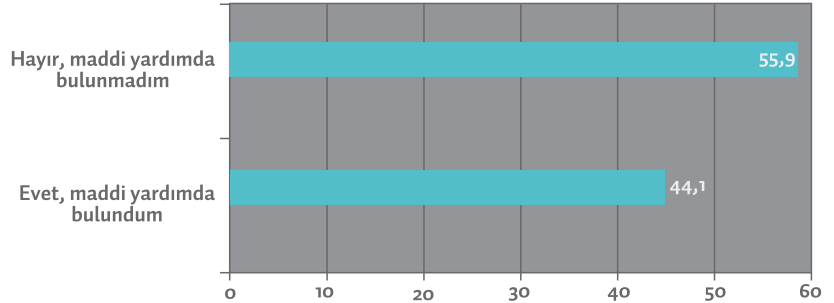
sağlık ve beslenme gereksinimleri için bağışta bulunmayı tercih etmektedirler. Bu durum, kurumsal yapının yukarıda tartışılan özellikleriyle ilgili olabilir.

Doğrudan Bağışlar

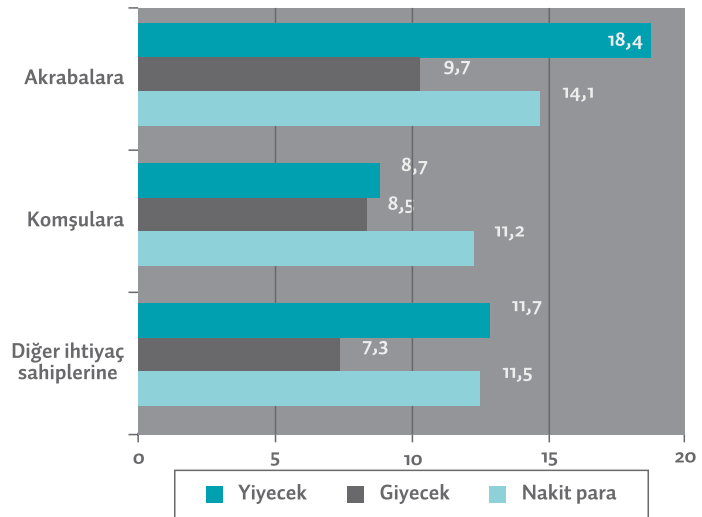
Bir sonraki soru, görüşülen kişilerin ihtiyaç sahiplerine bireysel olarak yardım sağlayıp sağlamadıklarını anlamayı ve bu yardımın ölçüsünün ne olduğunu ölçümlemeyi amaçlamaktadır. Görüşülen kişilerin yaklaşık %44'ü geçtiğimiz yıl içinde ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunup bulunmadıkları sorusuna olumlu yanıt vermiştir (Şekil 5). Yardım ettiklerini söyleyenlere kime yardım ettikleri ve hangi yolla yardım etmeyi tercih ettikleri de sorulmuş, yardımların “nakdi” mi yoksa “ayni” nitelikteki yiyecek ve gıda yardımları mı olduğu sorgulanmıştır. Yanıtlar, akrabalara yapılan “nakdi” yardımın büyük farkla en sık tercih edilen yardım olduğunu göstermektedir (Şekil 6). Bununla birlikte, görüşülen kişiler, diğer yoksul kişilere oranla komşularına daha az sıklıkta yardım ettiklerini bildirmektedirler. Türkiye'nin sıradan bir köy ya da semtinde yaşayanların kendi aile çevrelerindekilere ve akrabalarına “ayni” nitelikte yardımlarda bulunması, sadece yoksullara yardım etme güdüsünden ziyade toplumda aile içi dayanışma ve genel nezaket geleneklerinin de yardımıyla, kendine sağlam bir yer edinmiştir. Akrabalara yönelik “nakdi” yardımların da kayda değer sıklıkta olması dikkate değerdir. Toplam örneklemin %18,4'ü akrabalarına tekrar tekrar “nakdi” yardımda bulunmaktadır: bu durum her beş bireyden birinin akrabalarına nakdi yardımda bulunduğu anlamına gelmektedir.

Komşulara yiyecek yardımı diğer yardım türlerinden çok daha yaygındır. Bu durum yine, yapılan yardımın resmi olmayan yapısının bir göstergesi olabilir. Komşulara yapıldığı bildirilen “nakdi” yardımın diğer bireylere yapılan “nakdi”

ŞEKİL 5. GEÇTİĞİMİZ BİR YIL İÇERİSİNDE DOĞRUDAN KENDİNİZ AKRABA, KOMŞU YA DA HERHANGİ BİR DİĞER İHTİYAÇ SAHİBİNE YİYECEK, GİYECEK, PARA YARDIMI GİBİ MADDİ HERHANGİ BİR YARDIMDA BULUNDUNUZ MU? (%)

ŞEKİL 6. GEÇTİĞİMİZ BİR YIL İÇERİSİNDE DOĞRUDAN HERHANGİ BİR MADDİ YARDIMDA BULUNDUYSANIZ, BU YARDIMLARINIZI KİMLERE YAPTINIZ? (%)

yardımdan daha az olduğu gerçeği de dikkate değerdir. Bireyler yaptıkları yardımların kabul edilebilir ölçü ve biçimde olmasına çalışmakta ve alıcıların saikleriyle uyumlu olmasına dikkat etmektedir. Bu doğrultuda komşularına yönelik “nakdi” yardımdan çok ayni yardımlar tercih etmektedir. Benzer bir yaklaşım akrabalar nezdinde de görülmektedir, ancak akrabalar ihtiyaç duydukları yardımın büyük bir bölümünü nakit olarak almaktadır. Bunun sebebi akrabalara “nakdi” olarak yardım etmenin “ayni” yardımdan daha kabul edilebilir olmasıdır.

NOT: ÖRNEKTEKİ TOPLAM DAĞILIM.

NOT: DOĞRUDAN BAĞIŞLARIN TÜM HANEYE AİT OLDUĞU VE YILLIK 6147 ABD\$'A TEKABÜL ETTİĞİ VARSAYIMINDA DOĞRUDAN BAĞIŞLAR HANEHALKI TOPLAM GELİRİNİN ANCAK % 0.9'UNU YA DA HANE BAŞINA 53 ABD \$'INI BULMAKTADIR. BU DA TOPLAM 12,5 MİLYON HANE İÇİN 662,5 MİLYON ABD\$ TUTARINDA BİR TOPLAMA KARŞILIK GELMEKTEDİR.

Görüşülen kişilerden yaptıkları her türlü “ayni” ya da “nakdi” yardımın yaklaşık değerini bildirmeleri de istenmiştir. Elde edilen bu rakamların Türkiye’de hane halkı sayısı ve geliri gibi rakamlar kullanılarak yorumlanmasına ve böylece anlam kazanmasına çalışılmıştır. Bildirilen tüm doğrudan yardımların tüm ev halkına ait olduğu kabul edilerek, yıllık yaklaşık 53 ABD \$’ın ya da ortalama hane halkı gelirinin %0,9’unun doğrudan yardım için kullanıldığı görülmektedir (ortalama yıllık hane halkı gelirinin 6.147 ABD\$ olduğu bildirilmiştir). Türkiye’deki 12,5 milyon aile için bu oranda bir yardımın toplamı 662,5 milyon ABD\$ değerine ulaşmaktadır (Şekil 7). Bireyden bireye bağışın aile geliri içindeki payının oldukça düşük olması dikkate değerdir. Bu değerler bireylerin bağışlarının Kurumsal olarak veya tamamen dinsel amaçlarla yapılmadığını da göstermektedir.

Bildirilen toplam değerler itibarıyla en büyük pay akrabalara verilmektedir. Yapılan doğrudan yardımların hemen hemen %56’sı akrabalara yapılmakta ve bunu %31,2 oranıyla komşu olmayan diğer bireyler izlemektedir.

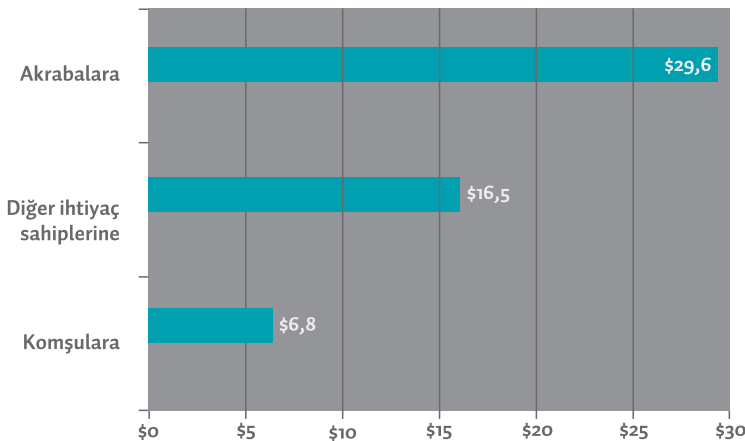
Diğer ihtiyaç sahiplerine yapılan doğrudan bağışların ikinci en büyük miktarda bağışın yapıldığı kategori olması, parokyal olmayan bağış eğilimleri

için önemli bir potansiyele etmektedir. Bu noktada, doğrudan yardımların nasıl dağıtıldığı önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda, görüşülen kişilere şöyle bir soru da yöneltilmiştir: “Bahsettiğiniz yardımın ne olacağını belirlerken kişi ya da ailelerin ihtiyaçlarını onlardan mı öğreniyorsunuz, yoksa siz ihtiyaç içindeki aileyi ya da kişiyi belirleyip kendi olanaklarınızda ne varsa onu mu veriyorsunuz?” Bu soruya da verilen cevaplara göre, bireysel bağışlar genelde kendiliğinden oluşmakta, küçük miktarlarda, doğrudan ve yakın çevredeki kişilerin gereksinimlerini karşılamaya yönelik olarak yapılmakta, bu nedenlerle kurumsal bir yaklaşım söz konusu olmamaktadır. Kişiler bu yardımların miktarını bütçelerine uygun bir şekilde belirlemede, ağırlıklı olarak ihtiyaç içindeki kişileri kendileri belirledikten sonra doğrudan (aracı kurum kullanmaksızın) iletmektedirler.

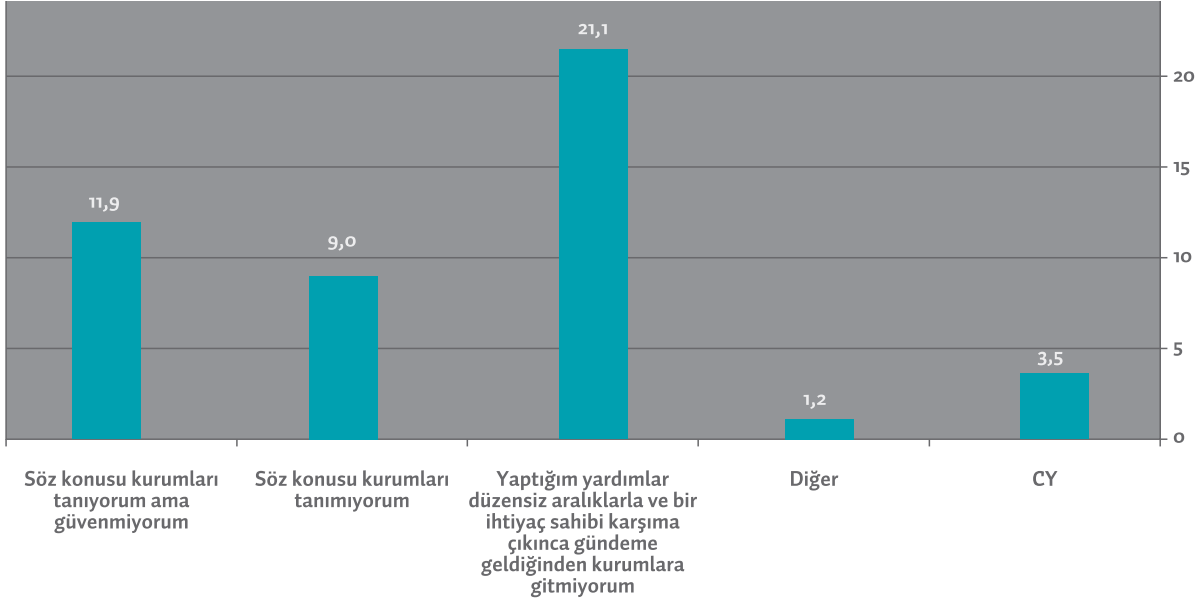
Söz konusu doğrudan yardımların aynı zamanda işlevsel olarak da yönlendirilmekte olduğu görülmektedir. Bağışta bulunacak kişi yakın akraba ve komşu çevresinde yoksul birini gördüğünde, belki de durumun herhangi bir biçimde kötüleşmesine engel olmak amacıyla, hemen harekete geçmekte ve küçük miktarda bir yardımda bulunmaktadır. En önemlisi, verilen miktar küçük olduğu için aracı kurum kullanmaksızın yapılan bağışlar harcanan paranın etkinliğini de korumaktadır. Bilgi (%9) ve güven (%11,9) eksikliğinin de kurumsal aracı kullanmaktansa doğrudan yardımın tercih edilmesinde belli bir rol oynadığı görülmektedir (Şekil 8). Bununla birlikte tüm bu diğer etkenlere rağmen, doğrudan bağışların tercih edilmesinin en çarpıcı iki sebebi bağışların düzensiz (anlık, kendiliğinden ve ihtiyaç görüldüğünde) ve küçük boyutlu olmalarıdır.

Dinsel nedenlerin de geçen yıl içinde doğrudan yardım yapmış olduğunu

ŞEKİL 7. DOĞRUDAN BAĞIŞ ORTALAMASI (ABD \$)

ŞEKİL 8. GEÇTİĞİMİZ BİR YIL İÇERİSİNDE BİR KİŞİ YA DA AİLEYE DOĞRUDAN MADDİ BİR YARDIMDA BULUNDUĞUNUZU BELİRTTİNİZ. BU YARDIMI BİR KURUM ARACILIĞIYLA YAPMAMANIZIN EN BAŞTA GELEN NEDENİ AŞAĞIDAKİLERDEN HANGİSİDİR? (%)

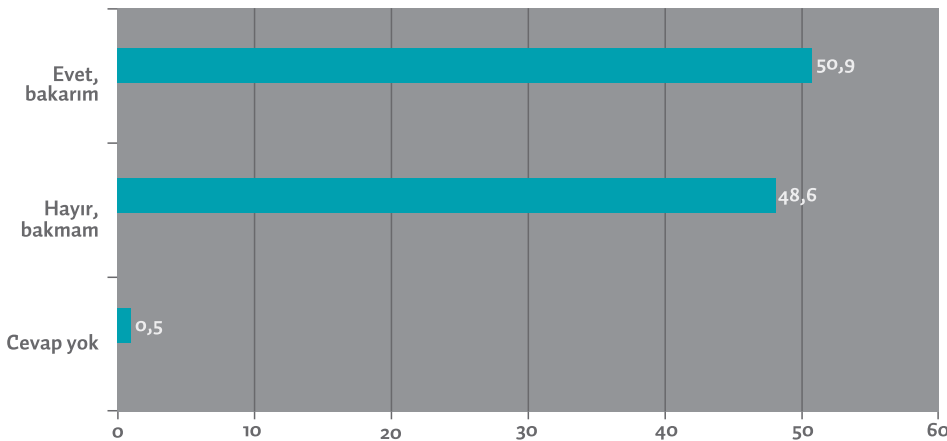
bildirenlerin en az yarısı üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Şekil 9).³ Tüm bu zorluklar göz önüne alındığında, görüşülen kişilerin hemen hemen yarısının (%48,6) bağışlarını hiçbir dinsel yükümlülüğe dayandırmıyor olmaları da anlamlıdır.

Hayırseverliğin, dindarlığın ve geleneğin bu sonuçlar ışığında daha geniş kapsamlı olarak tartışılması gerektiği ortadadır. Türkiye'deki parokyal, ya da bireysel ve aracısız bağışlar yapısı

dinsel uygulamaların, sosyal değerlerin ve yapının bir karışımıdır. Bu parokyal bağış biçiminin bireysel hayırseverlik bağlamındaki yeni bir anlayışa ne ölçüde fırsat tanıdığı ise tartışmaya açıktır. Bu durum hayırseverliğin yeni bir tanımlanma sürecinden geçmekte olduğu veya dinsel değerlere bağlı eski geleneklerin modernleşmeden kaynaklanan bir değişimle devam ettiği şeklinde yorumlanabilir. Yukarıda betimlenen doğrudan bağış biçiminin

NOT: GEÇTİĞİMİZ YIL İÇERİSİNDE, AKRABA, KOMŞU VEYA DİĞER İHTİYACI OLANLARA DOĞRUDAN YARDIMDA BULUNDUĞUNU BELİRTENLERİN DAĞILIMI.

ŞEKİL 9. BAHSETTİĞİNİZ YARDIMIN NE KADAR OLACAĞINI BELİRLERKEN DİNİ VECİBELERE, ÖRNEĞİN ZEKÂTINIZIN NE KADAR OLMASI GEREKTİĞİNE BAKAR MISINIZ? (%)

³ Bu noktada, kişilerin dindarlıklarının ve dinsel uygulamaların ölçülmesini zorlaştıran iki etkene dikkat etmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, görüşülen kişilerin daha çok görüşmecilerin ve anketi düzenleyenlerin kendilerinden beklediklerini düşündükleri yanıtları verme eğilimleridir. Bu sebeple toplumun tercih ettiği yanıtlar gerçekte olduklarından çok daha sık verilecektir. Diğer bir etken, kişilerin kendi kendilerini algılama şekillerinin de her zaman gerçeklerle örtüşmemesidir. Bunlar beklenen engeller olmakla birlikte, kişileri gerçekten bağış yapmaya itenin ne olduğunun kesin olarak belirlenmesini zorlaştırmaktadır.

sosyal adalet için hayırseverlik (filantropi) için ne derece etkili ve geçerli olabileceği yanıt bulmayı beklemektedir.

ii. Vakıfların Algılanması

Bu araştırmanın amacı doğrultusunda görüşülen kişilere Türkiye’de vakıflarla ilgili bir dizi soru sorulmuştur. Bu sorgulamaya açık-uçlu bir yöntemle “vakıf nedir?” sorusu sorularak başlanmıştır. Alınan yanıtlar sentez edilmiş, Şekil 10’da bildirilen kategoriler etrafında toplanmıştır. Elde edilen sonucun çarpıcı yanı, Türkiye’deki vakıfların temel olarak yoksullara yardım kurumları olarak görülmesidir. Bu sonuç geleneksel vakıf anlayışının

devamına işaret etmektedir. Diğer yandan, vakıflara dinsel bir rol yakıştıranlar yalnızca %1 oranında çok küçük bir kesimi oluşturmaktadır. Bu sonucun bir başka nedeni, Sosyal Yardımlaşma Vakıfları⁴ gibi kamu vakıflarının yoksulluğun azaltılmasında oynadıkları etkin rol olabilir.

Ayrıca, İslam ve vakıflar arasındaki ilişki çok açık ve net olarak görülmektedir. Türk vakıf mirasını yaratan Osmanlı İmparatorluğu’nda vakıflar kökenleri ve yasal yapıları bakımından açık olarak İslami’ydiler. Ancak modern ve laik Türkiye Cumhuriyeti’nde medeni kanuna göre her biçim ve

boyuttaki yardım etkinliklerini yürütmek üzere yasal bağımsız birimler olarak işlev görmektedirler. Cumhuriyet Dönemi’ndeki bu keskin değişim, vakıfların ve vakıf kültürünün dinsel kökenli olmasına karşın, bu kurumların toplumda oynadıkları rolün algılanmasında dinsel kökenlerin çok ön plana çıkmamasını sağlamıştır. Ayrıca vakıfları öncelikle ihtiyaç sahiplerine hizmet sağlayan kurumlar olarak gören bireylerin tümü bu tür dini güdülerle hareket etmemektedir.

Vakıfların gelir kaynaklarının algılanması söz konusu olduğunda (Şekil 11’e bakınız) görüşülen her beş kişiden biri zekât ve sadaka gibi dinsel güdümlü bağışları vakıfların temel fon kaynağı olarak görmektedir. Diğer bir deyişle, bireyler vakıfların dinsel kökenlerinden çok yoksullara yardım boyutunu ön planda algılamalarına paralel olarak, vakıfların fon kaynaklarını öncelikli olarak din dışı güdülerle yapılan bağışların oluşturduğunu düşünmektedir.

Bir başka açık-uçlu soruda, görüşülen kişilerden vakıflara örnek vermeleri istendiğinde, adı verilen ilk altı vakfın beşi kamu vakfı olmuştur (Şekil 12). Türkiye’deki birçok bölgeyi içeren önemli bir ağa sahip çevre vakfı TEMA (Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Korunma Vakfı) dışında

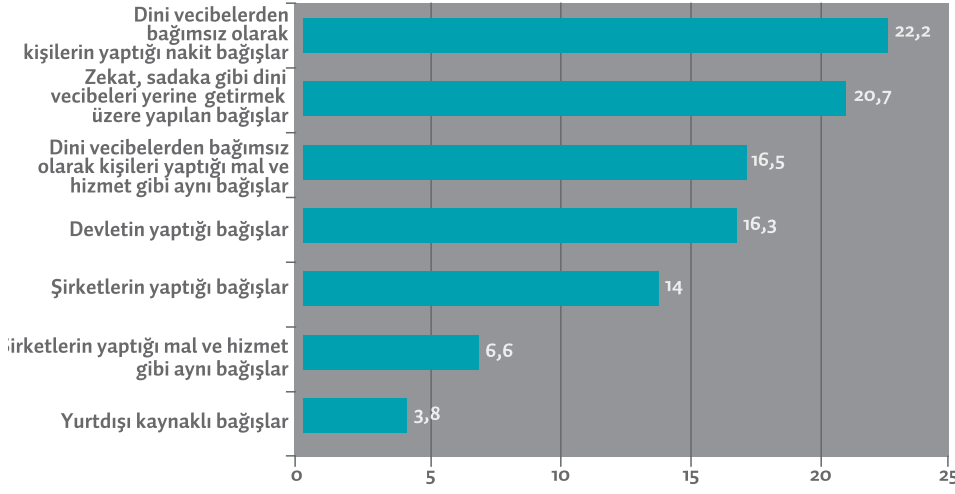
⁴ Devlet tarafından kurulup, özel bir fona sahip ve sosyal yardım (kömür, gıda, giyecek, vs. gibi temel hizmetler) desteği sağlayan vakıflar.

NOT: AÇIK UÇLU SORUYA VERİLEN CEVAPLARIN TOPLAMI

ŞEKİL 10. SİZCE VAKIF NEDİR?

ŞEKİL 11. VAKIFLARIN BAĞIŞ KAYNAKLARININ EN BAŞTA GELENİ NEDİR? (%)

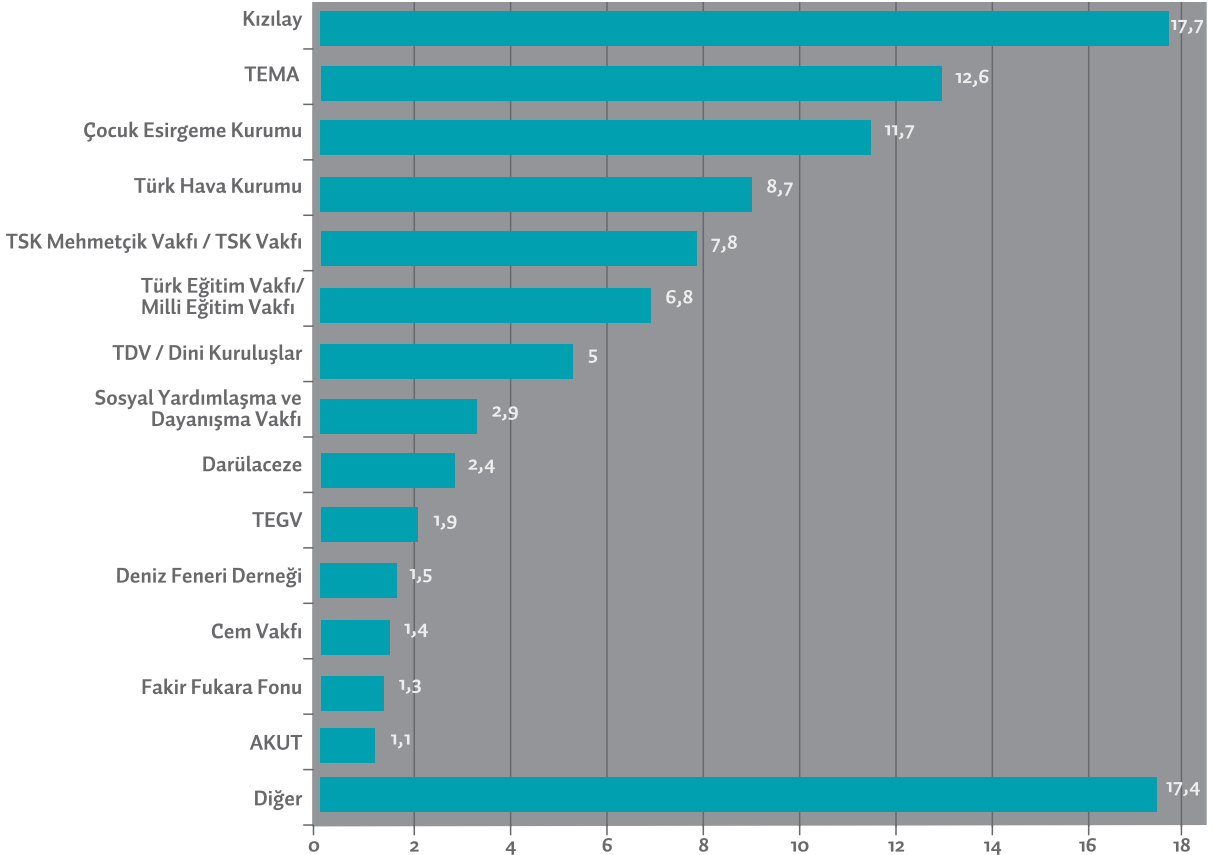
NOT: 1,489 KİŞİDEN ALINAN 2,378 CEVABIN DAĞILIMI.

NOT: 917 KİŞİDEN ALINAN 1,641 CEVABIN DAĞILIMI. SYDV-SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI, TDV-TÜRKİYE DİYANET VAKFI, TEV-MEV-TÜRK EĞİTİM VAKFI/ MILLİ EĞİTİM VAKFI, TEGV-TÜRKİYE EĞİTİM GÖNÜLLÜLERİ VAKFI

ilk altı içinde yer alan diğer tüm vakıflar temel olarak devlet tarafından kurulan ve yönetilen vakıflardır. Bu durum, Davut Aydın tarafından kaleme alınan vakıflara ait ayrıntılı finansal tabloların çözümlendiği bölümde de öne sürülen

vakıf sektöründe devletin varlığını ve bundan kaynaklanabilecek belirsizliği de gündeme getirmektedir. Kapalı-uçlu yöntemle sorulan bir soruyla, vakıfların temel amaçlarına baktığımızda, bu vakıfların nasıl algılandıklarına yönelik

ŞEKİL 12. TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN VAKIFLAR ARASINDA EN BAŞTA AKLINIZA GELENLERİ HANGİLERİDİR? (%)

önceki açık-uçlu soruda alınan yanıtları tamamlayan bir tablo görülmektedir. Verilen yanıtlarda vakıf faaliyet alanlarında ilk üç sırayı yoksulluğun azaltılması, eğitim ve doğal felaketlerde kurtarma almaktadır (Şekil 13). Öyle görülüyor ki, bireylerin büyük bir bölümü vakıfların temel etkinlik alanlarını ilke olarak sosyal adaletin desteklenmesine yararlı olacak alanlar şeklinde algılamaktadır. Ancak vakıf faaliyetlerinin sosyal adaletin sağlanmasına yönelik potansiyeli, çalışma alanları kadar vakıfların faaliyetlerini nasıl yürüttüklerine de bağlıdır.

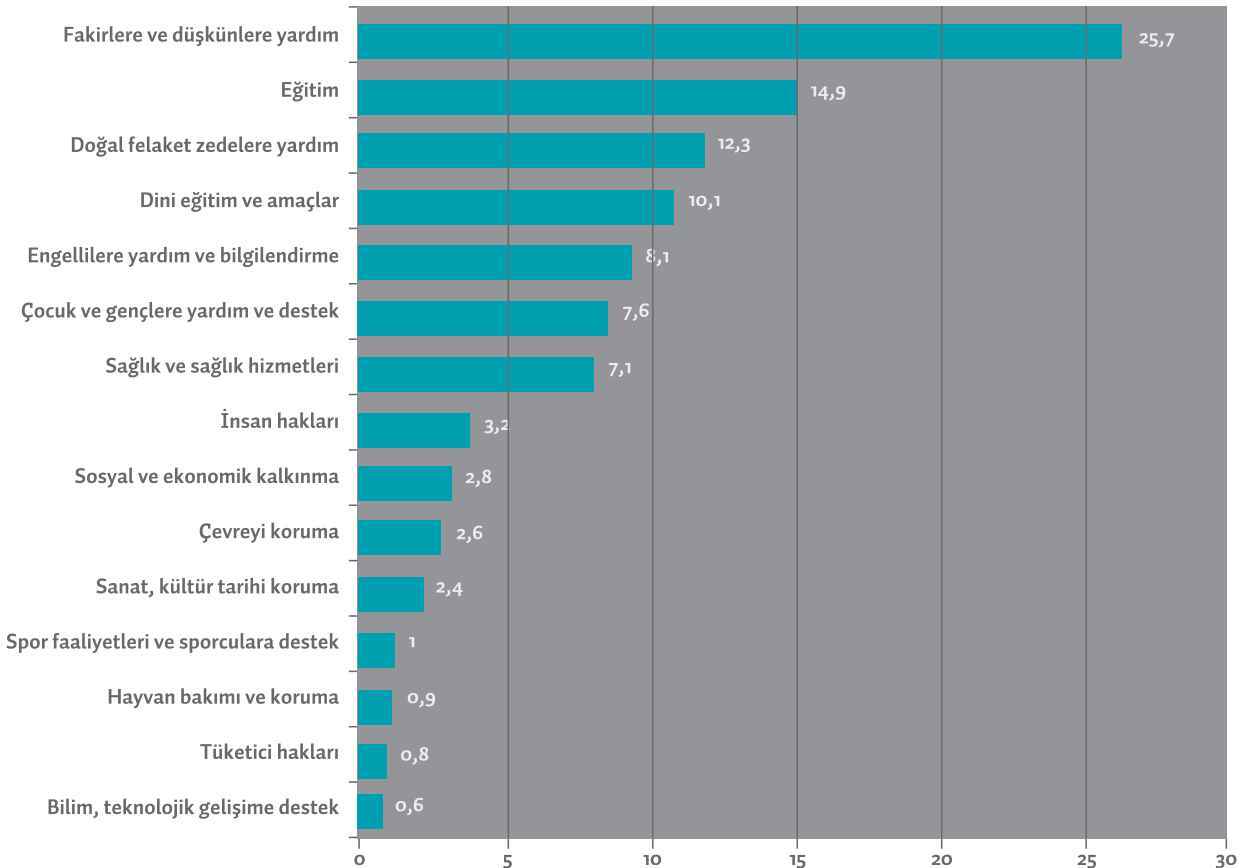
Görüşülen kişilere, bir vakfa bağış yaparken en çok tercih ettikleri etkinlik alanının ne olduğu da sorulmuştur. Burada yine daha önceki bulgularla uyumlu olarak, kişiler en çok yoksulluğun giderilmesi (%28,5), eğitim (%16), engellilere destek (%11,3) ve

doğal felaketlerde kurtarma (%9,8) seçeneklerini tercih etmektedir. Dini eğitimin yanıtların yalnızca %8,7'sini oluşturduğu dikkat çekmektedir.

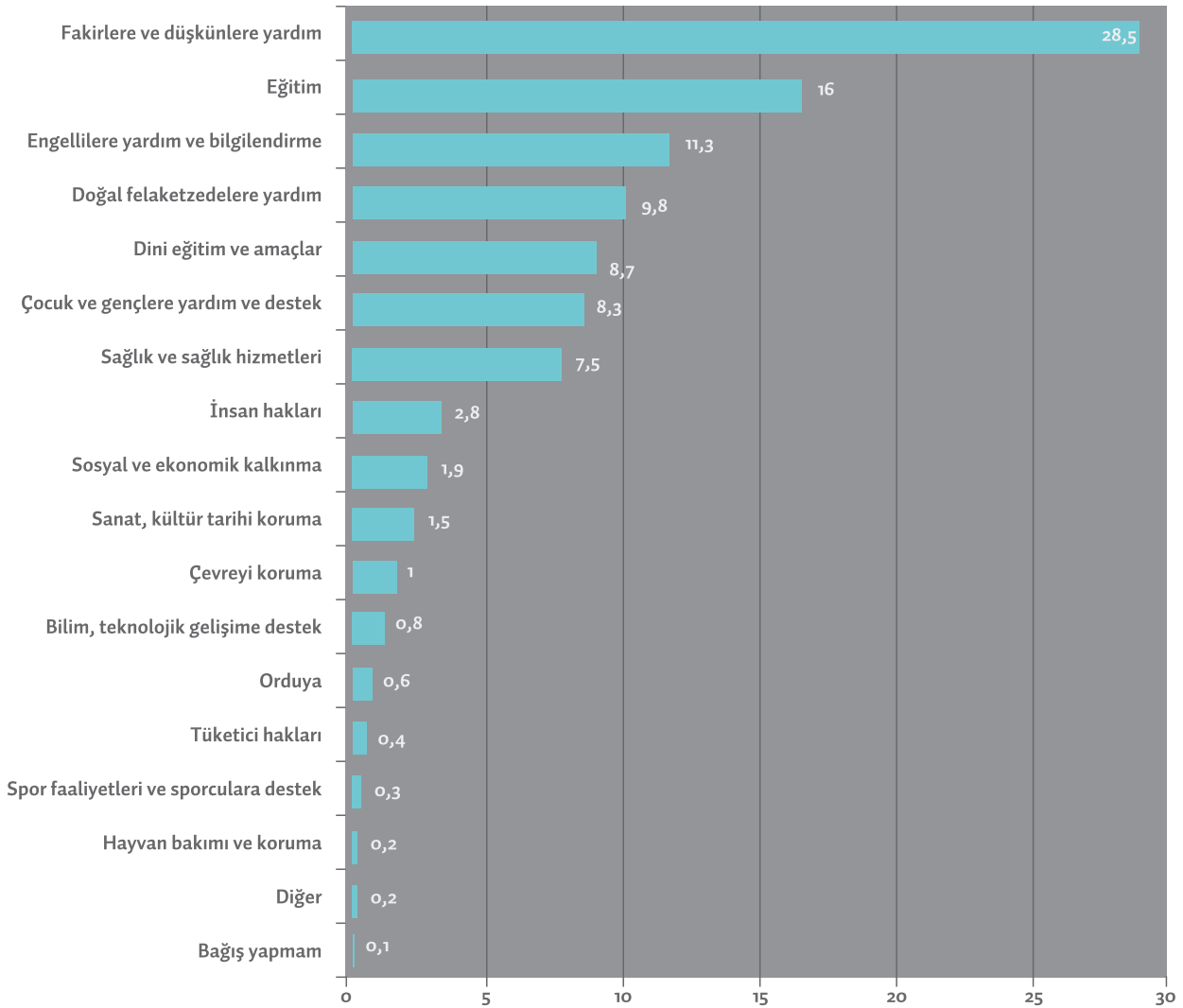
Görüşülen kişilerin yalnızca küçük bir bölümü insan haklarını (%2,8), çevre korumayı (%1), sanatsal, kültürel ve tarihsel korumayı (%1,5), sportif etkinlikleri (%0,5), hayvanların bakımı ve korunmalarını (%0,2) destekleyen örgütlere ya da kurumlara bağış yapmayı tercih ettiğini bildirmiştir: bu amaçların toplam oranı ancak % 5,8'i bulmaktadır. Son olarak, katılanlara vakıflara yapılan bağışların sürekliliğini sağlayabilecek etkenler sorulmuştur. Sonuçlar, bağışçıların isim ve bilgilerinin gizliliğinin sağlanması, bağışların belirtilen amaca uygun olarak kullanılmasını ve vakfın amaçlarıyla da uyumlu olmasını bağışların sürekliliğinin sağlanmasında ön önemli etkenler olarak gördüğünü göstermektedir.

**NOT: 1,444 KİŞİDEN
ALINAN 2,858 CEVABIN
DAĞILIMI.**

ŞEKİL 13. SİZCE TÜRKİYE'DEKİ VAKIFLAR ÖNCELİKLE HANGİ AMACA YÖNELİK OLARAK HANGİ ALANLARDA FAALİYET GÖSTERİYORLAR? (%)

ŞEKİL 14. EĞER BİR BAĞIŞ YAPACAK OLSAYDINIZ, HANGİ ALANLARDA FAALİYET GÖSTEREN VAKIFLARA BAĞIŞ YAPARDINIZ? (%)

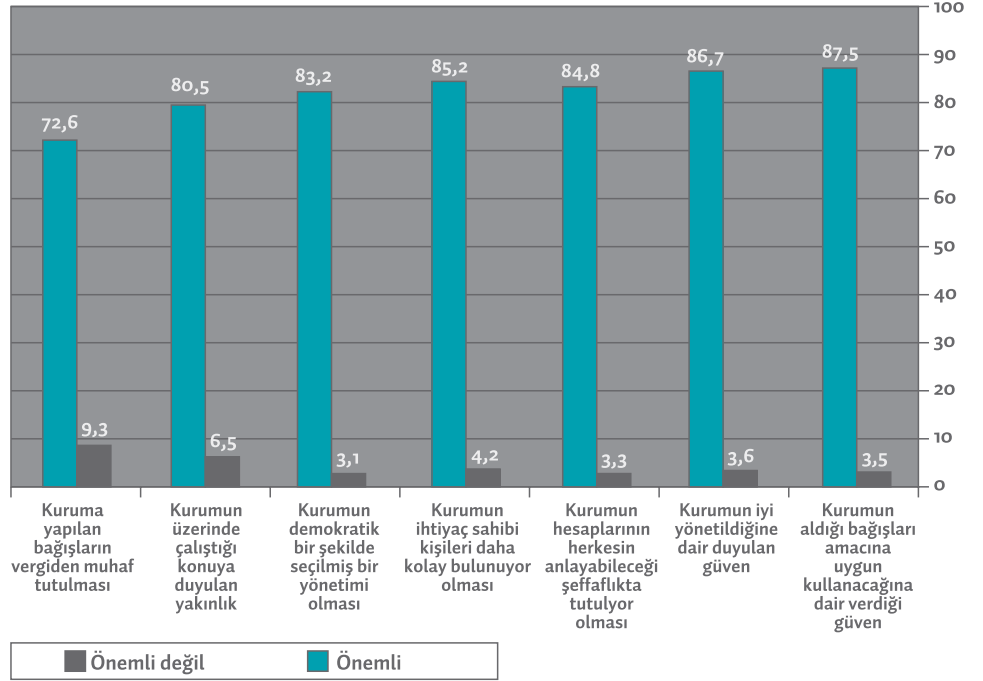
Görüşülen kişilerden ayrıca bağış yapmaya karar vermelerinde önem taşıyan belli başlı etkenleri derecelendirmeleri istenmiştir. Ön plana çıkan ilk dört etken bağış yapılan kurumun iç yapılanması ile bağlantılı olmuştur. Görüşülen kişiler, idarenin kurumu belirtilen amaçlara uygun olarak, finansal bağlamda güvenli ve şeffaf bir biçimde yönetmesinin bağışların sürekliliğinin sağlanması için vazgeçilmez olduğunu bildirmektedirler (Şekil 15). Sonraki üç faktörün, görüşülen kişilerin %70'den fazlası tarafından önemli olduğu belirtilmektedir, ancak yine de bu üç faktörün sıralamada ilk dört faktörün altında yer almaktadır. Örgüt yöneticilerinin demokratik olarak

seçilmeleri, görüşülen kişilerin %83,2'si tarafından önemli bulunmaktadır. Bunun yanında bağışta bulunan kişinin örgütün etkinlik alanına yönelik ilgisi %80,5'lik bir oranda önemli bulunmuştur.

Bu yanıtlara bir etken analizi uygulandığında belirlenmiş olan yedi etken arasındaki sapmanın %70'ini iki boyutun açıkladığı görülmektedir. Aynı zamanda, örgütsel karakteristikleri ve örgütün amaçlarına yönelik ilgiyi birleştiren ilk boyutun, yedi değişken bağlamında toplam çeşitliliğin hemen hemen %46'sını açıkladığını görülmektedir. İkinci boyutta, görüşülen kişilerin %72,6'sı tarafından önemli görülen vergi muafiyeti etkeni baskındır.

NOT: 1,507 KİŞİDEN ALINAN 2,902 CEVABIN DAĞILIMI.

ŞEKİL 15. HERHANGİ BİR KURULUŞA BAĞIŞ YAPARKEN ÖNEMLİ FAKTÖRLER NELERDİR? (%)

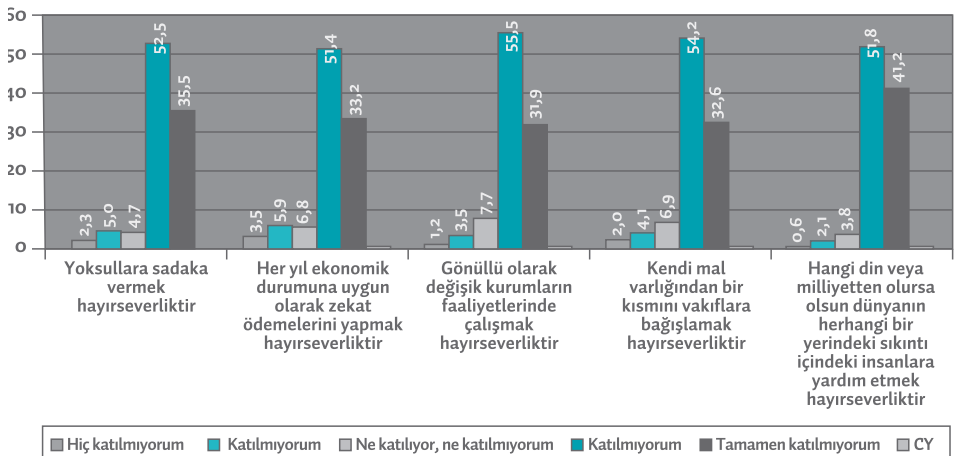
NOT: FAKTÖR ÇIKARMA YÖNTEMİ: ANA BİLEŞKENLER ÇÖZÜMLEMESİ ROTASYON YÖNTEMİ: KASIER NORMALİZASYONU İLE VARIMAX ROTASYON 3 İTERASYON SONRASINDA BİRBİRİNE YAKINSADI.

Öyle görülüyor ki, vergi muafiyeti statüsü başka bir tek-başına önemli faktörken, belirtilen hedeflere yönelik ilgiyle birlikte örgütsel yapı ve etkinlikler bağışlar için olumlu bir ortam hazırlamaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen kişiler vakıfları, bağışçıların hayırseverlik adına kullandıkları ve temelinde dinsel amaçlarla yapılan bağışların yatmadığı kurumlar olarak görmektedir. Ayrıca, bireylerin vakıfları çoğunlukla dinsel amaçlarla destekleme eğilimi içinde

olmadıkları görülmektedir. Yukarıda da tartışıldığı üzere, eğitim, sağlık ya da kültür ve sanat alanlarında etkinlik gösteren vakıfları destekleyeceklerini söyleyen kişilerin herhangi bir dinsel yönelim içinde olup olmadıklarını kesin olarak söylemek mümkün değildir. Bağışçıları yönlendiren etkenler arasında ilk bakışta fark edilmeyen, hatta kendilerinin de bilincinde olmadıkları dini inançlarının olması olasıdır. Bununla birlikte, bu inançların insanların

ŞEKİL 16. HAYIRSEVERLİĞİN ANLAMINA DAİR FARKLI BOYUTLAR (%)

büyük bir bölümü tarafından vakıfların etkinliklerini yönlendiren etkenler olarak algılanmadıkları, vakıflara fon ayrılmasında ve bağış yapılmasında tercih nedeni olmadıkları dikkat çekicidir.

iii. Hayırseverlik Kavramının Algılanması

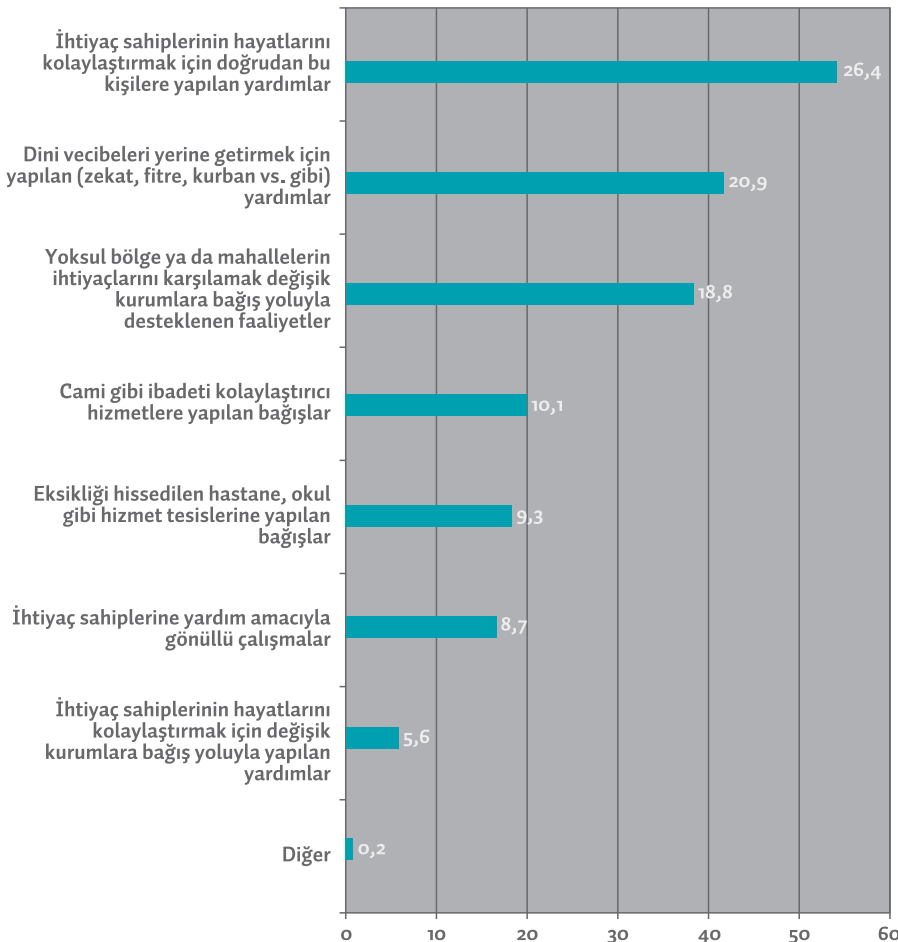
Görüşülen kişilere hayırseverlik kavramının ne anlama geldiğini açıklayan tanımlardan oluşan bir liste verilmiştir. Bu tanımların her birini beş puanlık bir kabul-red ölçeğine göre değerlendirmeleri istenmiştir. Verilen beş tanımın hepsi de görüşülen kişilerin belirgin bir çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir (Şekil 16).

Bununla birlikte, bu yanıtların etken analizi, bu beş tanım arasından ikisinin öne çıktığını ve bunların aralarındaki toplan sapmanın %70,2'sini açıkladığını

göstermektedir. Toplam sapmanın %36,6'sını ifade eden birinci boyut "hangi dinden ya da ulustan olursa olsun, gereksinim içindeki kişilere yardım etmek bir hayırseverlik biçimidir" ya da "gönüllü olarak çalışmak" veya "servetin bir bölümünü bir vakfa bağışlamak bir hayırseverlik biçimidir" şeklindeki tanımlardan oluşmaktadır. İkinci boyutta iki tanım ön plandadır. Bunlardan biri, "kişinin ekonomik durumuyla orantılı olarak her yıl zekât vermesi bir hayırseverlik biçimidir" diğeri ise, "yoksullara sadaka vermek bir hayırseverlik biçimidir" şeklindedir. Birinci boyut, modern bir hayırseverlik kavramı olarak adlandırılabilir yaklaşımı daha geleneksel olan hayırseverliğin ikinci tanımından ayırmaktadır.

Türkiye'de hayırseverlik en yaygın olarak hangi biçimde algılanmaktadır?

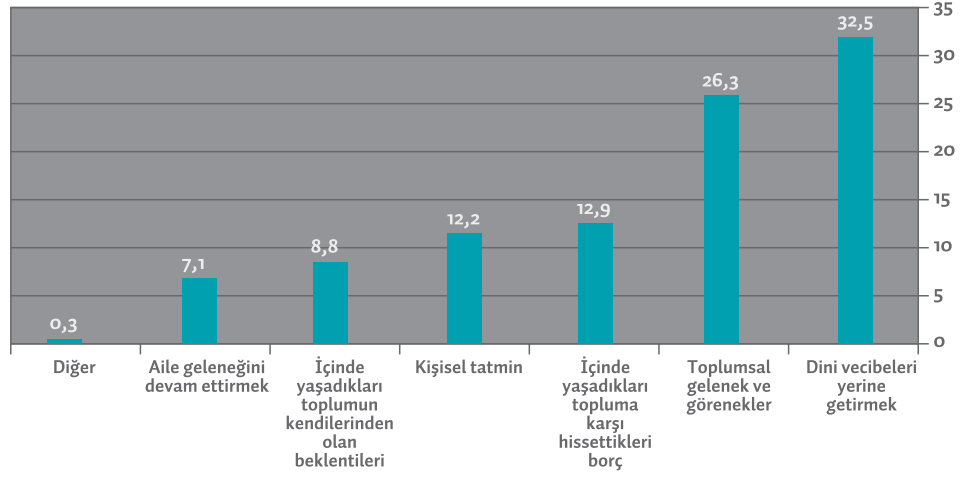
ŞEKİL 17. TÜRKİYE'DE EN FAZLA YAPILAN HAYIRSEVERLİK FAALİYETİ HANGİSİDİR ? (%)

NOT: 1,513 KİŞİDEN ALINAN 3,001 CEVABIN DAĞILIMI.

**NOT: 1,509 Kişiden
ALINAN 2,975 CEVABIN
DAĞILIMI.**

ŞEKİL 18. TÜRKİYE'DE HAYIRSEVER FAALİYETLERDE BULUNANLARIN BU FAALİYETLERİ YAPMALARININ EN BAŞTA GELEN NEDENİ NEDİR? (%)

Daha önceki bulgulara paralel olarak, ihtiyaç sahibi kişilere doğrudan yapılan yardım, yanıtların %26,1'i ile en yaygın hayırseverlik biçimi olarak görülmektedir (Şekil 17). Zekât, fitre ve kurban kesmek gibi dini güdümlü bağışlar %20,9'luk bir orana ulaşırken, dinsel ibadeti kolaylaştıran ve destekleyen kurumlara yapılan bağışlar yanıtların %10,1'ini oluşturmaktadır. Sonuç olarak, kişilerin zekât, fitre ve diğer dinsel bağış biçimlerinin ülkedeki hayırseverlik kapsamında yapılan bağışların çoğunluğunu oluşturmadığı görülmektedir.

Örneklemdaki vakıfların büyük bir çoğunluğunun eğitim alanında etkinlik göstermelerine karşın, bireylerin bağışlarının yalnızca küçük bir bölümünü (%9,3) eğitim ve hastaneler için ayırmaları oldukça ilginçtir. Gönüllü çalışma, görüşülen kişilerin yalnızca %8,1'i tarafından önemli bir hayırseverlik etkinliği olarak görülürken, aracı kuruluşlara yapılan bağışlar yalnızca %5,6'lık bir oranda tercih edilmiştir.

Bireylerin hayırseverlik faaliyetlerinde bulunmasına yol açan etkenler nelerdir? Görüşülen kişilere göre, bu etkenlerin ilki bireylerin dinsel yükümlülüklerini yerine getirme kaygıları (%32,5), ikincisi ise gelenekler ve göreneklerdir (%26,3) (Şekil 18). Topluma hizmet (%12,9) ve

kişisel tatmin (%12,2) gibi etkenler ise hayırseverlik faaliyetlerinde toplumun yönlendirmesinden çok kişisel güdülerin etkisine işaret etmektedir.

Dinsel güdülerin vakıf kurumu temelinde önemli bulunmamasına rağmen bireylerin hayırseverlik güdülerini kavramaya yönelik sorularda oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, vakıfların dinsel olguların desteklenmesinden kaçınmasına sebep olan kurumsal baskılar, bireysel olgulardan net bir şekilde ayrılmaktadır.

Bu doğrultuda, vakıf ve vakıf faaliyetlerinin dinsel niteliklerden ziyade yoksulluğun azaltılması, sağlık ve eğitim gibi alanlar temelinde şekillenmelerine rağmen, dinsel güdüler bu vakıflara bağışta bulunan bireyler için önemlidir. Katılımcıların yarısından fazlasına (%58,8) göre din, hayırseverlik için fon ayrılmasında temel etkindir. Bu eğilimlerde gelenek ve göreneklerin de şüphesiz önemli etkisi vardır.

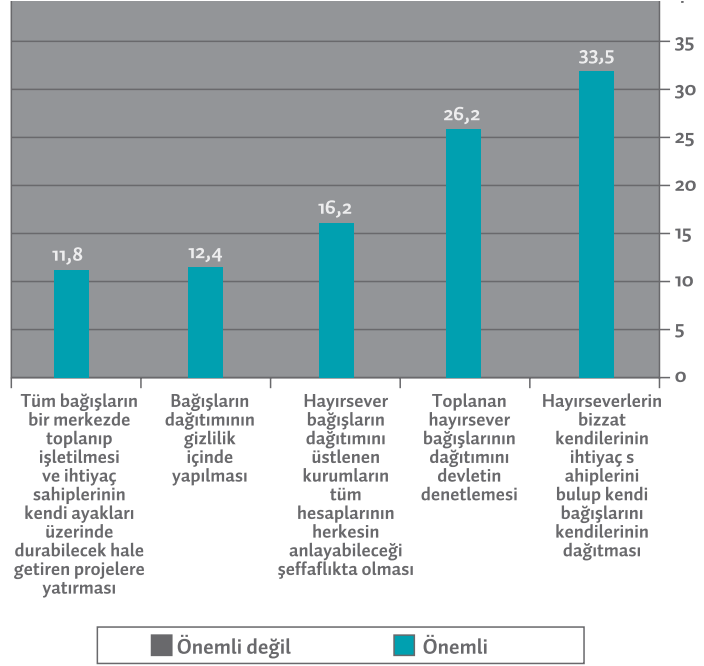
Görüşülen kişilere hayırseverliğin amaçlarına ulaşmasını sağlayacak koşullar sorulduğunda, daha önce belirtilmiş olan bireyden bireye bağış eğilimlerinin yansımaları gözlemlenmektedir. Bu soruya verilen yanıtların hemen hemen üçte biri, hayırseverliğe yönelik bağışların kişisel

ve doğrudan gerçekleştirilmeleri durumunda amaçlarına ulaşacaklarını öne sürmektedir (Şekil 19). Aşağıda daha açık görüldüğü gibi, toplam bağışların önemli bir bölümünü bireyden bireye bağışların oluşturduğu gerçeği göz önüne alındığında, bu algılama daha da anlam kazanmaktadır. Bağışların amaçlarına ulaşmaları için kişiler ağırlıklı olarak bağışların bireyden bireye ve doğrudan gerçekleştirilmeleri gerektiğine inanmakta ve buna uygun biçimde hareket etmektedir.

Ayrıca, görüşülen kişilerin hayırseverliği bireyden-bireye gerçekleştirilmesinin etkili yöntem olduğuna ilişkin tutarlı ve mantıklı bir şekilde akıl yürüttükleri de gözlenmektedir.

“Toplanan hayırsever bağışlarının dağıtımını devletin denetlemesi” ve tüm bağışların bağış toplayıp dağıtan bir merkez üzerinden yapılması kategorileri toplam cevapların %38’lik bir bölümünü kapsamaktadır. Her iki seçenekte başarılı bir hayırseverlik (filantropi) faaliyeti için devletin ya da muhtemelen devlet ile yakın ilişki içinde olan merkezîyetçi bir modelin varlığı bir nevi ön koşul olarak görülmüştür. Hayırseverlik faaliyetlerinde devlet varlığına ve yönlendirmesine yoğun bir şekilde ihtiyaç hissedilmesinin, hayırseverliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından ne gibi getirileri olacağı çalışma kapsamına alınmamıştır. Bununla birlikte, gelecekte hayırseverlik sektörünün sağlıklı bir şekilde gelişmesi ve sektöre destek sağlanması için

ŞEKİL 19. HAYIRSEVERLER TARAFINDAN YAPILAN BAĞIŞLARIN MEVCUT GELİR EŞİTSİZLİĞİNİ ORTADAN KALDIRMASI YOLUNDA AŞAĞIDAKİLERDEN HANGİSİ EN ÖNEMLİDİR? (%)

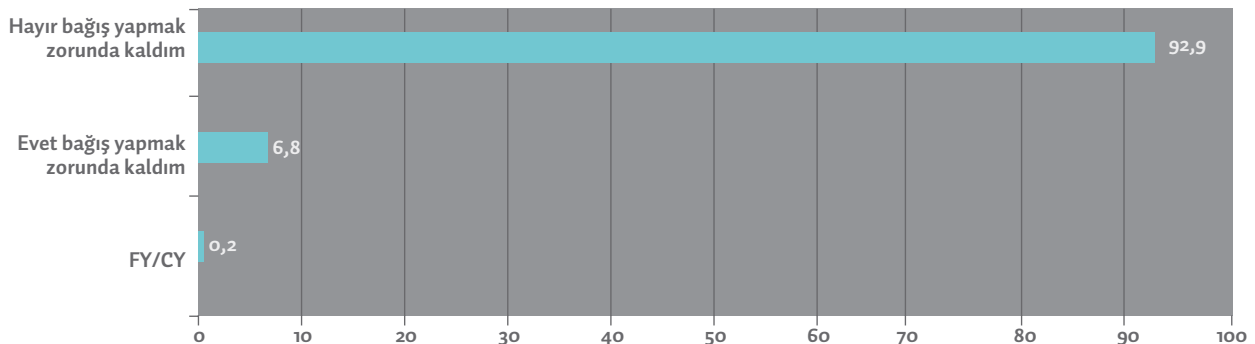

devletin bu alanda etkin bir rol oynaması önemli olacaktır.

Hayırsever bağışlarının azami etkinliğinin sağlanması ve uzun vadede gelir eşitsizliğinin çözümünde rol oynaması söz konusu olduğunda, bağışın verildiği kuruluşların şeffaf ve güvenilir olması gibi kurumsal özellikleri toplam yanıtların %16,2sini oluşturmaktadır. Bu oranı %12,4 ile bağışların dağıtımının gizlilik içinde yapılması izlemektedir, ki bu etken de yine bağışın yapıldığı kurumlarda aranan

NOT: 1,503 KİŞİDEN ALINAN 2,939 CEVABIN DAĞILIMI.

ŞEKİL 20. GEÇTİĞİMİZ BİR YIL İÇİNDE HERHANGİ BİR KURULUŞA BAĞIŞ YAPMAYI İSTEMEMENİZE RAĞMEN ZORUNLU OLARAK BAĞIŞ YAPMAK DURUMUNDA KALDINIZ MI? (%)

bir özelliktir. Bu beklentiler ve filantropi sektöründeki algılanma durumları aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

iv. Bağışların Yapılma Biçimleri ve Miktarları

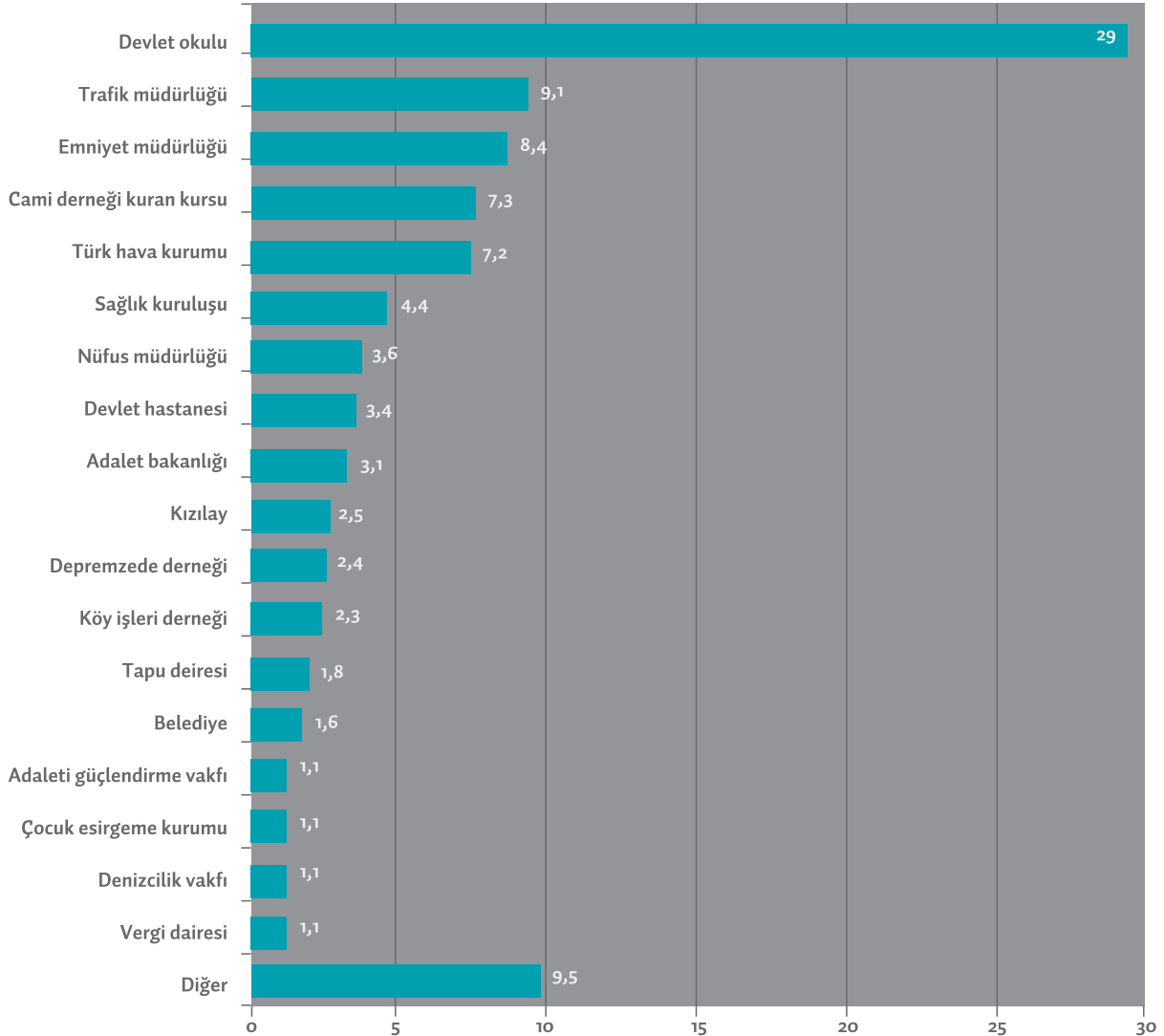
Zorunlu Bağışlar ve Sokak Dilencilerine Yapılan Bağışlar

Türkiye’deki tüm bağış biçimlerini kapsamı amacıyla, görüşülen kişilere, aslında istemedikleri halde bir kuruma bağış yapıp yapmadıkları da sorulmuştur. Bu şekildeki “zorunlu bağışların” devlet tarafından işletilen kurumlarda belirli bir hizmet karşılığında alındığı bilinmektedir. Görüşülen kişilerin %6,8’i, yaklaşık 100,4 milyon ABD\$ tutarında bir miktar

oluşturacak biçimde, bu tür bağışlarda bulduklarını belirtmişlerdir (Şekil 20). Bu tür zorunlu bağışların yapıldığı bildirilen kurumlar arasında okullar en büyük grubu oluşturmakta ve bunu polis ve sağlık kurumları izlemektedir. Ayrıca, zorunlu bağışta bulunan kurumlar listesinde çeşitli kamu vakıfları ve kurumları da yer almaktadır. Görüşülen kişilerin yaklaşık %6,8’lik küçük bir grubu içinde, aynı ölçüde küçük %7,3’lük bir grup camilere ve Kuran kurslarına zorunlu bağış yaptıklarını belirtmişlerdir (Şekil 21). Bu düşük oran zorunlu bağışlar söz konusu olduğunda devlet kurumlarının başat konumda olduğunu göstermektedir.

NOT: BİZE SÖYLENEN RAKAMLAR IŞIĞINDA TOPLAM ZORUNLU BAĞIŞLAR 100.4 MİLYON ABD\$’DIR.

ŞEKİL 21. HANGİ KURUŞLARA ZORUNLU BAĞIŞ YAPMAK DURUMUNDA KALDINIZ? (%)

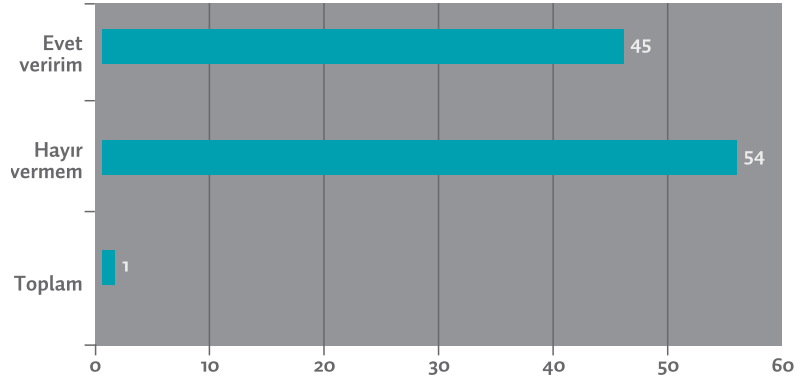
Görüşülen kişilerin yaklaşık %47'si sokak dilencilerine de bağış yaptıklarını bildirmiştir (Şekil 22). Sokak dilencilerine para verdiklerini vurgulayan kişilerden, son bir ay içinde dilencilere verdikleri para miktarını bildirmeleri istenmiştir. Elde edilen verilerin genelleştirilmesiyle sokak dilencilerine yılda toplam olarak 46,8 milyon ABD\$ bağış yapıldığı sonucuna varılmıştır.

Dini Bağışlar

Bu bölümün amacı, Türkiye'deki zekât uygulamasını genel hatlarıyla ortaya koymaktır. Bu noktada, günümüzde tamamen gönüllülük esasına dayanan zekâtın, Osmanlı Dönemi'nde devlet tarafından toplanan hemen hemen tek vergi şekli olduğunu hatırlatmakta fayda vardır.

Geçtiğimiz yıl zekât ve fitre verip vermedikleri sorulduğunda, görüşülen kişilerin yaklaşık %40'ı zekât verdiğini bildirirken, yaklaşık %80'i fitre verdiğini bildirmiştir (Şekil 23).⁵ Açık-uçlu olarak bu tür bağışların kime ve ne miktarda yapıldıkları sorulmuştur. Görüşülen kişiler arasında ihtiyaç sahibi tanıdıklar ya da akrabalar yanıtı verenler zekât ödemeleri için %28,8, fitre ödemeleri için

ŞEKİL 22. SOKAK DİLENCİLERİNE PARA VERİR MİSİNİZ? (%)

NOT: BİZE SÖYLENEN RAKAMLAR IŞIĞINDA DİLENCİLERE VERİLEN TOPLAM PARA 46.8 MİLYON ABD\$'DIR.

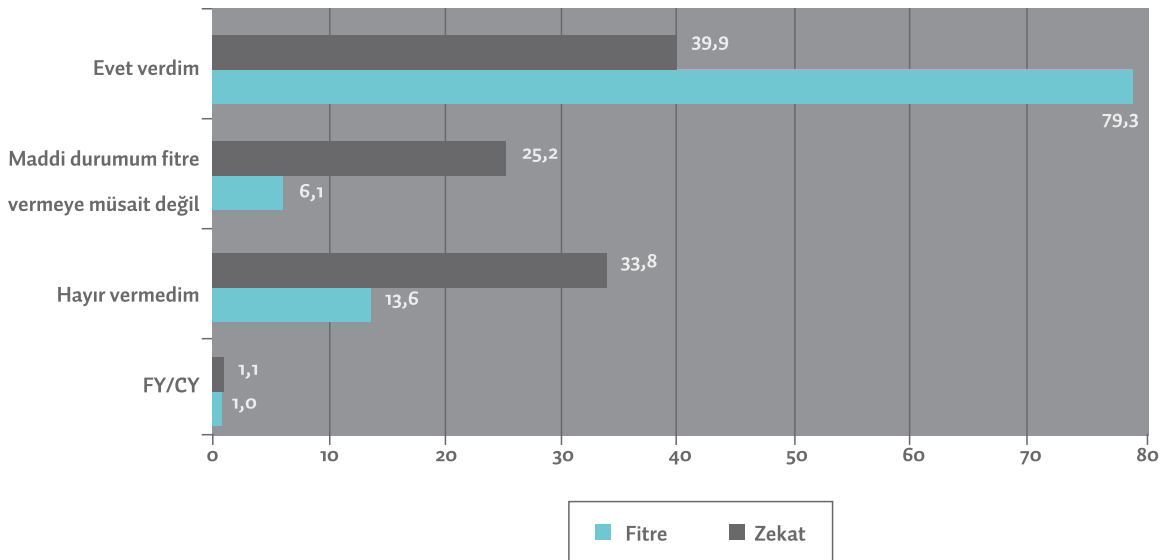
ise %40,9'luk bir oran oluşturmaktadır (Şekil 24). Bu soruya yanıt vermeyenlerin oranı da oldukça yüksek olmuştur. Bu durum bireylerin zekât veya fitre verip vermediklerine yönelik soruyu rahatlıkla yanıtlarken, fitre veya zekâtı kimlere verdikleri sorusunu yanıtlamaktan rahatsızlık duyduklarını göstermektedir.⁶

Fitre ve zekât miktarlarının tüm ev halkına ait olduğu varsayılarak, aile başına ortalama yıllık fitre miktarı 14,8 ABD\$ (aile gelirinin %0,24'ü), zekât miktarı ise 17,2 ABD\$ (aile gelirinin %0,28'i) olarak hesaplanmıştır (Şekil 25).

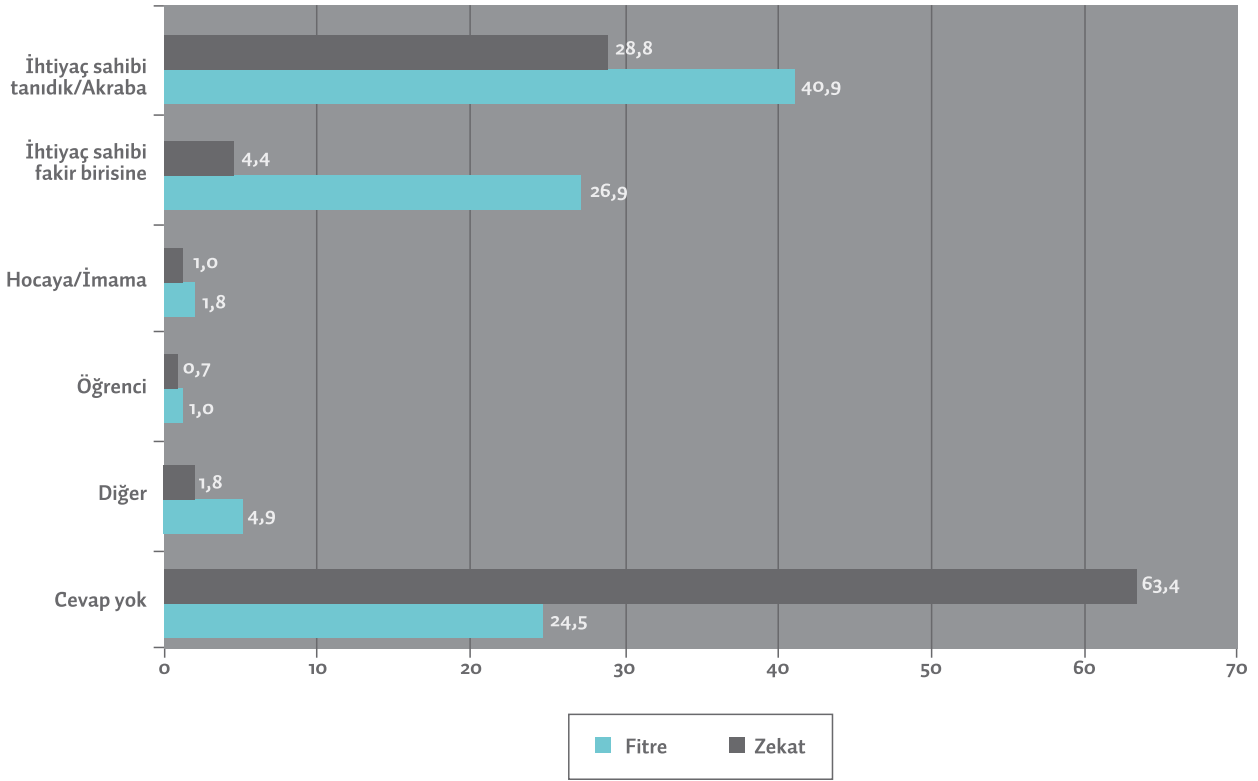
⁵ Daha önce Çarikoğlu ve Toprak tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada (1999) hemen hemen aynı anlatımla yöneltilen benzer bir soruda son yılın fitre verme oranı % 88,2, zekât verme oranıysa % 60,2 olarak bulunmuştu. Kabaca bir karşılaştırılma yapıldığında, 1999'dan günümüze tüm yıllara ait oranların bilinmemesine rağmen oranların zaman içinde değişim gösterdiği söylenebilir.

⁶ Zekât ve fitre ödeyen kişilerin yalnızca yaklaşık %39'u hem zekât hem de fitre ödediklerini bildirmektedirler. Bununla birlikte, zekât ödemediğini bildirenlerin önemli bir bölümü (%69) fitre ödediğini bildirmektedir. %19'luk bir grup ise geçen yıl ne zekât ne de

ŞEKİL 23. GEÇTİĞİMİZ YIL ZEKÂT VEYA FİTRE VERDİNİZ Mİ? (%)

ŞEKİL 24. FİTRENİZİ/ZEKÂTINIZI NEREYE YA DA KİME VERDİĞİNİZİ SÖYLER MİSİNİZ? (%)

Türkiye'deki toplam 12,5 milyon ailenin tümü için böyle bir yardım; fitre için 185,2 milyon ABD\$ ve zekât içinse 214,4 milyon ABD\$ değerlerine ulaşmaktadır.

Fitre ve zekât miktarlarını kabaca da olsa belirlemeye çalıştığımızda, elde ettiğimiz miktarın abartılı olması oldukça olasıdır. Kişiler bu tür bağışlara yönelik rakamları olduklarından fazla göstermekte, buna karşılık gerçek gelirlerini bildirmekten çekinerek gelirlerini olduğundan düşük gösterme eğilimindedirler. Ancak, fitre ve zekât gibi din güdümlü bağışların oranları, bu abartılı tahmin olasılığı göz önüne alındığında bile oldukça düşüktür.

Zekâtlarını Müslüman olmayanlara yapıp yapmayacakları sorulduğunda, görüşülen kişilerin %13,2'si ya da zekât verenlerin yaklaşık % 33'ü olumlu yanıt vermektedir. Geri kalanlar ise bu soruyu olumsuz yanıtlamış, ya da cevap vermemişlerdir (Şekil 26).

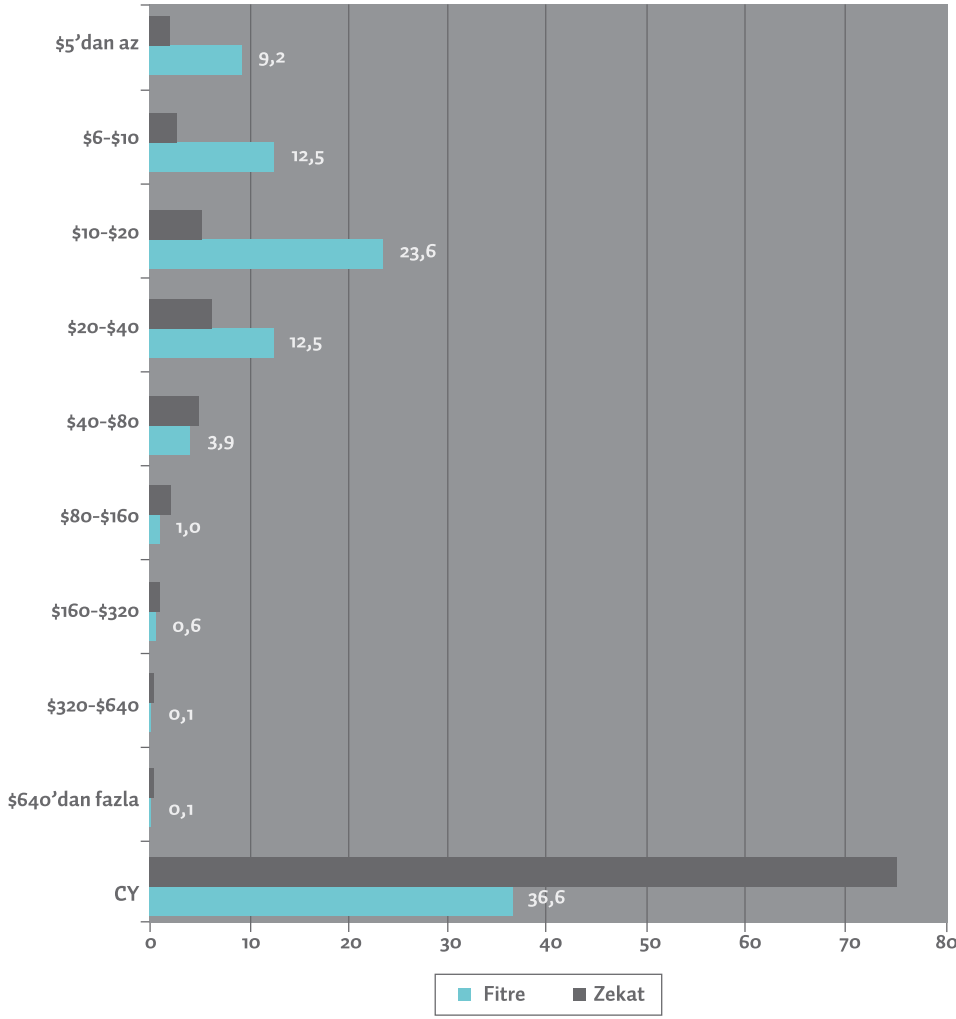
Görüşülen kişiler ayrıca, ne kadar zekat vermeleri gerektiği konusunda en çok

devlet-din görevlilerine danıştıklarını bildirmektedir (%39,8) (Şekil 27). Bununla birlikte, önemli bir bölümü hiç kimseye danışmadığını bildirmekte, bu durum miktarların kabaca hesaplanıp yaklaşık olarak verildiğini göstermektedir. Zekât verenlerin her yıl uygun miktarları hesaplayabilmek amacıyla devlet görevlilerine danışmaları, dinsel yükümlülüklerini yerine getirmeyi amaçlayan bireylerin laik devletle ilişkilerine kısa ancak ilginç bir bakış sunmaktadır.

Örgütlü Bağışlar

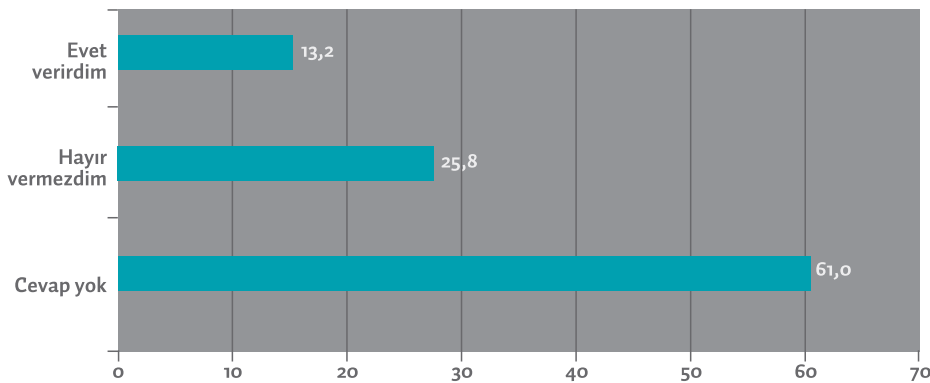
Anketin önemli bir bölümü görüşülen kişilerin çeşitli kurumlara üyeliklerini sorgulama amacıyla detaylandırılmıştır (Tablo 4). Yirmi-iki kurum türü kesin ve açık bir biçimde sorgulanmıştır. Bunların on yedisinde belirli bir kurumun adı verilmeden genel tematik adlar kullanılmıştır. Geri kalan beş tanesi Türk Hava Kurumu, Kızılay, TEMA, Çocuk Esirgeme Kurumu, AKUT gibi belirgin kurumlardır. Bu kurumların

ŞEKİL 25. VERDİĞİNİZ FİTRE/ZEKÂTIN MİKTARINI SÖYLER MİSİNİZ? (ABD \$)

NOT: FİTRE/ZEKAT YARDIMLARININ TÜM HANEYE AİT OLDUĞU VARSAYIMI ALTINDA, HANE HALKI BAŞINA ORTALAMA 14.8 ABD\$ FİTRE İÇİN (HANE GELİRİNİN 0.24% 'Ü) VE 17.2 ABD\$ (HANE GELİRİNİN 0.28% 'İ) ZEKAT OLARAK ALINMIŞTIR. BU YARDIMLARIN TOPLAMI TÜRKİYE'DEKİ 12,5 MİLYON HANE İÇİN TOPLAM 185.2 MİLYON ABD\$ FİTRE VE 214.4 MİLYON ABD\$ ZEKAT'A KARŞILIK GELMEKTEDİR.

ŞEKİL 26. ZEKÂTINIZI MÜSLÜMAN OLMAYANLARA VERİR MİYDİNİZ? (%)

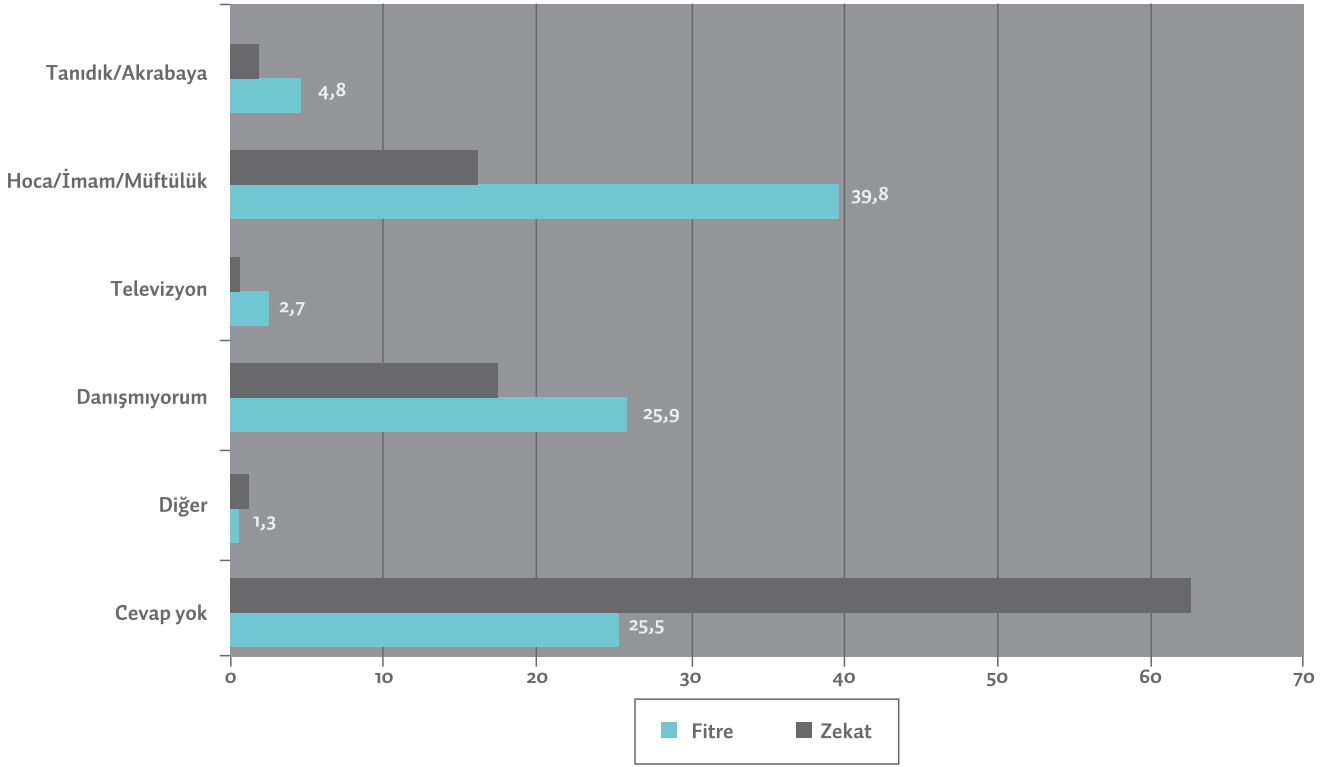

adları etkinlik alanlarını yansıtıyor olsa da, TEMA ve AKUT dışındaki diğer tüm kurumlar vatandaşların görev alabilecekleri ve aldıkları, ancak yönetimin devlet tarafından yürütüldüğü

kamu kurumlarıdır.⁷ Ayrıca, cami yaptırma dernekleri, kardeşlik örgütleri vb. dinsel yönelimli kurumlar için yanıt alınmasını sağlayacak iki genel seçenek de eklenmiştir.

⁷ Kurumsal üyelik ve ilgili konularda daha ayrıntılı bilgi için lütfen, Ek 3: Kurumsal Üyelik'e bakınız.

ŞEKİL 27. VERMENİZ GEREKEN ZEKÂTIN MİKTARINI ÖĞRENMEK İÇİN KİME DANIŞIYORSUNUZ? (%)

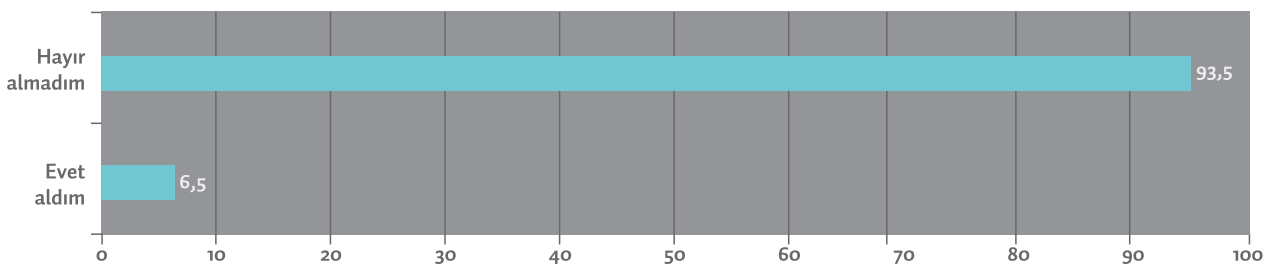
Bu bölümün temel amacı, söz konusu kurumlar tarafından harekete geçirilen mali kaynaklara tahmini bir ölçümleme getirmektir. Bağışların tahmini miktarını hesaplamak amacıyla bu tür kurumlara bağışta bulduklarını bildirenlerin ortalama bağış miktarları alınmıştır. Ancak bu ortalamaların bazı durumlarda çok az sayıda katılımcıyı içermekte olduğu ve bu sebeple temsili örnekler olmaktan öteye geçmediği unutulmamalıdır. En yüksek ortalama bağış miktarları yaklaşık 60 ABD\$ ile dini kuruluşlarda gözlemlenmekte; hayır

kurumları (charity) bağlamında bu miktar 116 ABD\$ değerine, siyasi partiler için ise 69 ABD\$ değerine ulaşmaktadır.

Şekil 28, bu örneklem kapsamında görüşülen kişilerin yalnızca %6,4'ünün herhangi bir kişiden ya da kurumdan parasal sorunların çözümünde yardımcı olması için yardım aldığını bildirmektedir. Bunların yaklaşık dörtte üçü bu yardım için başvurduğunu belirtmiştir (Şekil 28 ve 29).

Yardım için başvuruda bulunanların %31,7'si belediyeye başvurduğunu bildirirken, kendilerine ulaşılanların

ŞEKİL 28. GEÇTİĞİMİZ BİR YIL İÇERİSİNDE HERHANGİ BİRİNDEN YA DA KURUMDAN MADDİ SORUNUNUZU ÇÖZMEK İÇİN BİR YARDIM ALDINIZ MI?

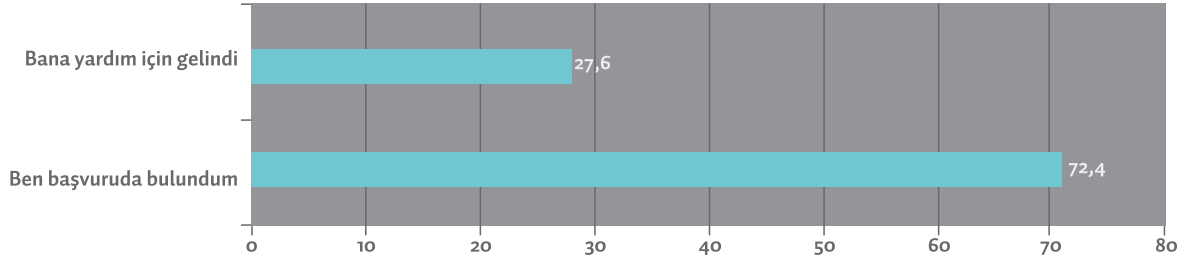
TABLO 4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA FAALİYET GÖSTERENLER

	Herhangi bir faaliyeti olan kişi sayısı	Üye olarak faaliyet gösterenler	Gönüllü çalışarak faaliyet gösterenler	Toplantısına katılarak faaliyet gösterenler	Bağışta bulunarak faaliyet gösterenler	Ortalama bağış miktarı (ABD \$)
Spor kulübü	21	12	10	8	13	18
Gençlik kuruluşu	4	2	2	0	1	-
Çevreci kuruluş	3	0	1	0	2	20
İnsan haklarıyla ilgili kuruluşlar	2	2	1	1	1	-
Hayır işleri yapan kuruluşlar	29	5	9	6	26	116
Dini kuruluşlar	130	9	30	16	123	60
İşçi sendikası	11	9	3	2	6	10
Köy/kent güzelleştirme, dayanışma kuruluşları	13	7	4	3	11	60
Meslek odaları kuruluşları	19	15	4	4	10	48
Sanat, kültür, folklor kuruluşları	4	2	2	1	2	26
Hemşehri kuruluşları	6	4	1	1	6	21
Cemaat Kuruluşları	7	0	6	5	7	13
Okul yaptıran dernekleri, okul aile birlikleri vb.	41	9	6	10	34	50
Sağlık/hastane geliştirme kuruluşları	10	0	1	1	8	30
Siyasal partiler	37	31	15	12	6	69
Kadın dernekleri	4	3	2	3	1	25
Kalkınma kooperatifleri	5	2	2	1	2	58
Türk Hava Kurumu	72	0	0	0	72	11
Kızılay	28	2	0	0	27	13
TEMA	7	1	4	2	5	9
Çocuk Esirgeme Kurumu	8	0	0	2	7	373
Diğer	28	9	9	5	19	79
Toplam Cevap Veren	489	122	111	80	388	

%33,1'i bu temasın belediye tarafından gerçekleştirildiğini bildirmektedir (Tablo 5). Önceki yardımda bulunmaya ilişkin analizlerde akraba ve tanıdıklarına yardımda bulunanlara büyük sıklıkla rastlanırken, yardım almaya ilişkin bu analizde akraba ve tanıdıklardan alınan yardımların ön plana çıkmaması ilginçtir. Bu durum yardım alanların, yardımda bulunanların ya da her ikisinin de kişisel algılarındaki sapmalardan kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca bu durumda akraba ve tanıdıklara yönelik bildirilen yardımların miktarının gerçekten yapılan yardımlardan az olması da olasıdır.

Şekil 30'a göre görüşülen kişilerin %60'ı bu yardımı nakit olarak aldığını bildirmektedir (Şekil 30). Bildirilen tüm doğrudan parasal yardımın bütün ev halkı için olduğu varsayılarak, her ev için ortalama 9,1 ABD\$ değerine ulaşılmaktadır. Türkiye'deki toplam 12,5 milyon aile için böyle bir yardım 115 milyon ABD\$ değerine ulaşmaktadır. Buna ek olarak, görüşülen kişilerin %58,2'si bu yardımın kendileri için bir kurtuluş olduğunu da bildirmektedir (Şekil 31). Bununla birlikte, %25,5 oranındaki önemli bir grup bu yardımın etkisi hakkında

ŞEKİL 29. ALDIĞINIZ YARDIM İÇİN SİZ Mİ BAŞVURUDA BULUNDUNUZ YOKSA BİR KİŞİ YA DA KURUM MU ŞİZE GELDİ? (%)

kararsızken, %16,2 bir rahatlama olmadığını söylemektedir. Parasal sorunlarını çözmek amacıyla yardım almış sınırlı bir grup tabanında olsa bile, böyle bir yardımın önemli bir grup için yetersiz olarak değerlendirilmesi ilginçtir. Bir başka deyişle, yoksullara kurumsal ya da bireyden bireye olarak yapılan bağışlar, öyle görülüyor ki, gereksinim içindeki bu kişilerin

sorunlarını çözmekte yetersiz kalmaktadır.

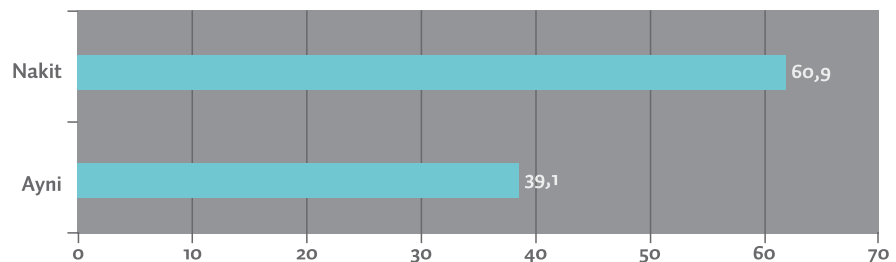
Yukarıdakine benzer bir karşılaştırmalı çalışma da Tablo 6'da bildirilmiştir. Öyle görülüyor ki, akrabalara, komşulara ve diğer ihtiyaç sahibi kişilere yapılan doğrudan, "aynı" ya da "nakdi" yardım, gereksinim içindeki kişilere yardım olarak verilen paranın en büyük bölümünü oluşturmaktadır. Devlete verilen miktarın yaklaşık 100 milyon ABD\$ olduğu tahmin edilirken, sokak dilencileri için harcanan ek miktar bunun hemen hemen yarısıdır.

Aynı Tablo'da yapılan yardımlar ve alınan yardımlar arasında görülen büyük fark, kişisel sebeplerden kaynaklanıyor ve araştırmada bu tür sapmalar bekleniyor olsa da endişe vericidir. Bu durum, örneklemdeki katılımcıların Türk toplumunun bu tür yardım alan daha alt kesimlerinden olmaması ile açıklanabilir, ancak söz konusu örneklem, gelir ve öğrenim seviyeleri göz önüne alındığında çok düşük sosyoekonomik grupları da kapsamaktadır.

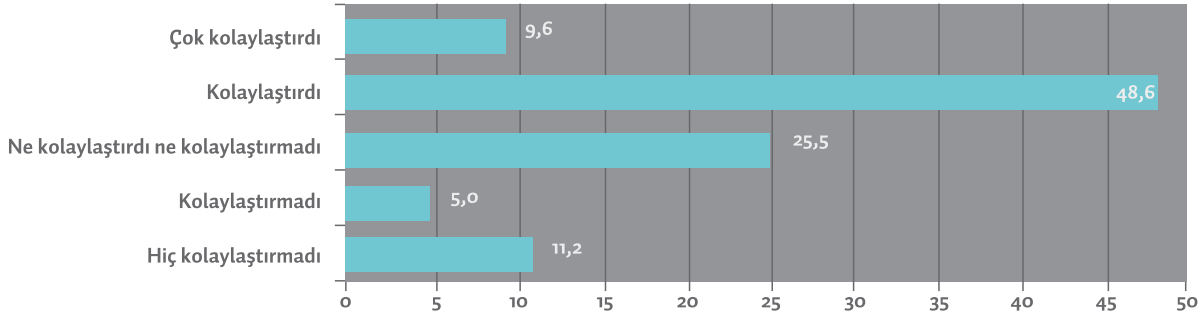
TABLO 5. HERHANGİ BİR YARDIM ALANLAR (%)

	Kendi başvuru	Kendisine yardım için gelindi
Belediye	31,7	33,1
Sosyal Yardımlaşma Derneği	13,1	8,7
Fakfuk Fonu	11,7	12,1
Bir tanıdık/akraba	11,5	18,7
Kaymakam/devlet görevlileri	11,2	8,3
Burs Kredi Fonu	4,2	1,3
Ziraat Bankası	3,9	2,2
Tarım Genel Müdürlüğü	1,5	3,7
Diğer	11,2	11,8
	100	100

ŞEKİL 30. YARDIMIN TÜRÜ (%)

ŞEKİL 31. ALDIĞINIZ YARDIM SİZİN GÜNLÜK YAŞAMINIZI NE DERECE KOLAYLAŞTIRDI? (%)

TABLO 6. TOPLAM BAĞIŞLAR VE ALINAN YARDIMLAR (ABD\$) 2004

Kategori	Alt Kategori	Oran (ABD\$)
Örgütlü Bağışlar	Dini kuruluşlara yapılan bağışlar	259.153.498
	Dini cemaat derneklerine yapılan bağışlar	3.099.416
	Dernekler	440.271.147
	Toplam bağışlar	702.524.062
Diğer	Sokak dilencileri	46.793.947
	Zorunlu bağışlar	100.427.074
	Doğrudan bağışlar	661.077.717
Dini bağışlar	Fitre	185.233.230
	Zekat	214.416.215
	Toplam bağışlar (gönüllü ve zorunlu)	1.910.472.246
	Alınan yardımlar	114.988.138

D. SOSYAL SERMAYE, SOSYAL ADALET VE DİNDARLIK OLGULARINA YÖNELİK TAVIR

Aşağıdaki çözümlerinde bireylerin hayırseverlik (filantropi) içgüdüleriyle bağış yapma eğilimlerindeki çeşitliliği açıklamak amacıyla bir çok kavram ele alınmaktadır. Bu bağımsız değişkenlerden her biri için süregelen bir kavramsal ve ampirik tartışmalar mevcuttur.⁸ Bu değişkenleri Türkiye’de hayırsever bağışlarını açıklayıcı değişkenler olarak kullanmak amaçlanmaktadır. Bu bölümde sosyal sermaye, sosyal adalet ve dindarlık kavramlarının Türkiye’deki hayırseverlik (filantropi) kökenli bağışlar ile nasıl bir bağlantı içinde oldukları irdelenecektir (Aşağıdaki Tablo 7’ye bakınız).

Sosyal sermaye kavramının arkasındaki literatür, kendilerini bir topluluğun parçası olarak gören bireylerin, birbirleriyle daha verimli ilişkiler kurma eğiliminde olduklarını öne sürmektedir.⁹ Böylesi bir aidiyet duygusu, toplumlarda bireyler arası güveni desteklemekte; birbirine daha çok güvenen insanlar yurttaşlarıyla (civic) ortak etkinliklere katılma ve toplumun refah seviyesini yükseltmeye yönelik faaliyetlerde bulunma eğiliminde olmaktadır. Bu doğrultuda, elinizdeki çalışma, birbirlerine daha fazla güven duyan bireylerin kendi parasal olanaklarını hayırseverliği desteklemek için kullanma eğiliminde olacaklarını ve sosyal sermayenin diğer iki temel unsuru olan yardımseverlik ve hoşgörü kavramlarıyla birlikte ele alındığında, sosyal sermayenin

⁸ Tüm rapor boyunca bağımlı ve bağımsız (ya da açıklayıcı) değişken terimleri kullanılacaktır. Bağımlı değişken açıklanmaya çalışılan değişkendir. Açıklayıcı ya da bağımsız değişkenler ise bağımlı değişkenin değerindeki değişikliğin nedeni oldukları varsayılan değişkenlerdir (Nachmias and Nachmias, 1996, 56).

⁹ Sosyal sermaye hakkında daha ayrıntılı irdelene için lütfen Ek 4: Sosyal Sermaye’nin Temeli bölümüne bakınız.

hayırseverliğin sosyal adalete yönelik nasıl bir işlev üstlendiğinin anlaşılmasında aydınlatıcı olacağını varsaymaktadır.

Sosyal adalet kapsamında, bireylerin, eşitlikçilik (egalitarianism), adil gelir dağılımı (distributive justice) ve sosyal etkinlik (social efficacy) kavramlarına karşı tavrı da hayırseverliğin (filantropi) sosyal adalet için yönlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu konuları irdeleyen sorular sayesinde temel insan haklarından yoksun ve maddi yoksulluk içinde yaşayan bireylerin durumuna duyulan yakınlık ve anlayış düzeyi, bireylerin bu sorunların giderilmesinde kendilerini ne derece yetkin hissettikleri gibi konular aydınlatılabilmektedir.

TABLO 7. DOĞRUDAN BAĞIŞLARI AÇIKLAMAK İÇİN KAVRAMSAL ÇERÇEVELER

Sosyal Sermaye Boyutları	Dindarlık Boyutları	Sosyal Adalet Boyutları
Güven Ölçütleri	İnanç	Eşitlikçilik
Yardımseverlik	İbadet	Adil Gelir Dağılımı
Güvenilirlik	Tutum	Sosyal Etkinlik
Hoşgörü	Kişinin kendi eğerlendirmesine göre dindarlık	Sorunların çözümünde kendine atfedilen etki

İslam'ın yakın geçmişte hayırseverliğin yönlendirilmesi için alternatif bir sistem sunduğu bir toplumda, inancın bireylerin hayırseverlik kökenli yardım yönelimlerinde süregelen rolünün ne olduğunu anlamak gereklidir. Geleneksel olarak İslam, yoksullara yardım için insani kökenli bağış olgusunu desteklemek amacıyla, hayırseverliği ve ilgili denetim kurallarını düzenlemek için karmaşık bir kurumsal ağa sahip olagelmıştır. Son on yıl içinde, İslami etkinin, Türklerin günlük yaşamında, siyasal söylemlerinde ve siyaset yapma biçimlerinde varlığını artırması dindarlığın, sıradan oy verme ve siyasal kulis etkinliklerinin ötesinde, sosyal etkileşimler üzerinde de birtakım yansımalar yaratması beklenebilir. Ekonomik alanda, İslami kesim büyük kentsel bölgelerde çoğunluğu laik

düşünceyi özümsemiş olan iş çevreleriyle bağlantılar kurmuş, ancak aynı zamanda ülkenin her yerinde tutucu iş çevrelerinin gelişmesine ve desteklenmesine de yardımcı olmuştur. Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Projesi kapsamında Murat Çizakça tarafından kaleme alınan genel tarihsel bakış raporu ile Fatoş Gökşen'in niteliksel röportajları, Türk toplumunun hayırseverliğe (filantropi) ilişkin dinsel dürtülerine ışık tutmaktadır.

Bu noktada, tüm bu değişkenlerin birbirleriyle özgül olarak bağlantılı olduklarını akıldan çıkarmamak gerekmektedir. Yani dindarlık ve sosyal sermaye birbirlerini destekleyici olabilir, dindarlık ve sosyal adalet eğilimleri el ele yol alabilir ya da sosyal adalet saikleri, belirli bir çevrede, daha derin bir sosyal sermaye birikimini sağlayabilir. Bununla birlikte bu konular bir başka düzlemde araştırılmak üzere, şimdilik bir kenara bırakılacaktır.

i. Sosyal Sermaye

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda, sosyal sermaye konusuna üç bakış açısıyla yaklaşılmıştır:

- Güven
- Yardımseverlik
- Hoşgörü

Güven

Bu anket, güven konusunu çözümlmek üzere, aralarında ilişkili üç modül içermektedir. Burada Michigan Üniversitesi Anket Araştırma Merkezi'nin (Survey Research Center) o'dan 3'e kadar değer alabilen bir ölçek oluşturmak üzere birbirlerini tamamlayacak biçimde bir araya getirdiği ve üç ayrı sorunun kullanıldığı bireyler arası güven modülü örnek alınmış, oldukça yalın ve çok yaygın uygulanan bir endeks kullanılmıştır.¹⁰ Görüşülen kişilerden her soru için, bir seçeneğin bireyler arası güven eğilimine işaret ettiği iki seçenekten birini seçmeleri istemiştir.

¹⁰ Anket Araştırma Merkezi (1969) 1964 Seçim Çalışması. Ann Arbor, Michigan: Michigan Üniversitesi, Üniversitelerarası Siyasal Araştırma Konsorsiyumu.

Örnekleme görüşülen kişilerin hemen hemen %60'ı her üç soruda da güvensizliğe işaret eden yanıtları seçmektedir. Yalnızca %2,9 oranındaki küçük bir azınlık her üç soruda da güvene dayalı yanıtları işaretlemiştir (Tablo 8).

Yardımsızlık

Bir öncesine benzer şekilde geliştirilen ölçek değerleri üzerinde görüşülen kişilerin dağılımına baktığımızda, yardımsızlık ölçeğinde olabilecek en yüksek değeri işaretleyen bireyler toplamın yalnızca %4'ünü oluşturmaktadır. Ancak yine de, yaklaşık %44 oranında bir grup kendi değerlendirmelerinin 4'ünün hiç değilse 3'ünde yardımsızlığa yönelik yanıtları seçmişlerdir. Bir diğer deyişle, yardımsızlığın, bireyler arası güvenle karşılaştırıldığında daha büyük bir grup tarafından ve daha yüksek derecede sergilediği görülmektedir.

Güvenilirlik

Güvenilirlik ölçeği (Tablo 10) değerlendirildiğinde, örneklemin büyük bir kesiminin (%44,6) kendilerine değerlendirilmek üzere sunulan beş önermenin tümündeki seçimlerinin güven eksikliği sergilediği, buna karşılık tüm sorulara güvene yönelik yanıt verenlerin yalnızca %1,4 oranında olduğu gözlemlenmektedir. Yani bireyler

TABLO 8 GÜVEN ÖLÇÜTLERİ

Sizce, genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa, başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir?	
	Yüzde
Hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak gerekir	87,6
Çoğu insana güvenilebilir*	12,0
CY	0,4
Eğer ellerine fırsat geçse genelde çoğu insan sizden yararlanmaya mı çalışır yoksa size karşı adil ve hakça davranmaya mı çalışır?	
Fırsat bulduğunda yararlanmaya çalışır	77,0
Adil ve hakça davranmaya çalışır *	21,4
CY	1,7
Sizce çoğu insan genellikle başkalarına yardımcı olma eğiliminde midir, yoksa kendi başlarının çaresine bakmaya mı çalışır?	
Kendi başının çaresine bakmaya çalışır	78,2
Başkalarına yardımcı olma eğilimindedir *	21,0
CY	0,8
* Güven göstergesi olan cevaplar	
Cevap verenlere her güven göstergesi cevap için 1 puan verilmiştir. Puanlar 0'dan (düşük güven), 3'e kadar (yüksek güven) sıralanmaktadır.	
0 (Düşük)	59,9
1	24,5
2	10,1
3 (Yüksek)	2,9
CY	2,6

arası güven ve güvenilirlik ölçeklerinin ana sonuçları birbirleriyle oldukça örtüşmektedir. Bunlar arasındaki nedensel bağlantının daha ayrıntılı bir analizi için lütfen Ek 5: Sosyal Sermaye Korelasyonları bölümüne bakınız.

TABLO 9 YARDIMSEVERLİK (%)

	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyor ne katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	CY
Çoğu insan başı dertte olan birine yardım etmekten çekinmez (Y+)	4,7	16,8	16,2	49,2	12,8	0,3
Çoğu insan ekonomik kriz sırasında para sorunu yaşayan komşusuna yiyecek, giyecek ve benzeri aynı yardım yapar. (Y+)	2,9	12,2	15,8	53,4	15,5	0,2
Çoğu insan şehirler arası yolda arabası bozulmuş birine durup yardım eder. (Y+)	5,4	15,8	23,6	44,1	10,8	0,3
İnsanlar çoğunlukla kendi çıkarlarını düşünürler. (Y-)	1,8	7,1	16,1	51,7	22,7	0,6
Cronbach alfası	0,6					
	0	1	2	3	4	CY
Yardımsızlık (Y)	17,7	17,6	20,7	39,9	4,0	0,1

TABLO 10 GÜVENİLİRLİK (%)

	Hiç katılmıyorum		Ne katılıyor, ne katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum		CY
İnsanlar yalan söyleyerek daha iyi durumda olacaklarını bilseler bile çoğu zaman doğruyu söylerler. (G+)	11,0	30,8	20,5	30,9	6,0		0,8
İnsanlar dürüstlük ve iyi ahlak konusunda yüksek standartları olduğunu söyler ama sıkışınca bunları unuturlar. (G-)	3,8	8,4	21,6	52,9	12,3		1,0
İnsanlar yakalanmayacaklarını bilseler belediye otobüsüne hep bilet atmadan binmek isterler. (G-)	5,8	14,7	22,7	43,5	12,7		0,5
Çoğu insanın dürüstlüğü ahlaki inançlardan değil, yakalanma ve cezalandırılma korkusundandır. (G-)	5,0	12,3	21,9	46,7	13,5		0,6
Çoğu insan vergi ödemek için hile yapmaktan çekinmez. (G-)	3,5	8,7	19,7	48,6	18,7		0,8
Cronbach alfası	0,6						
	0	1	2	3	4	5	CY
Güvenilirlik (G)	44,6	31,8	10,7	6,2	5,1	1,4	0,2

Hoşgörü

Siyasal hoşgörüü ölçmek ve bu değişkenin bağılgı olgusu üzerinde bir etkisi olup olmadığını belirlemek için de ayrı bir ölçek geliştirilmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye’de yüksek düzeyde siyasal hoşgörünün çok nadir gözlemlendiği söylenebilir (Tablo 11). Görüşülen kişilerin yalnızca yaklaşık %17,5’i kendilerine sunulan önermelerin dört ya da beşinde hoşgörü doğrultusunda seçim yapmaktadır. Yaklaşık %12’si kendilerine sunulan beş anlatımın hepsinde hoşgörüsüzlük doğrultusunda seçim yapmıştır. En yüksek hoşgörüsüzlük yüzdesinin, azınlık görüşlerine ve ülke çıkarları tehlikede olduğu zaman kendi görüşlerinin ne olacağına ilişkin anlatımlarda elde edildiğini gözlemlemek ilginçtir. Bununla birlikte, insanlar azınlık görüşleri ya da ülke çıkarları gibi konular belirtilmeden herhangi bir görüşün ifade edilip edilmeme gerekliliği bağlamında bir değerlendirmeyle karşılaştıklarında ağırlıklı bir şekilde her görüşün ifade edilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmektedirler. Bir başka deyişle, ülke çıkarlarının tehlikede olduğu yolunda bir belirti vurgulandığında, hoşgörü azalmaktadır.

ii. Dindarlık

Bu bölümde, görüşülen kişilerin dinsel yönelimlerinin anlaşılması için birkaç değişik boyut incelenmiştir:

- İnanç,
- İbadet,
- Dinsel tutum ve
- Kişilerin kendi değerlendirmelerine göre dindarlıkları

Din, özellikle veri analiziyle uğraşan sosyal bilimciler için karmaşık ve zor bir konudur. Bireyler arası güvene, yardımseverliğe ve hoşgörüye yönelik olarak yukarıda gerçekleştirilen irdeleme, dindarlık ve sosyal sermaye arasında bir bağlantı olduğu konusunda ipuçları vermektedir. Sosyal sermaye, özünde, bir topluluğa ait olma duygusu bağlamında bireylerin değer yargılarını yansıtmaktadır. İslami inançta, sosyal sermayenin ya da bir topluluğa ait olma duygusunun, İslami inancın beş temel ilkesinden biri olan zekât ile kurumsallaştırıldığı öne sürülebilir. Şu noktaya dikkat çekilmesi gerekmektedir ki zekât, manevi bileşenin ötesinde, aynı zamanda insanların ekonomik ve finansal olanaklara ulaşmalarını

TABLO 11 HOŞGÖRÜ (%)							
	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyor, ne katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum		CY
Çoğunluğun fikirlerine aykırı olan görüşler toplum içinde dile getirilmemeli. (H-)	15,8	26,7	17,4	29,4	8,4		2,2
Gazeteler ülke çıkarına aykırı yazılar yayınlasa bile kapatılmamalı (H-)	14,2	24,7	21,4	27,6	10,0		2,1
Türkiye'nin sorunlarını seçimle gelmiş hükümetler değil askeri bir rejim çözebilir. (H-)	28,4	31,2	22,9	12,6	3,4		1,5
Radikal ve aşırı uçlardaki ideolojik gruplara kamu düzenini bozmasa bile gösteri ve yürüyüş için izin verilmemeli. (H-)	9,2	20,3	27,9	30,2	8,7		3,6
Görüşleri ne olursa olsun herkes fikirlerini özgürce ifade edebilmelidir. (H+)	2,1	6,3	19,6	44,6	26,5		0,9
Ülke çıkarları tehdit altında olduğu zaman insan hakları ihlal edilebilir. (H-)	10,1	18,4	26,2	31,0	11,7		2,7
Cronbach alfası	0,4						
	0	1	2	3	4	5	CY
Hoşgörü (H)	11,7	21,4	29,8	20,9	12,0	3,5	0,7

sağlama potansiyeline sahiptir ve bu yolla bir güven ve sosyal birliktelik ağı da kurmaktadır. Dindarlığın hayırseverlik (filantropi) kökenli bağışlarını belirlemede önemli bir rol oynamasının ve bu yolla muhtemelen, sosyal adaleti sağlamanın beklenmesi de işte bu sebeptendir. Dindarlığın yukarıda irdelenen dört boyutu hakkında daha ayrıntılı bilgi için lütfen Ek 6: İnançın Değerlendirilmesi bölümüne bakınız.

İnanç

İnançın etkisini araştırmak için dinsel inançların belirli boyutlarını ele alan daha önceki çalışmalar izlenmiştir (Tablo 12). Tanrı'ya inananlar, yaklaşık %99 ile en yüksek oranı oluşturmaktadırlar. Bununla birlikte, ölümden sonraki yaşama ve şeytanın varlığına, görüşülen kişilerin %92'si tarafından inanılmaktadır. Görüşülen kişilere ayrıca, Fatoş Gökşen tarafından yapılan araştırmanın da gösterdiği gibi hayırseverliğe yönelik eğilimler bağlamında önemli bir faktör olduğu anlaşılan ölümden sonra yaşamda

Tanrı tarafından ödüllendirilmek olgusunun (Kuran'da belirtildiği gibi) mümkün olup olmadığı da sorulmuştur. Bu doğrultuda bireylerin %61,5'i olumlu yanıt vermektedir.

Dinsel Uygulamalar

Dini ritüeller ve pratikler boyutu, inananların dinlerine olan bağlılıklarını gösterme biçimleri olan ibadet eylemini oluşturmaktadır. İslam'daki çok sayıda ritüel arasından camiye gitmek, zekât ve fitre vermek, kurban kesmek ve Hac'ca gitmek olmak üzere, yalnızca beş tanesi

TABLO 12. DİNDARLIĞIN YANSIMALARI: İNANÇ (%)

	İnanır	İnanmaz	CY
Tanrı	98.6	1.1	0.3
Günah	98.4	1.5	0.1
Cennet/Cehennem	97.1	2.6	0.3
Ruhun varlığı	95.9	3.8	0.1
Ölümden sonra hayat	92.1	6.8	1.1
Şeytanın varlığı	93.0	6.9	0.1
Ölümden sonra dahi sevap işlemenin mümkün olduğu	61.5	34.1	4.4

bu ankette ele alınmıştır. Sorulan ilk soru, görüşülen kişilerin ne sıklıkta camiye gittikleri sorusudur ve bildirilen camiye gitme sıklıklarına Tablo 13a ve Tablo 13b’de yer verilmiştir. Camiye gitmenin çoğunlukla erkeklere mahsus bir faaliyet olması camiye gitme oranlarının neden düşük olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca camiye gitme sorusunun erkekler ve kadınlar bağlamında incelenmesi sonucu çok az sayıda kadının

(%14,1) haftada bir ya da daha çok kez camiye gittiği ve kadınların yaklaşık %40,6’sının camiye neredeyse hiç gitmediğini bildirdiği gözlemlenmektedir.

Fitre ve zekât ödemelerine gelince, fitre ödemelerinin kişilerin söylediklerine göre oldukça yaygın olduğu (yaklaşık %80), buna karşılık zekât ödemelerinin %40 gibi bir değerle bu oranın yaklaşık yarısı kadar olduğu gözlemlenmektedir. Yani her iki fitre verene karşılık bir zekât veren vardır. Fitre ve zekât ödemelerinin miktarları bağlamındaki diğer ayrıntılar bu raporun daha önceki bölümlerinde sunulmaktadır. Kurban kesmek ve Hac ziyaretlerine gelince, görüşülen kişilerin yaklaşık %56’sı geçen yıl kurban kestğini, buna karşılık yaklaşık %19’u parasal açıdan bunu gerçekleştirmediğini bildirmektedir. Görüşülen kişilerin yalnızca %4,5’i Hac’ca gittiğini bildirmektedir.

Dinsel Tutum

Dinle ilgili konulardaki davranışsal farklılıklar, görüşülen kişilere bazı önermeler verilerek ve bunlara katılım derecelerini beş puanlı bir ölçek üzerinde göstermeleri istenerek araştırılmıştır. Tüm önermeler, onaylayanların dindar davranışsal özellikli olarak ve buna karşılık, onaylamayanların daha az dindar olarak gruplandırılabilmelerini sağlayacak biçimde ifade edilmişlerdir (Tablo 14).¹¹

Dindarlığın Kişisel Değerlendirilmesi

Son olarak kişilerden kendi dindarlıklarını kendilerinin değerlendirmesi istenmiştir. Soru şöyle dile getirilmiştir: “Ne sıklıkta ibadet ettiğinize bakmaksızın, kendinizi ne derece dindar biri olarak görürsünüz?” Görüşülen kişilerin hemen hemen %69’u kendilerini on puanlı bir ölçeğin üst ucunda (daha çok dindar), buna karşılık yaklaşık %13’ü alt ucunda (daha az dindar) konumlandırmışlardır.

TABLO 13A. DİNDARLIĞIN YANSIMALARI: İBADET (%)

	Camiye gitmek
Haftada birden fazla	20,4
Haftada bir (Cumaları)	23,2
Ayda bir	2,5
Ramazan ayında ve kâdillerde	21,0
Bayramlarda, yılda bir/iki	6,3
Hiç, hemen hemen hiç	25,2
CY	1,4
Toplam	100

¹¹ Bu noktada, tüm anlatımlar için karşı örneklerin bulunabileceği olasılığına dikkat çekmek gerekir. Zira, düzenli olarak ibadet eden, oruç tutan ve her türlü dinsel kurallara uyan gerçekten dindar bir kişinin, bu çalışma kapsamında dindar olarak yorumlanacağı bazı anlatımlara katılmama olasılığı vardır.

TABLO 13B. DİNDARLIĞIN YANSIMALARI: İBADET (%)

Dindarlığın Yansımaları: Fitre ve Zekât Verme, Kurban Kesme ve Hac		
Bu yıl fitre veya zekât verdiniz mi?		
	Fitre	Zekât
Evet, verdim	79,3	39,9
Maddi durumum müsait değil	6,1	25,2
Hayır, vermedim	13,6	33,8
CY	1,0	1,1

Bu yıl kurban kestiniz mi?	
Evet, kestim	56,3
Maddi durumum kurban kesmeye müsait değil	19,2
Hayır, vermedim	23,3
CY	1,2
Hiç Hac’ca gittiniz mi?	
Evet, gittim	4,5
Mali durumum Hac’ca gitmeye müsait değil	24,4
Hayır, gitmedim	70,1
Cevap Yok	0,9

TABLO 14. DİNDARLIĞIN YANSIMALARI: TUTUM (%)

	Hiç katılmıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Ne katılıyor, ne katılmıyorum (3)	Katılıyorum (4)	Tamamen katılıyorum (5)	CY	1+2	4+5	Net katılıyorum (4+5)-(1+2)
Ramazanda lokanta ve kahvehaneler iftar saatine kadar kapalı olmalı.	16	23	10	30	20	0,5	39	50	11
Kızımın Müslüman olmayan biriyle evliliğine karşı çıkmam.	34	31	11	15	8	0,4	65	23	-42
Çocuğumu İmam-Hatip Lisesine göndermeyi düşünmem	21	32	16	20	10	0,9	53	30	-23
Dindar bir kişi ticari hayatta dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilirdir.	15	22	24	28	10	0,9	37	38	1
Lise çağındaki kız ve erkek öğrencilerin aynı sınıflarda okumalarını doğru buluyorum.	7	10	14	46	22	0,5	17	68	51
Üniversite öğrencisi kızların isterlerse başlarını örtmelerine izin verilmelidir.	5	9	14	40	31	0,6	15	71	56

iii. Sosyal Adalet

Bireylerin bir topluluğa ait olma duygularının, böylece birbirlerine daha çok güvenmelerinin ve buna uygun olarak birbirlerine karşı daha yardımsever ve hoşgörülü davranmalarının İslami duygu ve eylemlerle destekleneceği beklenebilir. Bu bağlamda, sosyal sermaye, dindarlık ve sosyal adalet olgularının birbirlerini desteklemeleri olasıdır. Birbirine güvenen, yardımsever ve hoşgörülü oldukları kadar dinsel açıdan uyumlu toplumların, sosyal adalet ve eşitlikçilik (egalitarianism) konularına daha duyarlı ve yatkın olmaları da oldukça olasıdır. Bireylerin bu tür değerlerinin sosyal faaliyetleri üzerinde etkili olması, ancak sosyal etkinlik (social efficacy) anlayışına sahip olmalarıyla mümkün olacaktır. Aksi halde, hayırseverliğin sosyal adalete yönlendirilmesinde etkili olabilecek bu söz konusu değer yargıları, bireylerin içinde buldukları toplumda iyiye doğru bir değişim yaratabileceklerine inanmamaları sebebiyle, hiçbir zaman hayata geçirilmeyeceklerdir. Bu noktalardan hareketle, bu çalışma

aşağıdaki kavramları inceleyebilmek amacıyla oluşturulan üç birbiriyle ilişkili modül etrafında tasarlanmıştır:

- Eşitlikçilik (egalitarianism),
- Adil gelir dağılımı (distributive justice)
- Sosyal etkinlik (social efficacy),
- Sorunların çözümünde bireylerin kendine atfettikleri etki.

Sosyal adalet kapsamında, bireylerin, eşitlikçilik (egalitarianism), adil gelir dağılımı (distributive justice) ve sosyal etkinlik (social efficacy) kavramlarına karşı tavrı hayırseverliğin (filantropi) sosyal adalet için yönlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu konuları irdeleyen sorular sayesinde temel insan haklarından yoksun ve maddi yoksulluk içinde yaşayan bireylerin durumuna duyulan yakınlık ve anlayış düzeyi, bireylerin bu sorunların giderilmesinde kendilerini ne derece yetkin hissettikleri gibi konular aydınlatılabilmektedir.

Eşitlikçilik

Bireylerin eşitlikçi ilkelere yönelik içsel eğilimlerini kavrayabilmek için,

eşitlikçiliği değerlendiren bir ölçek geliştirilmiştir. Burada temel amaç Türk toplumunda insanların eşit fırsat değerine bağlılıklarını ölçmektir.¹² Görüşülen kişilerden, “hayatta herkes eşit şansa sahip olmalı” ifadesine katılma derecelerini değerlendirmeleri istenmiştir. Bu ifadeye örneklemdaki hemen hemen %84'lük bir grup katıldığını belirtmiştir. “Herkes toplum içerisinde azınlık konumundakilerin haklarını çoğunluk karşısında korumak için elinden geleni yapmalı” ifadesi değerlendirildiğinde %80'e karşılık gelen bir grubun buna katılma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. “İnsan onur ve refahını koruyup geliştirmek toplumumuzun en başta gelen amacı olmalıdır” ifadesi yaklaşık %81 oranında bir katılım alırken, “tanımadığımız insanların ihtiyaçlarına fazla karışmak iyi değildir” ifadesi yalnızca %55,5 oranında katılım almıştır.

Bu değerlendirmeler, her bir bireyin eşitlikçi anlatımlara kaç kere katıldığı sayılarak, bir tek eşitlikçilik ölçeği

üzerinde birleştirilmiştir (Cronbach alfa=0,7). Tablo 15'te görüldüğü gibi, görüşülen kişilerin yaklaşık %45'i kendilerine verilen tüm anlatımlarda eşitlikçi tutumu kabul etmektedir. Eşitlikçi anlatımlara sayısal olarak en az %80 oranında katılanlar bu gruba eklendiğinde (yaklaşık %24'lük bir grup) toplam olarak %69 oranına ulaşan bir grubun yüksek derecede eşitlikçilik yanlısı olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, bu örneklemden görüşülen kişilerin gereksinim içindeki kişilere yardımcı olmalarını sağlayacak politikaları ve uygulamaları desteklemelerine yol açacak eşitlikçi ilkelere büyük ölçüde değer verme eğiliminde oldukları gözlenmektedir.

Daha derinleştirilmiş bir analizle birçok ilginç örnek ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki gruplar eşitlikçilik ölçeğinde dikkate değer yükseklikte puan verme eğilimi sergilemişlerdir:

- Hoşgörü, güvenilirlik ve yardımseverlik endekslerinde yüksek puan verenler
- Kırsal bölgelerde yaşayanlar

¹²Burada geliştirilene benzer endekslerin derinlemesine irdelenmesi için bakınız: Feldman S. (1988) 'Structure and Consistency in Public Opinion: The Role of Core Beliefs and Values' (Kamuoyununun Yapısı ve Kararlılığı: Temel İnançların ve Değerlerin Rolü), *American Journal of Political Science*, 32, 416-440.

TABLO 15. EŞİTLİKÇİLİK (%)

	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum, ne katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Cevap Yok
Hayatta herkes eşit şans sahibi olmalı. (E+)	2,0	5,4	7,9	53,0	31,3	0,2
Herkes toplum içerisinde azınlık konumundakilerin haklarını çoğunluk karşısında korumak için elinden geleni yapmalı. (E+)	0,6	3,0	15,2	58,8	21,1	1,2
Sosyo-ekonomik düzenimizde bazı temel değişiklikleri yaparsak yoksulluk tamamıyla ortadan kalkabilir. (E+)	1,1	5,8	21,7	51,1	19,2	1,1
Kadınlar devlet kurumlarında, özel sektörde ve siyasal hayatta önemli mevkilere getirilmelidir. (E+)	1,3	5,7	23,1	46,3	22,6	1,0
Tanımadığımız insanların ihtiyaçlarına fazla karışmak iyi değildir. (E-)	5,4	11,9	26,5	43,5	12,0	0,7
İnsan onuru ve refahını koruyup geliştirmek toplumumuzun en başta gelen amacı olmalıdır. (E+)	0,9	2,6	14,3	51,1	30,4	0,6
Cronbach alfası	0,7					
	0	1	2	3	4	CY
Eşitlikçilik (E)	4,1	3,4	9,2	14,2	23,9	0,2

- Sivil toplum kuruluşlarına yönelik güven eksikliği sergileyenler
- Sosyal yaşamdaki etkinlikleri yüksek olan ve sosyal sorunlara çözüm bulunmasını daha çok önemseyenler.

Ayrıca kişisel dindarlık değerlendirmesinde yüksek puan veren kişiler, hoşgörü ölçeğinde dikkate değer ölçüde düşük puan vermişlerdir. Bununla birlikte, kişiler arası güven, dindarlık, sol-sağ ideolojileri ya da kadere inanma gibi faktörlerin bu boyuttaki çeşitliliği açıklama bağlamında önem taşımadıkları görülmüştür.

Adil Gelir Dağılımı

Görüşülen kişilere, insanlara eşit muamele edilmesi, gelir eşitliği ve gelir eşitsizliğine karşı politikalar hakkındaki görüşleri yansıtan altı ifade verilmiştir: İnsanlara eşit davranılmaması kamuoyunun gündeminde önemli bir soru mudur? Eğer gelir eşitliği gerçekleşseydi ne olurdu? Gelir eşitliğinin iç mantığı nedir?

Bu yaklaşımları hedef alan anlatımlar görüşülen kişilerin değerlendirmesine sunulmuştur. Eşit muamele ve gelir dağılımı yanlısı olarak değerlendirilen yanıtlar Tablo 16'da gösterilmektedir.¹³

Tablo 16'da, en yüksek katılım düzeyinin "Toplumumuzda herkese eşit davranılmaması bizim en büyük sorunumuzdur," anlatımında gerçekleşmesi (%85,3) ilginçtir. Görüşülen kişiler, aynı zamanda, "Gelir dağılımının daha eşit hale gelmesi toplumu çatışmalardan korur," ifadesine de yüksek düzeyde katılmışlardır (%77,1). Verilen ifadeler arasında en düşük katılım düzeyi (%41,4) "Gelir dağılımı eşitlendi mi insanlar tembelleğe alışı" anlatımıyla gerçekleşmiştir. Bu madde temelinde, anlatımların çoğunda katılımcıların büyük bir bölümünün adil gelir dağılımı yanlısı adaletten yana oldukları gözlemlenmektedir

"Adil gelir dağılımı" olarak tanımlanabilecek kavramı destekleyen

konular kaynakların adil dağılımına ilişkin bir ölçekte özetlenmiştir. Bu örneklemdekilerin yalnızca %4,4'ü hiçbir adil gelir dağılımı konumunu seçmezken, yaklaşık %13,2'si bu 6 anlatım arasından 5 ya da 6 adil gelir dağılımı konumunu seçmiştir. Bir başka deyişle, örneklemde görüşülen kişilerin büyük bir bölümü kendilerine sunulan önerilere katılım bağlamında orta dereceli bir yelpazeye dağılmışlardır. Öyle görünüyor ki, ne etkin olarak destekleyici ne de uyumsuz olan bu tercihler gelir eşitsizliğini iyileştirmek bağlamında ciddi çabalara yönelik değerlendirmeleri yansıtmamaktadır.

Gelir dağılımında adaletin bu özel boyutunun derinlemesine analizinin ardından birçok ilginç örnek ortaya çıkmıştır:

- Hoşgörü ve eşitlikçilik endekslerinde yüksek puan verenler adil gelir dağılımı ölçeğinde de dikkate değer ölçüde yüksek puan vermişlerdir.
- Kırsal kesimlerde ya da Karadeniz Bölgesi'nde yaşayanlar da bu ölçekte yüksek puan vermişlerdir.

Bununla birlikte, kişiler arası güven ya da güvenilirlik, dindarlık, eğitim, sol-sağ ideolojileri ya da kadere inanma gibi faktörlerin bu boyuttaki çeşitliliği uygun konularda açıklama bağlamında önem taşımadıkları görülmüştür.

Çeşitli boyutların derinlemesine bir analizinin ardından birçok ilginç örnek ortaya çıkmaktadır:

- Kişisel dindarlık değerlendirmesi ve dindarlığın inanç boyutu için yüksek puan veren bireyler, hoşgörü ölçeğinde dikkate değer ölçüde düşük puan vermişlerdir.
- Eşitlikçilik ve güvenilirlik endekslerinde yüksek puan veren bireyler hoşgörü ölçeğinde de yüksek puan vermişlerdir.
- Türkiye'nin güneydoğusundan olan kişiler diğer bölgelere oranla siyasal

¹³ Burada geliştirilene benzer endekslerin derinlemesine irdelenmesi için bakınız: Kluegel J. R. ve Smith, E. R. (1986) *Eşitsizliğe Yönelik İnançlar: Amerikalılar, Nedir ve Ne Olmalı Hakkında Görüşler*. New York: Adline ve Gruyter.

TABLO 16. ADİL GELİR DAĞILIMI (%)

	Hiç katılmıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Ne katılıyor, ne katılmıyorum (3)	Katılıyorum (4)	Tamamen katılıyorum (5)	Katılmıyorum (1+2)	Katılıyorum (4+5)	CY
Toplumumuzda herkese eşit davranılmaması en büyük sorunumuzdur. (GD+)	1,4	4,2	8,2	56,1	29,2	5,5	85,3	0,9
Gelir dağılımının daha eşit hale gelmesi toplumu çatışmalardan korur. (GD+)	1,2	4,1	15,4	54,3	22,8	5,3	77,1	2,1
Gelir dağılımı eşitlenmeli çünkü her ailenin barınma, beslenme gibi ihtiyaçları üç aşağı beş yukarı aynıdır. (GD+)	3,3	10,8	21,0	45,3	17,8	14,1	63,1	1,9
Gelir dağılımı eşitlendi mi insanlar tembelleğe alışı. (GD-)	10,5	23,1	23,3	31,7	9,7	33,6	41,4	1,7
Gelir dağılımı eşitlenemez çünkü herkesin yeteneği eşit değildir. (GD-)	6,1	12,8	21,3	45,0	12,9	18,9	57,9	2,0
Gelir dağılımı eşitlenemez çünkü insanlar doğaları gereği başkalarından fazla şeye sahip olmak isterler. (GD-)	4,9	10,2	18,9	46,1	18,2	15,1	64,3	1,7
Cronbach alfası	0,5							
	0	1	2	3	4	5	6	CY
Gelir Dağılımı (GD)	4,4	8,7	21,1	38,1	14,1	7,4	5,8	0,5

hoşgörü endeksinde dikkate değer ölçüde yüksek puan vermişlerdir.

- Yüksek eğitilmiş kişiler siyasal hoşgörü düzeylerinde de dikkate değer ölçüde olumlu bir etki oluşturmaktadırlar.

Sosyal Etkinlik

Sosyal etkinliğin üç boyutlu bir değerlendirmesi Tablo 17'de sunulmaktadır. Birinci ve ikinci boyutlar siyasal ve ekonomik sisteme duyulan güveni (hakların korunması ve ülkenin sosyal gündemine etkin katılımın sağlanması temelinde) yansıtmaktadır. Sonuncu boyut, ülkenin sosyal yaşamına yabancılaşma duygularını yansıtmaktadır. Siyasal ve ekonomik sisteme duyulan güvenin hayırseverliğe yönelik faaliyetlerle pozitif bir ilişki içinde olması beklenirken, yabancılaşmanın negatif bir ilişki içinde olması beklenmelidir. Çeşitli boyutlardaki derinlemesine analiz sonucunda birçok ilginç bulgu ortaya çıkmaktadır:

- Genç bireyler siyasal sisteme güven bağlamında göreceli olarak düşük puan verme eğilimindedirler. Fakat diğer iki boyuta yönelik olarak gençlerin anlamlı bir farklılaşması yoktur.
- Dindarlığın kişisel değerlendirilmesinde ve diğer dindarlık boyutlarında yüksek puan veren bireyler, güven boyutunda örneklemin diğer katılımcılarına göre çok önemli bir farklılık sergilememektedirler. Bununla birlikte, davranışsal bağlamda dindarlık yabancılaşma boyutuyla pozitif bir bağlantı içindedir. Yani dindarlık arttıkça yabancılaşma da artma eğilimindedir.
- Güvenilirlik siyasal sisteme duyulan güvenle olumlu bir ilişki içindedir. Buna karşılık ekonomik sisteme duyulan güvenle olumsuz bir ilişki sergilemektedir.
- Kürtçe konuşan bireylerin siyasal sisteme güven düzeyleri düşüktür.

TABLO 17. SOSYAL ETKİNLİK

	Politik Sisteme Güven	Ekonomik Sisteme Güven	Yabancılaşma
Türkiye’de vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin koruma altında olduğu yargısına ne kadar katılıyorsunuz?	0,83	-0,01	-0,08
Türkiye’deki siyasal sistemde sade vatandaşlar iyi temsil edildiği yargısına ne kadar katılıyorsunuz?	0,79	-0,06	0,07
Türkiye’deki hukuk sisteminin sade vatandaşlara adil mahkeme olanağı tanıdığı yargısına ne kadar katılıyorsunuz?	0,73	0,08	0,06
Kamu yöneticilerinin kendi şahsi çıkarlarını kolladığı yargısına ne kadar katılıyorsunuz?	-0,02	0,77	0,01
Çalışıp çabalıyorum ama ne yaparsam yapayım daha iyi bir yerlere gelebileceğimi zannetmiyorum yargısına ne kadar katılıyorsunuz?	0,08	0,70	0,22
Türkiye’de dürüstlikle zengin olunmaz yargısına ne kadar katılıyorsunuz?	-0,03	0,67	-0,02
Bana bu toplumda değer verilmiyor yargısına ne kadar katılıyorsunuz?	0,00	0,02	0,73
Türkiye’de sade vatandaşların siyasi kararları kendi yararına etkileyebilecekleri yargısına ne kadar katılıyorsunuz?	0,22	-0,01	0,67
Türkiye küçük ancak güçlü bir grup tarafından yönetilmektedir yargısına ne kadar katılıyorsunuz?	-0,23	0,26	0,54
Açıklanan varyans	21,6	17,9	14,9
Faktör çıkarma yöntemi: Ana Bileşenler çözümlemesi. Rotasyon Metodu: Kaiser Normalizasyonlu Varimax.			

Fakat diğer iki boyutta örneklemin geri kalan ve Kürtçe konuşmayan katılımcılara göre hiçbir farklılık sergilemedikleri görülmektedir. Siyasal sisteme yüksek güven duyan bireyler hoşgörü endeksinde de yüksek puan vermişlerdir.

- Ekonomik sisteme güvende yüksek puan verenler hoşgörüde düşük puan vermişlerdir.
- Silahlı kuvvetlere duyulan güven hoşgörüyle pozitif bir bağlantı içindedir.
- Sivil toplum etkinlikleriyle daha çok ilgilenen bireyler hoşgörü endeksinde daha yüksek puan verme eğilimi sergilemişlerdir.
- Sivil toplum kuruluşlarında aktif olan bireylerin siyasal sisteme duydukları güven düşük düzeydedir. Fakat örneklemin geri kalan ve aktif olmayan katılımcılarına göre diğer iki boyutta hiçbir farklılık göstermemektedirler.
- Siyasal sisteme duyulan güven adil gelir dağılımına verilen önemle (distributive justice) negatif bir bağlantı

içindedir. Fakat ekonomik sisteme duyulan güven ve yabancılaşma pozitif bir nedensel bağlantı sergilemektedir.

- Yabancılaşma ile diğer herhangi bir sosyal sermaye boyutu arasında anlamlı bir bağlantı yoktur.
- Siyasal sisteme duyulan güvenle hoşgörü arasında negatif bir bağlantı bulunmaktadır. Fakat ekonomik sisteme duyulan güven pozitif bir bağlantı sergilemektedir.

Sorun Çözümünde Kendine Atfedilen Etki

Bireylerin sosyal sorunların çözümünde kendilerini ne ölçüde etkili hissettikleri bağlamındaki değerlendirmelerini anlayabilmek amacıyla bireylere üç soru sorulmuştur. Bu sorulardan biri, doğrudan doğruya, görüşülen kişilerin “daha iyi bir toplum için mevcut sorunların” çözümünde kendilerini etkili hissedip hissetmedikleri bağlamındaki öz-değerlendirmeleriyle ilgilidir. Diğerleri, görüşülen kişilerin, “daha iyi bir toplum için mevcut sorunların” çözümünde “derneklerin, vakıfların,

hayır kuruluşlarının” etkili olduğunu hissedip hissetmedikleri bağlamındaki öz-değerlendirmeleriyle ilgilidir. Bir diğer soru, görüşülen kişilerin “daha eşit bir gelir dağılımı için mevcut sorunların” çözümünde “hayırseverlik amaçlı bağışların” etkili olduğunu hissedip hissetmedikleri bağlamındaki öz-değerlendirmeleriyle ilgilidir.

Görüşülen kişilerin belirgin bir çoğunluğunun her üç soruyu da belirgin bir etkileri olduğu doğrultusunda yanıtlamaları ilginçtir. Daha da ilginç olan, “daha iyi bir toplum için mevcut sorunların çözümünde derneklerin, vakıfların, hayır kuruluşlarının” ya da “daha eşit bir gelir dağılımı için hayırseverlik amaçlı bağışların” etkisine oranla, bireylerin kendi etkilerini daha düşük gördükleri gözlemdir. Diğer bir deyişle, bireyler örgütlü kurumsal etkinin bireysel etkiden daha güçlü olduğunu düşünmektedirler.

Bu üç sorunun hemen hepsinde görüşülen kişilerin yalnızca yaklaşık %14’ünün çok etkili olduklarını düşünmeleri de dikkat çekicidir. Bu çalışmanın amacı bağlamında en ilginç, görüşülen kişilerin büyük bir çoğunluğunun (%65,9) daha eşit bir gelir dağılımı için mevcut sorunların çözümünde “hayırsever bağışların” etkisine yönelik desteklerini ifade etmeleridir. Bir başka deyişle, katılımcılar gelir dağılımı sorunlarıyla

mücadelede hayırseverlik amaçlı bağışların oldukça etkili olduğunu düşünmektedirler.

Kendine atfedilen etki endeksi de daha önce irdelenen endekslere benzer biçimde oluşturulmuştur. Her üç soruda da etkili olduklarını düşünenler 3 puan alırken, üç sorunun yalnızca ikisinde etkili olduklarını düşünenler 2 puan ve yalnızca birinde etkili olduklarını düşünenler de 1 puan almış, kendilerini her durumda etkisiz hissedilenler ise 0 puan almışlardır. Bu endekse göre, görüşülen kişilerin yaklaşık %33’ü her üç değerlendirmede, buna karşılık %29’u iki değerlendirmede etkili olduklarını düşünmektedirler. Her üç değerlendirmede de etkisiz olduklarını düşünenlerin oranı yalnızca %19’dur.

Özet olarak, görüşülen kişilerin büyük bir bölümü kendi sosyal çevrelerinin çeşitli cephelerinde bir şekilde etkili olduklarını düşünmektedirler. Bununla birlikte, bu etkinlik duygusunun, bu kişilerin hayırseverlik kökenli bağışlarla ilgili davranışlarını yönlendirmek bağlamında ne derece belirleyici olduğu daha derinlemesine tartışılması gereken bir konudur.

E. Sentez

Değişik bağış türleri arasında bireysel bağışların belirleyici etkenleri üzerinde konuşabileceğimiz bir noktaya gelmiş bulunmaktayız.

TABLO 18. SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE KENDİNE ATFEDİLEN ETKİ (%)

Ne kadar etkili olabileceğini düşünüyorsunuz...	Hiçbir etkim olamaz	Etkim olamaz	Ne olabilir, ne olamaz	Etkim olabilir	Çok etkim olabilir	CY
Sizin birey olarak, daha iyi bir toplum için mevcut sorunların çözümünde;	9,4	18,9	24,9	41,2	5,1	0,4
Dernek, vakıf, hayır işleri yapan kuruluşlar gibi sivil toplum kuruluşlarının; daha iyi bir toplum için mevcut sorunların çözümünde;	3,6	8,7	23,1	52,9	10,3	1,4
Hayırsever bağışların, daha eşit bir gelir dağılımı için mevcut sorunların çözümünde;	4,2	8,0	20,9	52,3	13,6	0,9
Cronbach alfası	0,64					
	0	1	2	3		CY
Kendine atfedilen etki indeksi	19,2	18,5	29,4	32,7		0,2

Her katılımcı için, sivil toplum kuruluşlarına ne kadar bağış yapıldığı, sokak dilencilerine ne kadar para verildiği ve zorunlu bağış miktarları bağlamındaki bilgilere sahibiz. Ayrıca, gerçekleştirilen doğrudan yardım miktarları ve ne kadar zekât ve fitre verildiği bağlamında da bilgimiz bulunmaktadır. Her kategori için aynı açıklayıcı değişkenler¹⁴ grubunu kullanarak, o kategorinin belirleyici faktörlerini oluşturmak amacıyla çok değişkenli bir regresyon denklemi kullanılmıştır.

Dini Bağışlar

- Zekât ve fitre için istatistiksel açıdan önemli olan üç değişken yalnızca ev halkı geliri, medyaya duyulan güven ve dinsel tutumdur.
- Gelir ve dinsel tutum ile zekât ve fitre olarak bağışlanan miktarlar arasında pozitif bir ilişki varken, medyaya duyulan güven katsayısı negatiftir. Bir başka deyişle bireyler, dinsel tutumlarına da yansıdığı biçimiyle, dindarlıklarıyla doğru orantılı olarak zekât ve fitre bağlamında daha çok bağışta bulunmaktadırlar.
- Benzer şekilde, bireylerin bildirilen aile gelirleri arttıkça zekât ve fitre biçimindeki dinsel bağış miktarları da artmaktadır.
- Ev halkı gelirin, sokak dilencilerine verilenler dışında diğer tüm bağış türleri üzerindeki etkisi önemli ve pozitifdir.
- Bireylerin medyaya güven duyma eğilimi arttıkça muhtemelen Türk medyasının laik etkisi nedeniyle, zekât ve fitre bağlamında bağış verme eğilimleri azalmaktadır. Denklem verilerdeki varyansı açıklama başarısı bu tip alan çalışmalarından beklendiği gibi yüksek değildir. Fakat yine beklentilere paralel olarak, dinsel bağlamdaki parasal yükümlülükler için zekât ve fitre olarak ne kadar para ayrıldığının belirlenmesinde gelirin

ve dinsel tutumun önemli olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Örgütlü Bağışlar

- Dernekler/vakıflar/kuruluşlar için yapılan bağışlar güvenilirlik ve adil gelir dağılımı (distributive justice) endekslerinin yanı sıra sosyal ilişkilerde kişisel etki ve aile geliri ile bağlantılıdır.
- Bireylerin güven duygusu arttıkça, derneklere/vakıflara/kuruluşlara bağış yapma eğilimleri de artmaktadır.
- Bununla birlikte, insanlar daha çok adil gelir dağılımı yönelimli hale geldikçe, derneklere/ vakıflara/kuruluşlara bağış yapma eğilimleri azalmaktadır.
- Dinsel olmayan derneklere/vakıflara/ kuruluşlara yapılan bağışların, gelirle birlikte laik değerleri yansıtan davranışsal eğilimler tarafından yönlendirildiğini belirtmekte yarar vardır.

Doğrudan Bağışlar

- Doğrudan bağışlara eşdeğer olan toplam para miktarı incelendiğinde, yardımseverlik ve yabancılaşma endekslerinin, silahlı kuvvetlere güvenin, coğrafi bölgenin ve geleceğe yönelik ekonomik değerlendirmenin önemli olduğu görülmektedir.
- Eğer bireyin ekonomik beklentileri karamsarsa, doğrudan yardım yapma eğilimi artmaktadır.
- Ege ve Karadeniz bölgelerinin sahil kesimlerinde yaşayan insanların doğrudan yardım yapma eğilimleri daha yüksektir.
- Benzer şekilde, silahlı kuvvetlere duyulan güven arttıkça, doğrudan yardım eğilimi de artmaktadır.
- Yardımseverlik endeksimizde gösterildiği gibi, insanlar daha yardımsever oldukça doğrudan yardım yapma eğilimleri de artmaktadır.
- Bununla birlikte, insanlar kendilerini topluma giderek daha

¹⁴ Açıklayıcı değişkenler olarak kullanılanlar şunlardır: dindarlık (uygulama/ibadet, tutum, inanç, kişisel değerlendirme), yardımseverlik, siyasal hoşgörü, güvenilirlik, eşitlikçilik, adil gelir dağılımı endeksleri, yaş, cinsiyet, öğrenim düzeyi, coğrafya, yaşam bölgesi (kentsel-kırsal), konuşulan dil (Kürtçe konuşanlar), siyasal ve ekonomik sistemlere duyulan güven, yabancılaşma, kurumlara güven (merkezi ve yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, medya, silahlı kuvvetler, Cem vakıfları...), mal sahipliği endeksi, sosyal yaşamda kişisel etkiye inanç endeksi, ekonomik durum değerlendirmesi, kişiler arası güven, sol-sağ ideolojik yelpazesinde konumlandırma ve kadere inanç.

fazla yabancılaşmış hissettikçe, doğrudan yardım yapma eğilimleri de azalmaktadır. Bir başka deyişle, topluluk duygusu doğrudan yardım bağlamındaki bağışların artmasıyla ilgilidir.

Sokak Dilencilerine Yapılan Bağışlar

- Sokak dilencilerine yapılan bağışlar yardımseverlik endeksiyle olumlu, sivil toplum kuruluşlarına güvenle olumsuz ilişki içindedir. Sivil toplum kuruluşlarına duyulan yüksek güven, muhtemelen, insanların sokak dilencilerine para vermelerini engelleyen modern davranışsal eğilimlerin bir yansıması olarak işleyebilir.

Her katılımcı için toplam bağış rakamını bulmak amacıyla birbirinden farklı tüm bağışlar toplandığında, görüşülen kişilerin yalnızca yaklaşık %21'inin hiçbir türde hiçbir bağış vermediğini bildirdiği görülmektedir. Yaklaşık %80 oranındaki büyük bir çoğunluğun değişik tiplerde bağış yaptığını göstermesi açısından bu sonuç oldukça çarpıcıdır.

Toplam bağışları hangi faktörler etkiler?

1. Tüm bağış türlerini açıklamakta aile gelirinin önemli olduğu gerçeği, aile geliri arttıkça toplam bağışların da artacağını ortaya koymaktadır.
2. Aşağıdaki faktörler pozitif bir etki yaratmaları bağlamında istatistiksel olarak önemli faktörlerdir:
  - Dindarlık (tutum, ama inanç değil),
  - Kişisel etkililik puanları,
  - Aile geliri,
  - Mal sahipliği durumu,
  - Geleceğe yönelik ekonomik değerlendirme,
  - Yaşanan Coğrafi Bölge
3. Toplam bağışlar üzerinde yabancılaşma ve siyasal sisteme duyulan güven negatif etkiye sahiptir.

4. Aşağıdaki faktörler önemli değildir:

- Eşitlikçilik,
- Adil gelir dağılımı (distributive justice),
- Öğrenim düzeyi,
- Sol-sağ kişisel konumlandırma şeklinde yansıyan ideolojik eğilimler,
- Kadere inanma,
- Yaş ve cinsiyet

Adil gelir dağılımı (distributive justice) endeksinin bütün bağış türlerinde etkisiz kalması dikkat çekicidir. Öyle görülmektedir ki, eşitlikçi ve adil gelir dağılımı düşünceleri, Türk aile yapısında yoksullara parasal yardım bağlamında etkili bir biçimde eylemselleştirilmemiştir. Adil gelir dağılımı faktörünün eşitlikçilikle birlikte tüm denklemlerde etkisiz olduğu bulgusu, sosyal adalet duygusunun hayırseverlik kökenli bağışların miktarını belirlemede sınırlı bir rol oynadığını göstermektedir.

Bununla birlikte, özellikle toplam yardımın bileşenlerine bakarak, güvenilirlikte yansıtıldığı gibi topluluk duygusunun, yardımseverlik ve yabancılaşma endekslerinin hayırseverlik nedeniyle yapılan yardımların biçimlenmesinde daha etkili oldukları görülmektedir. Bir başka deyişle, hayırseverlik kökenli bağışların harekete geçirilmesinde sosyal sermaye göstergelerinin adil gelir dağılımı ve yabancılaşma değerlerinden daha etkin oldukları anlaşılmaktadır.

F. Sonuçlar

Yukarıda tartışılan çözümler sonucunda birçok ilginç eğilim ortaya çıkmıştır. Öncelikle, gelir ölçümlerinde olduğundan az bildirim, buna karşılık bağışlarda olduğundan fazla bildirim yapıldığı gerçeğine karşın, sonuçlar Türkiye'de bağış eğiliminin çok düşük olduğunu göstermektedir. Din güdümlü, devlet tarafından toplanan ve din güdümlü olmayanlar dâhil olmak üzere,

toplam bağışların, toplam hane halkı gelirlerinin yüzde birine bile ulaşmadığı görülmektedir. Böylesine düşük bir bağış yapma eğilimi, bağış yapan kişilerin parokyal dağıtım tercihlerinden de olumsuz etkilenmektedir.

Bağışlarda kurumsal aracı kullanımı çok düşük orandadır. Bu tarz bireyden–bireye yardımın önemli bir nedeni, beklenenin aksine özel kurumsal çözümlere duyulan düşük güven olmamıştır. Tersine, sokaktaki adamın, bağışlarının yönlendirilmesi söz konusu olduğunda, devlet kurumlarından çok bir sivil toplum kuruluşunu güvenli bulduğu görülmektedir. Bununla birlikte, sivil toplumun ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştıracak aracı kurumlarının bireysel yardımların yönlendirilmesinde yetersiz kalması, bu alanda devlete ihtiyaç duyulmasına sebep olmaktadır. Dahası, devlet müdahalesi lehine kültürel bir eğilim olduğu görülmektedir: Görüşülen kişilerin büyük bir çoğunluğuna göre, yoksullara yardım etmek, özel hayırseverlik (filantropi) girişimlerinden çok devletin görevidir.

Bireyler, yoksul akrabalara, komşulara ve yakın çevrelerindeki ihtiyaç sahiplerine doğrudan yardım etme eğilimindedirler. Böylesine bir parokyalizmin, Türk toplumundaki yoksul kesimlerin lehine sistemik bir değişiklik için baskı yaratmaktan çok, statükoyu sürdürmesi beklenmelidir. Bu nedenle, bu tür parokyal eğilimli bireyden–bireye bağışların, bağışları sosyal adaletin sağlanmasına yönlendirme potansiyeli son derece sınırlıdır. Bir başka deyişle, bu tür bireyden–bireye bağışlar, statükonun sürdürülmesine yol açarlar ve yoksulluk içindeki kesimlerin sosyal ve ekonomik gelişim potansiyelini tehlikeye sokacak geleneksel bir sosyal ilişkiler hiyerarşisi oluşmasına yardımcı olurlar. Bununla birlikte, enformel parokyalizm, yoksulluğun patlamasını engelleyen tek güvenilir acil yardım biçimi olması

TABLO 19. TOPLAM BAĞIŞLARI HANGİ FAKTÖRLER ETKİLER

	Temel değişkenler	Adjusted R-square
Dini Bağışlar	Dini tutum (+) Medyaya güven (-) Hane halkı geliri (+)	0.014
Örgütlü Bağışlar	Güvenilirlik (+) Adil gelir dağılımı (-) Etkinlik (+) Hane halkı geliri (+)	0.026
Doğrudan Bağışlar	Yardımseverlik (+) Yabancılaşma (-) Orduya güven(+) Ege ve Karadeniz Bölgeleri (+) Türkiye ekonomisinin geleceğine ilişkin olumlu işaretler (+) Hane halkı geliri (+)	0.06
Sokak Dilencilerine Yapılan Bağışlar	Yardımseverlik (+) Sivil toplum kuruluşlarına duyulan güven (-)	0.012
Toplam Bağışlar	Dini tutum (+) Etkinlik (+) Siyasi sisteme duyulan güven (-) Yabancılaşma (-) İç Anadolu Bölgesi (+) Türkiye ekonomisinin geleceğine ilişkin olumlu işaretler (+) Mal sahibi olmak (+) Hane halkı geliri (+)	0.067

açısından aynı zamanda değer verilmesi gereken bir olgudur. Yine de bağışlardaki bu parokyal eğilimin yoksulluğun çözümünden çok boyutlarının saklanması ve zamanla derinleşmesine yol açacağı ortadadır.

Dini bağışların, Türkiye gibi yüksek ölçüde tutucu ve Müslüman bir ülkede, tahmin edildiği kadar yüksek olmadığı görülmektedir. Zekât ve fitre bağışlarının bire bir dinsel kurallar doğrultusunda yapıldıklarını iddia etmek olanaksızdır. Zira Türkiye’de insanların yalnızca gelir vergisi değil ayrıca yüksek oranda KDV ödedikleri gerçeği göz önüne

alındığında, bu durum hiç de şaşırtıcı değildir. Böylesine yüksek vergi oranları düşünüldüğünde, gönüllü bağış temelinde ilave servet vergisi de işlerlik kazanacağına benzememektedir.

Zekât ödemelerinin biçimlendirilmesi ve yönlendirilmesinde çok düşük ölçüde de olsa özel ve bağımsız olarak dinsel danışmada bulunulduğu da ayrıca gözlemlenmektedir. İnsanlara zekât ödemelerinin miktarları hakkında yol gösterenler çoğunlukla devletin din görevlileridir. Tek başına bu durum devletin, laik vergilendirmenin boş bıraktığı alanın ötesinde, dinsel bağışları bile biçimlendirmekte ne kadar etkili bir rol oynadığını göstermeye yeterlidir.

İnancın getirdiği yükümlülüklerin insanlar üzerinde ancak bir yere kadar etkili olduğu göz önüne alındığında akla bireylerin neden zekât ve fitre ödediği ya da ödediklerini bildirdiği sorusu gelmektedir. Bireyler için bu din temelli ödemelerin ne gibi bir rolü olabilir? Bu bağışlar Türk toplumunda insanların değer verdiği belirli dinsel ve sosyal niteliklerin bir yansıması olabilir mi? Dindarlığın işaretleri olarak bu bağışlar, geleneksel çevrelerde insanlara ekonomik değilse de sosyal bir getiri sağlıyor olabilir mi? Tüm bu sorular, Türk toplumunda inanca yönelik sermaye birikiminin ve işlevselliğinin daha ayrıntılı analizleriyle doğrudan ilgilidirler.

Bir kez daha vurgularsak, araştırmamızda tüm zekât ve fitre ödemelerinin bize bildirildiğinden emin değiliz, çünkü gelenek bu ödemeleri gizli tutmak doğrultusundadır. Bununla birlikte araştırmamız çerçevesinde, kendilerine bu ödemeler hakkında soru sorulduğunda insanlar sessiz kalmaktansa muhtemelen bu ödemeleri abartılı olarak aktarmışlardır. Ayrıca göreceli olarak daha dindar kişilerin daha çok zekât ödemesi bildirme eğiliminde olduklarını da gözlemlemiş bulunmaktayız. Eğer daha dindar kişiler daha yüksek

miktarda zekât ödemesi bildirme eğilimi taşıyorlarsa, o zaman daha az dindar olan kişiler gizlilik geleneğine, muhtemelen, daha az uyacaklardır. Eğer daha az dindar olanlar hiç zekât ödemediklerini bildirirlerse, bu, muhtemelen gerçekten ödemedikleri anlamına gelecektir. Bu doğrultuda yukarıda verilen rakamlar, olduğundan büyük ölçüde az gösterimi değil fakat daha büyük bir olasılıkla bu ödemelerin yaklaşık değerlerini yansıtmaktadır.

Bununla birlikte, dinsel güdümlü bağışların tam anlamıyla belirlenmesi ve ölçülmesi oldukça zordur. Öncelikle geleneklerin bu tür bağışları yapanların, alanların ve miktarlarının gizli tutulmasını öngörmektedir. Ayrıca Zekât ve fitre dışında, bütün bağışların görünüşte laik olan amaçlar doğrultusunda bağış yaptığını bildiren bağışçının gizli inancından kaynaklanıyor olması olasıdır. Ölçümlemede bu tür yanlışlıklar olması kaçınılmazdır, bu sebeple çalışma kapsamında yapılan analizler (gerek dinsel bağışların miktarları gerekse diğer bağışlara etkileri söz konusu olduğunda) gerçek deneyimlerin ancak bir gölgesi niteliğindedir.

Yukarıda söz edildiği üzere, Türk toplumunda bağış enderdir. Ancak, görüşülen kişilerden yalnızca yaklaşık %21'inin, sorularımıza konu olan beş bağış türü arasından hiçbir bağış bildiriminde bulunmaması dikkat çekicidir. Bir başka deyişle, Türk toplumun büyük bir bölümü bağışta bulunmakta ancak bunu oldukça düşük bir seviyede yapmaktadır. Bu sebeple Türk toplumunun büyük bir bölümünün yoksulluk içindekilerin gereksinimlerine kayıtsız kaldığı iddiası yersizdir. Burada sorun kayıtsızlıktan çok, yoksul kesimlerle ilişki kurmada görülen yetersizliktir. Yardımlardaki parokyal eğilim, Türkiye'de bağışların sosyal değişime yönlendirilmesini engellemektedir. Bu durum Türkiye'de

filantropi (hayırseverlik) sektörünün gelişmesinin önündeki birinci engel olarak da öne çıkmaktadır.

Bu bölüm Türkiye’de vakıfların evrimi ve bireylerin bu kurumları algılama biçimlerine dair bazı ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. Bireyler vakıfları temel amacı yoksulluğun giderilmesi olan din dışı girişimler olarak görmektedir. Vakıfların İslami kökenleri günümüzde bireylerin algılarında yer bulamamakta, yerini tamamen laik bir kurum görüşüne bırakmaktadır. Ayrıca vakıfların ülkedeki dinsel hayatta büyük bir rol oynadıkları düşünülmemektedir. Ancak yinede, dini yaklaşımın vakıfların kurumsal algılarında gölgede kalmasına rağmen, vakıflara bağışta bulunan kimselerin bu eylemi dinsel güdülerle gerçekleştirdikleri şeklindeki algının yaygın olması ilgi çekicidir.

İzleyen bölümde, vakıf yöneticilerinden edindiğimiz bulgular detaylı olarak tartışılacaktır.

Bireysel Bağış Araştırması Ekleri

EK 1: YÖNTEM

“Temel örneklem birimleri” olarak Türkiye’deki iller kararlaştırılmış; hapishaneler, hastaneler ve öğrenci yurtları hedef nüfusun dışında bırakılmıştır. Toplam 20 il, aşağıda özetlenen biçimde seçilmiştir.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından oluşturulan İstatistikî Bölge Birimleri, örneklem seçim işleminde temel olarak alınmıştır. Bu il sınıflandırmasında DİE, toplam 81 il için üç seviye yaratmıştır. Aşağıda Tablo A1a’da, bu üç sınıflandırma seviyesinin ayrıntıları verilmiştir. Birinci seviyede, 12 il grubu yaratılmıştır. Sadece İstanbul’un kendi başına bir birim oluşturduğu bu sınıflamada, bilinen coğrafi bölgeler yeni il grupları yaratmak üzere yeniden gruplandırılmıştır. Örneğin Batı Anadolu adı verilen ikinci grupta, Ankara ile beraber Konya ve Karaman bulunmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu grubu Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan’ın bulunduğu 7 ilden oluşmaktadır. Bilinen yedi coğrafi bölge, hem coğrafi, hem de sosyoekonomik özellikleri açısından daha benzer gruplar oluşturmak üzere daha küçük il gruplarına bölünmüştür (Tablo A1a).

Seviye I’deki 12 bölge, daha sonra 26 Seviye II bölgesine bölünmüştür. Örneklem seçiminde bu 26 bölge kullanılmıştır. Hedef görüşmeler de bu bölgelerin toplam

TABLO A1A. İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASI							
	Seviye 1	Seviye 2	Seviye 3		Seviye 1	Seviye 2	Seviye 3
1	İstanbul	İstanbul Alt-bölgesi	İstanbul			Zonguldak Alt-bölgesi	Zonguldak, Karabük, Bartın
2	Batı Anadolu	Ankara Alt-bölgesi Konya Alt-bölgesi	Ankara Konya, Karaman	7	Batı Karadeniz	Kastamonu Alt-bölgesi Samsun Alt-bölgesi	Kastamonu, Çankırı, Sinop Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
3	Doğu Marmara	Bursa Alt-bölgesi Kocaeli Alt-bölgesi	Bursa, Eskişehir, Bilecik Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	8	Orta Anadolu	Kırıkkale Alt-bölgesi Kayseri Alt-bölgesi	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir Kayseri, Sivas, Yozgat
4	Ege	İzmir Alt-bölgesi Aydın Alt-bölgesi Manisa Alt-bölgesi	İzmir Aydın, Denizli, Muğla Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	9	Doğu Karadeniz	Trabzon Alt-bölgesi	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
5	Batı Marmara	Tekirdağ Alt-bölgesi Balıkesir Alt-bölgesi	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli Balıkesir, Çanakkale	10	Güneydoğu Anadolu	Gaziantep Alt-bölgesi Şanlıurfa Alt-bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis Şanlıurfa, Diyarbakır
6	Akdeniz	Antalya Alt-bölgesi Adana Alt-bölgesi Hatay Alt-bölgesi	Antalya, Isparta, Burdur Adana, Mersin Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	11	Orta Doğu Anadolu	Mardin Alt-bölgesi Malatya Alt-bölgesi Van Alt-bölgesi	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli Van, Muş, Bitlis, Hakkari
				12	Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum Alt-bölgesi Ağrı Alt-bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan

nüfus içerisindeki payına göre dağıtılmıştır. Hedef, toplam 1200 kişiyle görüşülmesi olarak belirlenmiştir. Ancak toplam farklılıkları daha iyi kavramak için kentlilerin örneklemdaki ağırlığını arttırmaya karar verilmiştir. Dolayısıyla, daha fazla kentsel örnekleme için 300 görüşme ayrılmıştır. Bu 300 görüşme, 26 bölgenin kentliler içindeki paylarına göre dağıtılmıştır. Bu süreçte, Gaziantep ve Mardin'e, Zonguldak ve Kastamonu'ya, Kayseri ve Kırıkkale'ye, Van ve Malatya'ya, Balıkesir ve Tekirdağ'a, Erzurum ve Ağrı alt bölgeleriyle birlikte çok az sayıda görüşme düştüğünden, örneklem ve görüşme harcamalarını azaltmak için bu çiftler birleştirilmiştir. Dolayısıyla, toplam 20 alt-bölge yaratılarak, her bölgeden o bölgeyi temsil etmek üzere bir il seçilmiştir. Tablo A1b ve Tablo A1c seçilen illeri ve her birindeki toplam görüşmelerin kentsel nüfus ağırlığı artırılmadan önce ve sonraki sayısını göstermektedir.

TABLO. A1B										
Seviye 2	Ek 300 Kentsel Görüşmesinin Dağılımı	Planlanan Görüşmeler			Gerçekleşen Görüşmeler			Planlanan ve gerçekleşen görüşmelerin farkı		
		Planlanan Toplam Görüşme	Planlanan Toplam Kentsel Görüşme	Planlanan Toplam Kırsal Görüşme	Toplam	Kentsel	Kırsal	Toplam	Kentsel	Kırsal
İstanbul Alt-bölgesi	62	239	223	17	257	243	14	-18	-20	3
İzmir Alt-bölgesi	19	78	67	11	77	66	11	1	1	0
Manisa Alt-bölgesi	11	65	39	26	68	45	23	-3	-6	3
Aydın Alt-bölgesi	8	53	29	24	53	29	24	0	0	0
Adana Alt-bölgesi	16	78	59	20	78	58	20	0	1	0
Hatay Alt-bölgesi	10	58	35	23	58	35	23	0	0	0
Antalya Alt-bölgesi	9	53	34	20	57	37	20	-4	-3	0
Şanlıurfa Alt-bölgesi	11	61	41	20	62	42	20	-1	-1	0
Gaziantep/Mardin Alt-bölgesi	17	84	61	23	90	66	24	-6	-5	-1
Ankara Alt-bölgesi	24	95	87	8	95	87	8	0	0	0
Konya Alt-bölgesi	10	53	35	18	53	33	20	0	2	-2
Bursa Alt-bölgesi	16	69	57	13	70	57	13	-1	0	0
Kocaeli Alt-bölgesi	11	59	38	21	59	38	21	0	0	0
Samsun Alt-bölgesi	11	64	38	26	64	38	26	0	0	0
Zonguldak/Kastamonu Alt-bölgesi	6	40	21	18	40	21	19	0	0	-1
Kayseri/Kırıkkale Alt-bölgesi	16	90	58	32	90	61	29	0	-3	3
Van/Malatya Alt-bölgesi	14	80	49	30	80	46	34	0	3	-4
Trabzon Alt-bölgesi	11	66	38	28	66	38	28	0	0	0
Balıkesir/Tekirdağ Alt-bölgesi	11	62	39	23	61	36	25	1	3	-2
Erzurum/Ağrı Alt-bölgesi	9	53	32	22	58	33	25	-5	-1	-3
TOPLAM	300	1500	1079	421	1536	1109	427	-36	-30	-6

TABLO. A1C

Seviye 1	Seviye 2	Seviye 2 için seçilen il	Toplam Nüfus içinde alt-bölgenin payı	Kent payı(%)	Kırsal payı (%)	Alt-bölgeler için toplam görüşme sayısı	Kent Görüşmeleri	Kırsal Görüşmeleri	Kentsel Nüfus içindeki payı
İstanbul	İstanbul Alt-bölgesi	İstanbul	14,8	90,7	9,3	177	161	17	20,6
Ege	İzmir Alt-bölgesi	İzmir	5,0	81,1	18,9	60	48	11	6,2
Ege	Manisa Alt-bölgesi	Manisa	4,5	52,0	48,0	54	28	26	3,6
Ege	Aydın Alt-bölgesi	Denizli	3,7	46,7	53,3	45	21	24	2,7
Akdeniz	Adana Alt-bölgesi	Adana	5,2	68,5	31,5	62	42	20	5,4
Akdeniz	Hatay Alt-bölgesi	Osmaniye	4,0	52,6	47,4	48	25	23	3,2
Akdeniz	Antalya Alt-bölgesi	Antalya	3,7	55,3	44,7	44	24	20	3,1
G.doğu Anadolu	Şanlıurfa Alt-bölgesi	Diyarbakır	4,1	59,1	40,9	50	29	20	3,8
G.doğu Anadolu	Gaziantep/Mardin Alt-bölgesi	Gaziantep	5,6	65,3	34,7	67	44	23	5,6
B. Anadolu	Ankara Alt-bölgesi	Ankara	5,9	88,3	11,7	71	63	8	8,0
B.Anadolu	Konya Alt-bölgesi	Konya	3,6	58,9	41,1	43	25	18	3,3
D. Marmara	Bursa Alt-bölgesi	Bursa	4,5	76,4	23,6	54	41	13	5,3
D. Marmara	Kocaeli Alt-bölgesi	Kocaeli	4,0	57,2	42,8	48	28	21	3,5
B. Karadeniz	Samsun Alt-bölgesi	Samsun	4,4	51,5	48,5	53	27	26	3,5
B. Karadeniz	Zonguldak/Kastamonu Alt-bölgesi	Zonguldak	2,8	46,0	54,0	34	15	18	2,0
O. Anadolu	Kayseri/Kırıkkale Alt-bölgesi	Kayseri	6,2	56,5	43,5	74	42	32	5,4
D. Anadolu	Van/Malatya Alt-bölgesi	Van	5,5	53,9	46,1	66	36	30	4,6
D. Karadeniz	Trabzon Alt-bölgesi	Trabzon	4,6	49,4	50,6	55	27	28	3,5
Batı Marmara	Balıkesir/Tekirdağ Alt-bölgesi	Balıkesir	4,3	55,5	44,5	51	28	23	3,7
K.doğu Anadolu	Erzurum/Ağrı Alt-bölgesi	Erzurum	3,7	51,4	48,6	44	23	22	2,9
	TOPLAM		100	64,9	35,1	1200	779	421	100,0

İlçe seçimi, ilçelerin her ildeki nüfus ağırlığına göre yapılmıştır. Tablo A1d örnekleme dahil edilen ilçeleri göstermektedir.

TABLO A1D. SEÇİLEN İLLER VE İLÇELERİ			
İller	İlçeler	İller	İlçeler
ADANA	KOZAN YÜREĞİR	İZMİR	KONAK MENEMEN
ANKARA	MAMAK YENİMAHALLE	KAYSERİ	KOCASINAN TALAS
ANTALYA	KEMER MERKEZ	KOCAELİ	GEBZE KANDIRA
BALIKESİR	BANDIRMA İVRİNDİ	KONYA	ÇELTİK DOĞAN HİSAR
BURSA	OSMANGAZİ YILDIRIM	MANİSA	AKHİSAR MERKEZ
DENİZLİ	ÇAL MERKEZ	OSMANİYE	KADİRLİ
DİYARBAKIR	ÇERMİK MERKEZ	SAMSUN	LADİK MERKEZ
ERZURUM	MERKEZ NARMAN	TRABZON	AKÇAABAT ŞALPAZARI
GAZİANTEP	ŞAHİNBEY ŞEHİTKAMİL	VAN	ÇALDIRAN ERCİŞ
İSTANBUL	BAKIRKÖY BAYRAMPAŞA BÜYÜKÇEKMECE KADIKÖY KÜÇÜKÇEKMECE ÜSKÜDAR ZEYTİNBURNU	ZONGULDAK	MERKEZ

Her ilçede ayrılan görüşmelere kentsel ve kırsal ağırlığı verilmiştir. Ardından tüm kırsal görüşmeler, ilçelerden rasgele seçilen köylerde yapılmıştır. Her köyde on iki görüşme gerçekleşmiştir. Belediye sınırları içindeki kentlerde, seçmen sayılarına orantılı bir şekilde mahalleler seçilmiştir. Her ilçeden seçilen mahalle sayısı, o ilçeye ayrılan toplam görüşme sayısı ve mahalle başına 6 görüşme esasına göre hesaplanmıştır. Örneklem dağılımı, her mahalleden üç sokak seçilip, sokak başına iki görüşme ayarlanarak sağlanmıştır (mahalle başına 6 görüşme). Sokak seçimi, Maliye Bakanlığı'nın "Cari Emlak Değerleri" listesine göre yapılmıştır. Seçilen her mahalledeki sokaklar, "yüksek," "orta" ve "düşük" değerli olarak üç gruba ayrılmış ve her gruptan bir ana ve bir yan sokak ismi seçilmiştir. Her sokakta yapılacak iki görüşmenin apartman numaraları sokak isimlerinin ilk harflerine göre oluşturulan bir rasgele sayılar tablosundan seçilmiştir. Bu sayede, emlak değerine göre farklı özellikler gösteren sokakların sistemli bir şekilde örnekleme dahil olması umulmuştur.

Görüşmelerin yapılacağı ev/konuta gidildikten sonra evde yaşayan 18 yaşından büyük kişilerin sayısı sorularak ve herhangi birisiyle görüşülmeye çalışılmıştır. Eğer seçilen kişi ilk ziyarette bulunamamış ya da görüşme bir şekilde gerçekleşmemiş ise, söz konusu ev seçilen kişiyle görüşmeyi denemek üzere bir kez daha ziyaret edilmiştir. Eğer görüşme ikinci defada da gerçekleştirilememişse, aynı sokaktan başka bir ev rasgele seçilerek aynı süreç tekrarlanmıştır.

Yukarıdaki örneklem planına göre, 1200 yüz yüze görüşme öngörülmüştür. Yukarıda belirtildiği üzere, hedef nüfustaki kentsel payının örneklemdeki ağırlığını arttırmak amacıyla 300 ek kentsel görüşmesi kararlaştırılmıştır. Sonuç olarak, başvuru aşamasında 1,536 kişiyle görüşülmüştür (Tablo A1b, Tablo A1c). Basit rasgele örnekleme işlemi ile seçilen bu büyüklükteki örneklemde ($S=1,200$) yanılma payı, % 95 güvenilirlikle, en fazla ± 2.8 olarak beklenir. Fazladan örneklenen ekler de katıldığında, kentsel örneklemin, en yüksek örnekleme hatasını % 95 güvenilirlikle ± 2.9 'a çıkaran toplam 1,109 gözlemi vardır. 427 gözlemlilik kırsal örnekleme ise %95 güvenilirlikle ± 4.7 yanılma payı beklenmiştir. Ancak bu yanılma paylarının sadece örneklemeyle ilgili olduğunu ve diğer yanılma kaynaklarını içermediği de belirtilmelidir. Yine, örnekleme işleminin sürecin her aşamasına aynı seçilme olasılığını veremediği de söylenmelidir. Her sokakta kaç kişinin yaşadığını bilmek mümkün olmadığından, her birinde farklı sayıda insan yaşadığı halde tüm sokaklara eşit seçilme şansı verilmiştir. Bunun düzeltilmesi için, örneklemimizde seçilen her mahallenin her sokağındaki hanelerin sayılması gerekmektedir. Bu ise toplam 200 mahalledeki binlerce sokağın sayılmasını gerektirmektedir ki bu çalışma böyle bir iş yapacak kaynaklara sahip değildir.

Bu çalışmada ortaya konulan bulgularda, aksi belirtilmedikçe, sunulan tüm sonuçlar hedef nüfustaki kentli-kırsal oranını doğru bir şekilde temsil edecek şekilde ağırlıklandırılacaktır.

EK 2: ÖRNEKLEMİN DİĞER ÖZELLİKLERİ

Örneklem, % 12,5 Kürtçe ve % 4 Arapça konuşan kişileri içermektedir. % 9,5, çocukluklarında anne-babalarıyla Kürtçe ya da Zazaca konuştuklarını bildirmiştir.

Mülkiyet durumu açısından örnekleme bakıldığında, örneklemin neredeyse % 67'si oturdukları ev ya da apartmanın sahibi olduklarını bildirmiştir. Bunların hepsinin mülklerinin tapusuna sahip olup olmadıklarını bilmek mümkün değildir. Tabiki bunların bazısı mülkiyetin şüpheli olduğu gecekondularda yaşamaktadır. Ancak bu, yine de, görüşülen kişilerin konutlarının mülkiyet kontrolüne sahip olduklarına güvenme derecelerini göstermektedir. Benzer bir şekilde % 25 kendi kişisel kullanımları için araba sahibi olduklarını söylemektedir.

Bu örneklemdeki telefon yaygınlığı da % 83'ün sabit hat ve % 64'ün kişisel kullanım için cep telefonu sahibi olduğunu bildirmesi ile benzer şekilde yüksektir. Hanelerin yaklaşık % 12'sinin evinde kişisel bilgisayar bulunmaktadır. Katılımcıların % 24'ü bulaşık makinesine sahip olduklarını bildirirken, yaklaşık % 79'u otomatik çamaşır makinesine sahiptir. Görüşülen kişilerin yaklaşık üçte biri kendi kullanımları için kredi kartı sahibi olduklarını bildirmektedir. Ancak, anket zamanında bu kredi hattının ne derece kullanıldığına dair bir bilgi yoktur.

TABLO A2A. ANA DEMOGRAFİK GÖSTERGELER

		%
Konuşulan diller		
	Kürtçe	12,5
	Arapça	4,0
Çocuklukta konuşulan diller*		
	Türkçe	88,8
	Kürtçe/ Zazaca	9,5
	Diğer	1,7
Hanede yaşayan birey sayısı		
	Ortalama	4,3
Mülkiyet durumu		
	Ev/apartman dairesi	67,3
	Araba	25,1
	Telefon (sabit hat)	82,6
	Bulaşık makinesi	23,8
	Otomatik Çamaşır Makinesi	78,6
	Kişisel bilgisayar	11,8
	Cep telefonu (kişisel kullanım için)	63,6
	Kredi kartı (Kişisel kullanım için)	32,7
Bildirilen Aylık Toplam Hane Geliri		
	113\$'dan az	7,3
	113-189\$	8,3
	113-265\$	15,8
	265-340\$	12,2
	340-416\$	14,7
	416-567\$	12,9
	567-757\$	11,9
	757-1135\$	7,8
	1135-1513\$	3,5
	1513-2270\$	1,6
	2270-3783\$	0,6
	3783\$'dan fazla	0,7
	CY	2,7
Ortalama Aylık Toplam Hane Geliri (\$) **		512

* Çok yanıtli, diğ er cevaplar Almanca, Arnavutça, Arapça ve Gürcüce iç ermektedir.

** Bu soruya cevap vermeyenlerinin tüm gelir kategorilerine eş it olasılıkla dağı ldığı varsayılarak hesaplanmıştır.

Görüşülen kişilerin çalışma durumları sorulduğunda, % 62.8'in halihazırda çalışmadığı ortaya çıkmıştır. Çalışmayanların arasında en büyük grup %37.1'le ev kadınları ve % 11.7 ile emeklilerdir. Örneklemimizin % 5.2'si öğrenci, % 7.4'ü ise bir iş bulursa çalışacak, iş arayan işsizlerdir. %1.4 gibi daha küçük bir grup birikimleri ile yaşadığını belirtmiştir. Anket yapıldığı sırada çalışmakta olan kalan % 37.2'nin çoğunluğu kendi küçük ölçekli işinin sahibi tüccar (%10.5) ve özel sektör çalışanıdır (% 9.2). Tarımda çalışanlar % 9.2 gibi bir oran oluştururken, beyaz-yakalıların örneklemdaki oranı % 5.2'tir. Bunların çoğu kamu sektöründe çalışmaktadır (% 3.6).

Çalışanlar oldukça uzun çalışma saatleri bildirmiştir. Sadece % 16.2 yarı-zamanlı ya da haftada 40 saatten az çalıştıklarını belirtmiştir. Fazla mesaiye kaldığını söyleyenler örneklemin % 72.6'sını oluşturmaktadır.

TABLE A2B. ANA DEMOGRAFİK GÖSTERGELER	
Çalışma durumu	%
Emekli	11,7
Ev kadını	37,1
Öğrenci	5,2
İşsiz	7,4
Çalışmıyor, birikimleriyle yaşıyor	1,4
Özel sektör-beyaz yaka	1,6
Kamu sektörü-beyaz yaka	3,6
Özel sektör-mavi yaka	9,2
Kamu sektörü-mavi yaka	1,2
Özel eğitim gerektiren kendi işinin sahibi (doktor, avukat, mühendis)	0,5
Özel Eğitim gerektiren maaşlı çalışan (doktor, avukat, mühendis)	0,6
Özel eğitim gerektirmeyen kendi küçük ölçekli işinin sahibi (dükkan sahibi, usta, tüccar)	10,5
Büyük ölçekli kendi işinin sahibi (ticaret, ihracat-ithalat, endüstriyel üretim vb)	0,1
Özel Sektör-üst-düzy yönetici	0,2
Özel sektör orta-düzy yönetici	0,2
Kamu sektörü-orta-düzy yönetici	0,1
Spor, sanat vb.	0,1
Tarım	9,2
CY	0,1
Çalışma durumu (haftalık çalışma saati)	
haftada 1 - 39 saat	16,2
haftada 40 saat	11,2
haftada 41 - 60 saat	39,4
haftada 61 - 90 saat	26,6
haftada 91saatten fazla	6,6

EK 3: ÜYELİK

Anketteki önemli bir modül, görüşülen kişilerin çeşitli kurumlardaki üyeliklerinin ayrıntılı sorgulanmasına ayrılmıştır. Bu modülde 22 farklı kurum özellikle sorulmuştur. Bunların 17'si herhangi bir kurum isminin belirtilmediği şemsiye isimlerdir. Kalan 5 ise Türk Hava Kurumu, Kızılay, TEMA, Çocuk Esirgeme Kurumu ve AKUT gibi kurumlardır. Bu kurumların isimleri çalışma alanlarını yansıtmakla beraber TEMA ve AKUT haricindekilerin, vatandaşların çalışmalarında yer alabilecekleri ve aldıkları, ancak yönetimin devlet elinde olduğu devlet kurumları olduğu belirtilmelidir.

Aşağıdaki Tablo A3, sonuçları ankette kullanılan sırayla sunmaktadır. Anketör önce görüşülen kişinin üyelik, gönüllü çalışma ve toplantılara katılma ya da bir spor kulübüne bağış gibi herhangi bir katılımı olup olmadığını sormuştur. Görüşülen kişinin onaylaması durumunda kurumun ismi alınıp aktivite tipi kaydedilmiştir. Eğer bağış yapıldıysa miktar öğrenilmiştir. Son olarak, söz konusu kurumun çalışmalarına ne kadar vakit ayrıldığı sorulmuş ve kaydedilmiştir. Sıradaki kurumun ismi belirtilerek

TABLO A3. ÜYELİK						
	Herhangi bir faaliyeti olan kişi sayısı	Üye olarak faaliyet gösterenler	Gönüllü çalışarak faaliyet gösterenler	Toplantısına katılarak faaliyet gösterenler	Bağışta bulunarak faaliyet gösterenler	Ortalama Bağış Miktarı (\$)
Spor kulübü	21	12	10	8	13	18
Gençlik kuruluşu	4	2	2	0	1	-
Çevreci kuruluş	3	0	1	0	2	20
İnsan haklarıyla ilgili kuruluşlar	2	2	1	1	1	-
Hayır işleri yapan kuruluşlar	29	5	9	6	26	116
Dini kuruluşlar	130	9	30	16	123	60
İşçi sendikası	11	9	3	2	6	10
Köy/kent güzelleştirme, dayanışma kuruluşları	13	7	4	3	11	60
Meslek odaları kuruluşları	19	15	4	4	10	48
Sanat, kültür, folklor kuruluşları	4	2	2	1	2	26
Hemşeri kuruluşları	6	4	1	1	6	21
Cemaat Kuruluşları	7	0	6	5	7	13
Okul yaptırma dernekleri, okul aile birlikleri vs	41	9	6	10	34	50
Sağlık/hastane geliştirme kuruluşları	10	0	1	1	8	30
Siyasal partiler	37	31	15	12	6	69
Kadın dernekleri	4	3	2	3	1	25
Kalkınma kooperatifleri	5	2	2	1	2	58
Türk Hava Kurumu	72	0	0	0	72	11
Kızılay	28	2	0	0	27	13
TEMA	7	1	4	2	5	9
Çocuk Esirgeme Kurumu	8	0	0	2	7	373
Diğer	28	9	9	5	19	79
TOPLAM	489	122	111	80	388	

görüşülen kişinin bu çeşit kurumsal bir çalışmaya katılıp katılmadığı sorulmuştur. Eğer bir katılım belirtilmemişse, sıradaki kurumun ismi söylenerek sürece devam edilmiştir.

Tablo A3, kurumlar arasında herhangi bir çalışma için en çok insan çekenin dini dernekler olduğunu (camiler gibi) göstermektedir. 130 kişi dini derneklerde bir çeşit çalışması olduğunu bildirirken, 29 kişi hayırsever kuruluşları, 72 kişi Türk Hava Kurumu'nu ve 41'i okul inşası ve okul-aile birliklerini söylemiştir. Dini derneklerde bir çalışması olduğunu söyleyenlerin sadece 9'u üye olduklarını söylerken, 30'u gönüllü olduklarını, 16'sı toplantılarına katıldığını ve 123'ü ise bu kurumlara bağış yaptığını söylemiştir. Kısacası, dini derneklerle ilişkide olanların sayısı yüksek olmakla birlikte, insanların çoğu sadece bağış yapmışlardır.

37 kişi siyasi partilerle ilişkide olduğunu söylerken, 31'i üye olduklarını ifade etmiştir. THK'na bakıldığında ise, Kurumla ilişkide olan 72 kişinin hepsinin bağış yapmış oldukları (muhtemelen kurbanlık koyun derileri) ve kurumla bildirilen başka hiç bir çalışması olmadığı görülmüştür. Başka bir deyişle, bir devlet kurumu olan THK, kurbanlık koyun derilerini etkin bir şekilde topluyor gözükmekle beraber, insanlarla genelde başka hiç bir ilişki kuramamaktadır. Bağış aramak ve toplamak dışında bu kurumlar başka hiç bir aktivite için halkı motive edemiyor gibi gözükmektedir. Kısacası, üye ve katılımcılarının ulaştığı çap çok dardır.

EK 4: SOSYAL SERMAYE ARKAPLANI

Sosyal sermaye kavramı, bireyler arası ilişkilerin sadece özel hayatı değil, kamusal alana dair politikaları da etkilediği gözlemine dayanmaktadır. En basit biçiminde, yaygınlaşmakta olan sosyal sermaye literatürü, zaman içerisinde süren ilişkilerin ve bir amaç için beraber çalışmanın, başka türlü gerçekleştirilmesi mümkün olmayan amaçları insanlar için çok daha kolay yapılabilir kıldığı fikrine dayanmaktadır. "İnsanlar bir dizi ağ üzerinden birbirine bağlanır ve bu ağların diğer üyeleriyle benzer değerler paylaşmaya yatkın olurlar. Öyle ki, bu ağlar bir kaynak, bir çeşit sermaye oluşturur gibi gözükür... bu sermaye birikimi, çoğu kez başka durumlarda da kullanılabilir... ne kadar çok insan tanıyorsanız, ve onlarla ne derece birbirine benzer değerler paylaşırsanız, sosyal sermayeniz de o kadar zengindir" (Field, 2003, 1). Farklı arkaplana sahip çok sayıda ülke için genellenebilen bazı ampirik gözlemler, sosyal sermayenin özellikle batı toplumlarındaki önemini altını çizmektedir. Örneğin, insanların son birkaç on yılda sosyal aktivitelere göreceli olarak daha az katıldıkları gözlemlenmiştir. Putnam (2000), Amerikalıların yalnız başlarına bowling oynayıp, orta yol sivil örgütlerde çok daha az yer alırken, siyasi ve örgütsel çalışmalara daha da az katıldıklarını söylemektedir. Aile yemekleri, uzun zamanlardır süregiden bir ritüel iken, modern zamanlarda yok olma tehlikesi içindedir (Feldstein ve Sander, 2001, 45). Son kırk yılda, başkalarının genelde güvenilebilir olduğunu söyleyen insanların yüzdesi aşağı doğru bir eğilim içindedir. Birbirine daha az güvenen insanlar, hükümetlerine de gittikçe daha az güvenmeye eğilimlidirler. Diğer bir deyişle, ortak bir amaç için diğer bireylerle daha az ilişkiye giren ve izole bireyler, daha düşük güven ve umursama seviyelerinin yanı sıra, yabancılarla işbirliği kurma eğilimi de göstermektedir.

Diğer yandan, sosyalliğin iki uçlu olduğunun da vurgulanması gerekmektedir. Bireyler, beraber toplumun iyiliği için çalışabilecekleri gibi, sosyal ve ekonomik açıdan tehlikeli, hatta yaşa dışı amaçlar için de bir araya gelebilir, sosyal sermayelerini olumsuz değerler etrafında inşa edebilirler. Dışlayıcı, yasadışı, sömürücü hareketlere yönelik örgütlü suç ve yolsuzluk ağları kurmak ve korumak bu tür bir durumdur. Edward Banfield'in, yakın aile üyelerinin kısa dönem faydalarını arttırma hedefiyle uzun

dönemli toplum yararlarının altını oyan “ahlaksız akrabalık” kavramı, yine sosyal sermaye yapılarının karanlık yüzüne işaret etmektedir.

Türk toplumuna dair ampirik verilere dayalı, sosyal sermaye yapılarının parlak ya da karanlık yanlarını gösteren benzer gözlemler ne yazık ki mevcut değildir. Ancak, daha az sistematik olmakla birlikte, bu alandaki gelişmelerin ne yönde olduğuna dair bazı göstergeler mevcuttur. Örneğin yakın aile ve arkadaşlarımızla daha mı çok yoksa daha mı az görüşüyoruz? Aile üyelerimiz ve arkadaşlarımızla bir nesil öncesine göre daha sık mı yoksa daha nadir mi beraber yemek yiyoruz? Mahalle kahvehanelerine daha az mı, daha sık mı gidiyoruz? Örgütsel ve politik çalışmalara katılım ne durumdadır? Bir Türk vatandaşının bir siyasi parti çalışmasına katılması bugün Türkiye’de daha önceki dönemlere göre daha mı olasıdır? Peki ya herhangi bir dernek çalışması? Türk Kızılay’ı pullarının bağış toplamak için öğrencilere satıldığı ilkokul yıllarımızı hatırlıyoruz. Peki, bugünkü çocuklar, hayırsever bir amaca bağış yapmak için daha yoğun bir şekilde mi sosyalleştiriliyor? Türkler genelde birbirlerine daha çok mu, daha az mı güveniyor?

Sosyal sermayenin karanlık yüzüne gelince, örgütlü suçun bugünlerde Cumhuriyet tarihinin önceki dönemlerine göre daha yaygın olduğu konusu genelde kabul görmektedir. Bu durum belki de 1980 reform paketlerinden beri Türk ekonomisinin pazarlaşma sürecinin bir neticesidir. Türk toplumu ahlaki standartları açısından daha kapsayıcı ve yakın aile ağlarının kısa dönemli yararları yerine daha geniş toplumsal yararları umursar mı olmuştur? Bu soruları cevaplayacak izlenimlerden öte çok az sağlam veri vardır. Ancak, Türk toplumundaki hayırsever bağışların özelliklerini anlama amacımız kapsamında, zayıf izlenimler üzerinden bile, “iyi” sermayenin arttırılmasında işbirliğinin arttırılmasının ve “kötü” yanının etkilerine karşı durmanın önemini kavramaktayız.

EK 5: SOSYAL SERMAYE KORELASYONLARI

TABLO A5. SOSYAL SERMAYE KORELASYONLARI				
		Yardımseverlik	Güvenilirlik	Kişilerarası güven
Yardımseverlik	Pearson Korelasyonu	1	,235(**)	,149(**)
	Sig. (2-tailed)	.	,000	,000
	N	1534	1533	1494
Güvenilirlik	Pearson Korelasyonu		1	,187(**)
	Sig. (2-kuyruklu)		.	,000
	N			1493
Kişilerarası güven	Pearson Korelasyonu			1
	Sig. (2-kuyruklu)			
	N			

** Korelasyon 0.01 seviyesinde önemlidir. (2-kuyruklu)

¹ Glock, C.Y. and R. Stark, *Religion and Society in Tension*, (Chicago: Rand McNally, 1965).

²Hassan, Riaz, *Faithfulness, Muslim Conceptions of Islam and Society*, (Oxford: Oxford University Press, 2002).

EK 6: İNANCI ÖLÇMEK

Çalışma kapsamında dindarlığı çok boyutlu ele alan Stark ve Glock¹ ile Hassan²’ın çalışmaları incelenmiştir. Stark ve Glock, dindarlığı 5 boyut ile tanımlamış, bu boyutlar daha sonra Hassan tarafından Müslüman dindarlığına uyarlanmıştır. İdeoloji ya da inanç boyutu bireylerin uymak zorunda oldukları bir temel inançlar

setini vurgulamaktadır. Bu boyut için bir dizi temel doktrinsel inanç tanımlanabilir. Hassan'ın³ izinden gidilerek, bu boyut için şu inançlar anket kapsamında görüşülen kişilere sunulmuştur: Allah'a, günaha, cennet ve cehenneme, ruhun varlığına, ahirete ve şeytanın varlığına inanç.⁴

Bu yedi birim, tek bir toplama inanç derecesine toplandı. Chronbach'ın alpha ölçüsü 0.731'dir ki, bir derecede toplanmaya izin verecek kadar yüksektir. Görüşülen kişilerin 0'dan 8'e skala değerleri arasındaki dağılımı aşağıda verilmiştir. Listemizdeki 6 ya da daha az sayıdaki konuda inanç belirtmeyi reddeden tutarlı inanmayanların görüşülen kişilerin sadece %8.3'ünü oluşturduğu açıktır. Yalnız %2.8, konuların yarıdan azına inanıyor gözükmektedir. Yaklaşık %29, sekizinden yedisinde, %58'de hepsinde inanç bildirmektedir.

Dini tavırlarla ilgili toplam 6 ifade vardır. Tüm bu değişkenleri etken analizine dâhil ederek (Bakınız Tablo A6) yeni bir dinsel tavır skalası elde edilmiştir. Böylece değişkenler yükselen değerlerin, dini bir yoruma katılma derecesinin arttığını gösterdiği düzenli yorumlanabilir değişkenler verecek şekilde kaydedilmiştir. Örneğin, yukarıdaki ikinci ifadeye katılmak daha liberal bir din dışı tavır verecektir. Farklı ifade değerlendirmelerine farklı ağırlıklar verilmesine izin veren bu alt ifadeden bir boyut elde edilmiştir.

Bu değişkenlerin hepsi artan değerlerin artan dini tavırlar göstereceği şekilde sıralandığından, etken analizindeki yorumlanmaları da bu doğrultuda yapılmıştır. Faktör analizi, bu dini tavır boyutu skorlarının, tüm görüşülen kişilerin tahmin edilen etken yüklerine göre bireysel yöneliminin özet ölçüsünü yansıtan derivasyonuna izin verir. Böylece, her görüşülen birey, ortası sıfırlı bir standart normal dağılımı olan bir dini tavır skoru vermiştir. Böylesi bir skor, herhangi bir bireyin, toplam görüşülen kişiler kümesindeki pozisyonunun yorumunu kolaylaştırmaktadır. Eğer, bir birey, sıfır etken skoruna sahipse ortalama bir dini tavır yönelimi vardır. Standart normal eğitim yorumu uygulanırken, sonuçların sadece bireylerin örneklem görüşülen kişiler arasındaki göreceli durumunu belirttiği not edilmelidir. Yani, negatif bir skor, sadece bahsi geçen bireyin ortalama ile karşılaştırıldığında daha düşük bir skoru olduğu anlamına gelmektedir. Bu sonuç, dindarlığın tavır boyutunda negatif yatkinlikleri olduğu ya da tavır anlamında dindar olmadığı anlamına gelmemektedir.

TABLO A6. DİNİ TAVIRLAR—ETMEN ANALİZİ SONUÇLARI

	Dini Tavırlar
Ramazan ayı boyunca restoranlar ve kahvehaneler gündüz oruç zamanında kapatılmalıdır.	0,656
Çocuğumu İmam hatip okuluna göndermeyi düşünmem ®	0,654
Kızlar istiyorlarsa başlarını örtebilmelidirler	0,626
Ticari hayatta, dindar bir insan, olmayan bir insana göre daha güvenilirdir	0,600
Kızımın Müslüman olmayan biriyle evlenmesine karşı çıkmam ®	0,540
Kız ve erkeklerin lisede aynı sınıfta eğitim görmesini onaylıyorum ®	0,259
Açıklanan varyans	32,8
Ekstrasyon yöntemi: Ana Unsur analizi.	
® Yükselen katılım skorlarıyla artan dindarlığın düzenli yorumu için kaydedildi.	

³ Hassan (2002, 44-45).

⁴ Bu ilk soruda İslami bir terim olan Allah'ın yerine Türkçe bir kelime olan Tanrı kelimesi kullanılmıştır. Shankland (2003, 157) Tanrı kelimesinin Aleviler tarafından benimsenmesini, bu grubun Türklüklerini vurgulama amacına bağlamaktadır. Anket kapsamında Allah yerine Tanrı kelimesinin tercih edilmesinin amacı soruya daha nötr bir ton verilmesi olmuştur.

